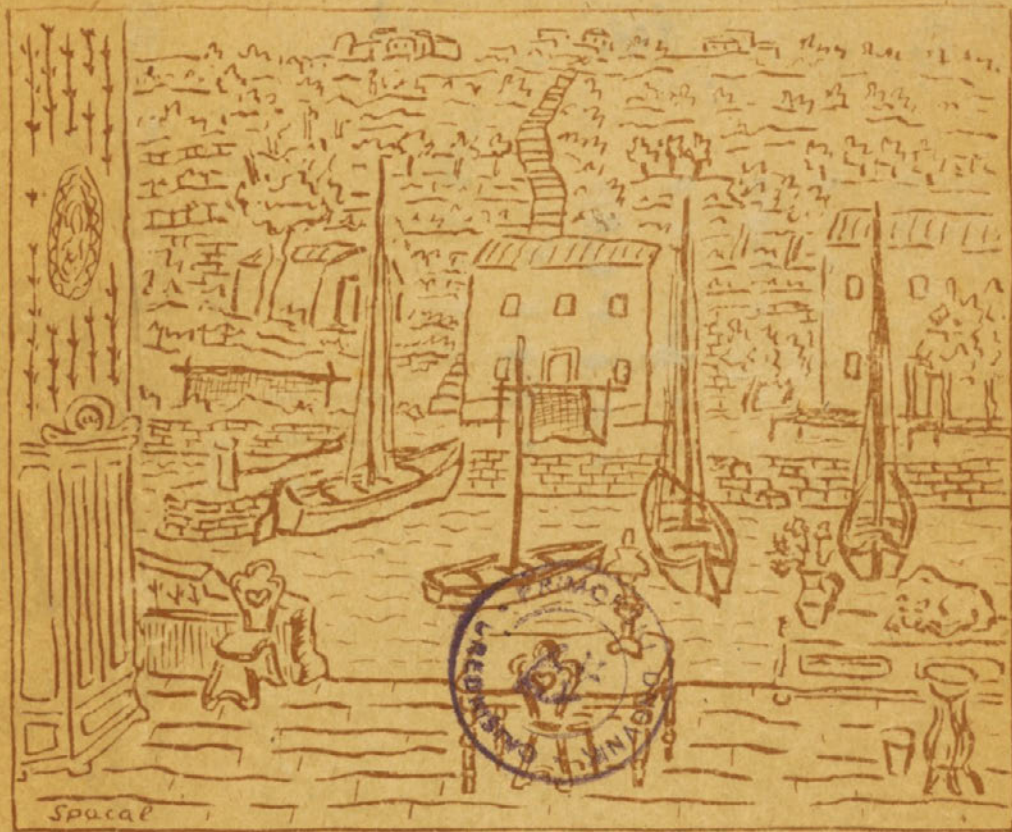

312

KOLENDAR

1 9 4 6

KOLENDAR

GREGORČIČEVE ZALOŽBE
ZA NAVADNO LETO

1946

UREDIL
JOŽE PAHOR

Trst K

Koledar Gregor
1946

050.92(450.361 Trst)

019770330

REPUBLIKA SLOVENIJA
NARODNA IN ŠTUDIJSKA
KNJIŽNICA TRST

COBISS

D. 28.3.77/330

Prosimec

Januar

Šiječan

1	T	Novo leto O. G.	Dr.-govit	1. točen
2	S	Makarij, opat.	Zlatan	
3	č	Genov. dev., ☉	Slavimir	
4	P	Tit, šk. Izab., kr.	Dobromir	
5	S	Telesfor, pap.	Grozdana	
6	N	Sv. Trije Kralji	Darin	2.
7	P	Valentin, škof	Svetoslav	
8	T	Severin, op.	Bogoljub	
9	S	Jul. in Bazil., m.	Nikosava	
10	č	Pavel, pap. ☾	Dobroslav	
11	P	Higinij, papež	Božidar	
12	S	Arkadij, muč.	Bodigoj	
13	N	1. po r. Gosp.	Bogomir	3.
14	P	Feliks, muč.	Neda	
15	T	Pavel, pušč.	Radoslav	
16	S	Marcel, papež	Tomislav	
17	č	Anton, pušč. ☼	Zvonimir	
18	P	Sv. Petra stol	Vera	
19	S	Kanut, kralj	Hranimir	
20	N	2. po r. Gosp.	Zivojin	4.
21	P	Neža, dev.	Jama	
22	T	Vincencij, muč.	Sviloj	
23	S	Zaroka M. dev.	Voljica	
24	č	Timotej, škof	Mihislava	
25	P	Izpreobr. P. ☾	Kosava	
26	S	Polikarp; škof	Vsevlást	
27	N	3. po r. Gosp.	Dušana	5.
28	P	Julijan, škof	Dagomil	
29	T	Franč. Sal., škof	Gorislava	
30	S	Martina, dev.	Desislav	
31	č	Peter Nol., sp.	Divna	

Kletev odnese veter, solza se posuši na trepalnicah; zlahтна beseda, izgovorje na šepetaje, ostane večno.

Svečan
Februar
Veljača

1	P	Ignacij, škof	Budmil		
2	S	Svečnica ●	Ljubomira		
		Dar. Gospod.	Daroslav		
3	N	4. po r. Gosp.	Jagoda	6. teden	
4	P	Andrej Korz, šk.	Zalimir		
5	T	Agata, dev. muč.	Malina		
6	S	Doroteja, dev. m.	Zvezdodrag		
7	č	Romuald, op.	Blagoslava		
8	P	Janez, Mat., sp.	Vojmiš		
9	S	Cirilj Al., šk. ☉	Dobrana		
10	N	5. po r. Gosp.	Zvonimir		7.
		Sholastika, dev.			
11	P	Lurška M. Bož.	Vratigoj		
12	T	Evlatija, dev.	Cvetna		
13	S	Katar. Riči, dev.	Ljuboslava		
14	č	Valentin, muč.	Strahomir		
15	P	Faust. in Jov. m.	Vesela		
16	S	Julijana, dev. ☽	Dobrana		
17	N	1. predpepelj.	Bratomil	8	
18	P	Simeon, škof	Drago		
19	T	Julijan, muč.	Miloslav		
20	S	Elevterij, škof	Gojслав		
21	č	Maksimil., škof	Čudomil		
22	P	Petra stol v An.	Divka		
23	S	Peter D., c. uč.	Bludomir		
24	N	2. predpep. ☾	Nikna		9.
		Matija, ap.			
25	P	Valburga, dev.	Inoslav		
26	T	Matilda, dev.	Sodka		
27	S	Leander., škof	Nedaš		
28	č	Roman, op.			

Krivicca, storjena bližnjiku, storjena narodu in vsemu človeštvu, žge v srce huje, nego krivicca, storjena telesu.

Sušec		Marec		Ozujak
1	Pj	Albin, škof	Mojmir	
2	S	Simplicij, pap.	Belin	
3	N	3. predpep. ☉	Milana	10. teden
4	P	Kazimir, spoz.	Mislav	
5	T	Pust, Ag., muč.	Sladoje	
6	S	Pepelnica, Frid.	Danica	
7	č	Tomaz, Akv.	Zvezda	
8	P	Janez od B., sp.	Jelen	
9	S	Frančiška R., vd.	Bodin	
10	N	1. postna ☾	Danimir	11.
11	P	Sotronij, škof	Stana	
12	T	Gregor V., pap.	Radoja	
13	S	Kvatre, Roz., vd.	Božana	
14	č	Matiida, kr.	Svetovid	
15	P	Kvatre, Kl., sp.	Desimir	
16	S	Kvatre, Hil., m.	Velislav	
17	N	2. postna ☽	Ljubislava	12.
18	P	Ciril Fer., uč.	Budimir	
19	T	Jožef, žen. M.B.	Slavoljub	
20	S	Aleksandra, m.	Zlata	
21	č	Benedikt., op.	Vlada	
22	P	Benvenut., škof	Tuga	
23	S	Pelagija, muč.	Slavo	
24	N	3. post. Gabr.	Dražislav	13.
25	P	Oznan. M.B. ☾	Jaroslav	
26	T	Emanuel, muč.	Predrag	
27	S	Rupert, škof	Srdan	
28	č	Janez Kap., sp.	Stanimir	
29	P	Ciril, muč.	Uma'	
30	S	Janez, Kl., op.	Branivoj	
31	N	4. post. Modest	Prihislav	

Ne padaj na kolena pred človekom, ki bije v obraz tebi, tvoji pravici in tvoje
 mu Bogu; in kadar ti udari v lice, udari še ti!

Mafi traven

April

Travanj

1	P	Hugon, škof	Mutimir	14. teden
2	T	Franč. P., sp. ☉	Gojmir	
3	S	Rihard, škof	Žarko	
4	č	Izidor, škof	Dušica	
5	P	Vincencij, sp.	Dabiživ	
6	S	Celestin, pap.	Čudna	
7	N	5. postna (tiha)	Radivoj	15.
8	P	Albert, škof	Viljenica	
9	T	Marija Kleofa	Ljuban	
10	S	Ecehiel prer.	Srčanica	
11	č	Leon, pap.	Rada	
12	P	Julij, papež	Sava	
13	S	Hermeneg., m.	Zdegoj	
14	N	6. post. (cvet.)	Jelača	16.
15	P	Helena, kr.	Gestirad	
16	T	Benedikt, sp. ☿	Božislava	
17	S	Rudolf, muč.	Vitigoj	
18	č	Apolonij, muč.	Gradislava	
19	P	Leon, papež	Tihorad	
20	S	Marcelin, škof	Dragislav	
21	N	Velika noč Vstajenje Gosp.	Dragomira	17.
22	P	Soter in Gaj, m.	Ljutomer	
23	T	Adalbert, škof	Bobrica	
24	S	Jurij, muč. ☾	Juroslav	
25	č	Mark, evang.	Tugomir	
26	P	Klet in Mar., m.	Sekana	
27	S	Peregrin, sp.	Raduna	
28	N	1. po vel. (bela)	Slavica	18.
29	P	Robert, opat	Tankoslava	
30	T	Katarina Sim. d.	Samorad	

Velikega petka je bilo treba za veliko nedeljo; smrti Boga samega je bilo treba, da je zazvonilo in zapelo ponižanemu človeku veličastno vstajenje.

Veliki traven		Maj		Svibanj	
1	S	Filip i. J., ap. ●	Ziga		
2	č	Atanazij, škof	Živana		
3	P	Najd. sv. križa	Solnčarica		
4	S	Florijan, muč.	Valhun		
5	N	2. povel. Pij. p.	Desirad	19. teden	
6	P	Janez, Ev.	Zdemir		
7	T	Stanislav, muč.	Prinoslav		
8	S	Prik. Mih. n. ●	Budislav		
9	č	Oregor, škof	Prvinica		
10	P	Antonin, škof	Dvorna		
11	S	Mamert, škof	Ljerka		
12	N	1. povelikon	Stojmir	20.	
13	P	Servacij, škof	Jasna		
14	T	Bonifacij, muč.	Svetolik		
15	S	Zofija, muč.	Jaromira		
16	č	Janez Nep., m. ☉	Mladena		
17	P	Paskal, spoz.	Dušoje		
18	S	Vernacij, muč.	Mladica		
19	N	4. povelikon	Vitoslava	21.	
20	P	Bernardin S., sp.	Milodar		
21	T	Feliks, spoz.	Jelina		
22	S	Helena, dev.	Boža		
23	č	Deziderij, škof	Milorad		
24	P	M. dev. pom. ☾	Cveta		
25	S	Urban, papež	Zdestan		
26	N	5. povelikon	Dragica	22.	
27	P	Beda, cerk. uč.	Volkašin		
28	T	Avguštin	Jaromir		
29	S	Maksim, škof	Dana		
30	č	Krist. Vneb. ●	Milica		
31	P	Angela M., dev.	Bojслав		

Moje delo je slutnja zarje, vsaka moja beseda in vse moje življenje. Že slišim dleto, ki kleše granitni temelj novi zgradbi.

Rožnik			Junij	Španj
1	S	Juvenecij, muč.	Radovan	
2	N	6. povel., Erax	Velimir	23. teden
3	P	Klotilda, kr.	Radoslava	
4	T	Frančišek Kat.	Dika	
5	S	Bonifacj, muč.	Dobromil	
6	č	Norbert, šk. ☉	Milutin	
7	P	Robert, op.	Bogomil	
8	S	Medard, šk.	Svetin	
9	N	Binkošti	Dostana	
10	P	Marjeta, kr.	Rusmir	
11	T	Barnaba, ap.	Hrvoje	
12	S	Kvatre, Janez	Zorica	
13	č	Anton Pad., sp.	Zlatana	
14	P	Kvatre, Baz. ☼	Bislav	
15	S	Kvatre, Vid. m.	Dragomir	
16	N	1. pob. Sv. Troj.	Tratofmir	25.
17	P	Adolf, škof	Bodin	
18	T	Feliks in Fort.	Bogdan	
19	S	Lilijana, dev.	Milava	
20	č	Sv. Rešnje Telo	Nenadej	
21	P	Alozij, sp.	Mitoš	
22	S	Ahacij, muč. ☾	Gostimir	
23	N	2. pobinkoštna	Višeslav	
24	P	Janez Krstnik	Janislav	
25	T	Viljem, op.	Grlica	
26	S	Rudolf, škof	Hrana	
27	č	Hema, vd.	Ladislav	
28	P	Irenej, sp.	Zorana	
29	S	Peter in Pav. ● apostola	Pernslav	
30	N	3. pobinkoštna	Predislav	

Katera postava, posvetna ali božja, je naredila, da nimam, kamor bi legel, ko sem nakosil sena, da bi bila gora višja od ljubljanskega vrha?

Mafi srpan
Julij
Srpanj

1	P	Presveta R. kri	Boguslav	27. teden
2	T	Obisk Mar. D.	Dragomana	
3	S	Leon, papež	Nada	
4	č	Urh, škof	Belizar	
5	P	Ciril in Met. an.	Dobruška	
6	S	Izaija, prez. ☾	Domogoj	
7	N	4. pobinkoštna	Negoda	28.
8	P	Elizabeta, kr.	Milotka	
9	T	Veronika, dev.	Hvalimir	
10	S	Amalija, dev.	Ljubica	
11	č	Pij. pap., Olga	Medo	
12	P	Mohor in Fort.	Draguška	
13	S	Marjeta, muč.	Dragan	
14	N	5. pobinkošt. ☽	Svobodin	29.
15	P	Henrik, kr.	Vladimir	
16	T	Skap. Dev. Mar.	Bogdan	
17	S	Aleš, spoz.	Držislav	
18	č	Kamil, spoz.	Miroslav	
19	P	Vincen, spoz.	Radoš	
20	S	Elija, pr.	Česlav	
21	N	6. pobinkošt. ☾	Zora	30.
22	P	Mar. Magd. sp	Pribina	
23	T	Apolinarij, škof	Braha	
24	S	Kristina, muč.	Ratimir	
25	č	Jakob, ap.	Boljedsag	
26	P	Ana, mat. M. D.	Jana	
27	S	Pantal, muč.	Dušan	
28	N	7. pobinkošt. ☽	Svetomir	31.
29	P	Marta, dev.	Dobria	
30	T	Abd. in Sen., m.	Vitodrag	
31	S	Ignacij L. sp.,	Jelenica	

Vse moje življenje in nehanje je služilo najvišji ideji, resnici. Kar sem videl očmi in z razumom, nisem zatajil; in ne bi zatajil za same zlate nebeške zvezde.

Veliki srpan			August	Kolovoz
1	č	Vezi Petra ap.	Dedomir	32. tečen
2	P	Porcijunkul	Bojan	
3	S	Najaba sv. ot.	Mirača	
4	N	8. pobinkošć ☾	Ljubačica	
5	P	Marija Snežn.	Predobra	
6	T	Gosp. izprem.	Vlastica	
7	S	Kajetan, spozn.	Vidojka	
8	č	Cirijak, muč.	Godeslav	
9	P	Roman, muč.	Našemir	
10	S	Lavrencij, muč.	Jurica	
11	N	9. pobinkošćna	Bolemir	33.
12	P	Klara, dev. ☽	Dobrogost	
13	T	Hipolit, muč.	Davola	
14	S	Evgebij, sp.	Dobrina	
15	č	Vneb. Mar. D.	Budinja	
16	P	Rok, spozn.	Nemira	
17	S	Sibna, dev.	Radigoj	
18	N	10. pobinkošć	Branislava	34.
19	P	Ludovik, škof	Ljudevit	
20	T	Bernard, op. ☾	Žarka	
21	S	Ivana Šant., vd.	Mirjana	
22	č	Timotej, muč.	Ostrivoj	
23	P	Filip., spozn.	Bogovoljka	
24	S	Jernej, ap.	Borivoj	
25	N	11. pobinkošć	Dragorad	35.
26	P	Zefirin, pap. ☉	Perunika	
27	T	Jožef Kal., sp.	Zlatko	
28	S	Avgušt., c. uč.	Milogaj	
29	č	Obglav. Jan. Kr.	Želided	
30	P	Roza, dev.	Milka	
31	S	Rajmund, sp.	Lildrag	

Če te vabi luč iz brezdanje globočine, se moraš spustiti vanjo brez obotavljanja i brez bojazni da prineseš ljudem to luč.

Klimavec		September		Rujan
1	N	12. pobinkoš.	Mladin	36. teden
2	P	Štefan, kr.	Milieva	
3	T	Dorot., muč. ☾	Lepa	
4	S	Rozalija, prer.	Nedamisel	
5	č	Lavrencij, škof	Nedeljka	
6	P	Caharija, prer.	Radonica	
7	S	Bronislava, n.	Merna	
8	N	13. pobinkoš.	Gostinja	37.
9	P	Peter, Kl. sp.	Vsemir	
10	T	Nikolaj, spozn.	Rakita	
11	S	Pr. in Hijac. ☼	Slaven	
12	č	Ime Marijino	Večedrag	
13	P	Virgillij, muč.	Zremil	
14	S	Poviš. sv. križa	Znanoslav	
15	N	14. p. M. D. 72.	Svegoj	38.
16	P	Ljudmila, vd.	Sodimir	
17	T	Lambert, muč.	Prvan	
18	S	Kvatre, Jože ☾	Sokolica	
19	č	Januarij, škof	Vitodrag	
20	P	Kvatre, Eyst. m.	Morana	
21	S	Kvatre, Mat. ap.	Blagoslav	
22	N	15. pobinkoš.	Celimir	39.
23	P	Tekla, muč.	Slavna	
24	T	Mar. dev. rešit.	Radivoj	
25	S	Kleofa, spoz. ☼	Uroš	
26	č	Justina, muč.	Stojzlava	
27	P	Kozma in Dam.	Radomira	
28	S	Venceslav., m.	Vidica	
29	N	16. pobinkoš.	Stojan	40.
30	P	Mihael. nadan.	Jekica	

Zdaj pa se vzdigni, zdaj reci: svobode zahtevam, svoboden hočem biti, jaz sam hočem biti svoj gospodar!

Vinotok		Oktober		Listopad
1	F	Kemigij, škof	Semislava	
2	S	Angeli varuhi	Miran	
3	č	Kandid, m. ☾	Vitomir	
4	P	Frančišek Seraf.	Tebdrag	
5	S	Placid, muč.	Dumnuka	
6	N	17. pobinkost.	Brunoslav	41. teden
7	P	M. D., kralj R.	Dragonika	
8	T	Brigita, vd.	Dragosta	
9	S	Dionizij, muč.	Svetina	
10	č	Fr. Bor., sp. ☉	Stremil	
11	P	Nikazij, škof	Negoslava	
12	S	Maksimil, m.	Drugislav	
13	N	18. pobinkost	Rosica	42.
14	P	Kalist, papež	Sestrena	
15	T	Terezija, dev.	Radislav	
16	S	Gal, op.	Velena	
17	č	Hedviga, kr. ☾	Mira	
18	P	Luka, evang.	Travica	
19	S	Peter Alk., sp.	Stojgoj	
20	N	19. pobinkost	Raša	43
21	P	Uršula, dev.	Stojslav	
22	T	Kordula, muč.	Zorislava	
23	S	Severin, škof	Zivka	
24	č	Rafael, nadan.	Blagota	
25	P	Krizant, muč.	Zlatija	
26	S	Evarist, muč. ●	Vranica	
27	N	20. pob. Krist.	Srebra	44.
28	P	Sim. in Jud., ap.	Mila	
29	T	Narcis, škof	Grhdimir	
30	S	Klavdij, muč.	Vladika	
31	č	Volbenk, muč.	Gorazd	

Kadar je človek bojzljivec, zmerom lahko dokaže, kako potrebna, naravna in pametna je bojzljivost in da nazadnje niti bojzljivost ni.

Listopad
November
Študenti

1	P	God. vseh svet.	Ljubomil	
2	S	Vseh duš dan ☾	Zdanila	
3	N	21. pob. (Zahv.)	Bogomil	45. teden
4	P	Karl Bor., škof	Dravomir	
5	T	Caharija, o J. K.	Savina	
6	S	Lenard, op.	Ratislav	
7	č	Prozdoc., škof	Zdenko	
8	P	Bogomir, škof	Než-r	
9	S	Teodor, muč. ☼	Sebislav	
10	N	22. pobinkoš.	Golobica	46.
11	P	Martin, škof	Višnjica	
12	T	Martin, papež	Davorin	
13	S	Stan. Kost., sp.	Nevenka	
14	č	Jozafat, škof	Borislava	
15	P	Leop., vojv. ☾	Volčica	
16	S	Edmund, škof.	Večerin	
17	N	23. podinkoš.	Ljubava	47.
18	P	Gregor, škof	Oliva	
19	T	Odon, opat	Imica	
20	S	Elizabeta, kr.	Vladiboj	
21	č	Feliks, spozn.	Ormslav	
22	P	Darov. Mar. d.	Jezdimir	
23	S	Cecilija, muč.	Ravijola	
24	N	24. pobinkoš. ☼	Jeca	48.
25	P	Katarina, dev.	Kolomir	
26	T	Konrad, škof	Zdedrag	
27	S	Virgilij, škof	Vedrana	
28	č	Jakob iz M., sp.	Lelija	
29	P	Saturnin, muč.	Skoromir	
30	S	Andrej, ap.	Hrabroslav	

Kadarnapoči tisti dan, bo prerojeni narod pobral iz blata pohojeno krizantemo. očistil jo bo ter jo shranil s hvaležnim spoštovanjem za spomin na preteklost.

Gruden
December
Prosinac

1	N	1. adventna ☉	Božena	49. teden
2	P	Bibiana, muč.	Tihomir	
3	T	Franč. Ka., sp.	Sveljub	
4	S	Barbara, dev.	Veljka	
5	č	Saba, op.	Stojana	
6	P	Nikolaj, škof	Vladovita	
7	S	Ambrož, c. uč.	Veselin	
8	N	2. adv., Br. sp. ☉	Rodana	50.
+9	P	Peter F., škof	Savica	
10	T	Levret, M. B.	Dražič	
11	S	Damaz, papež	Gojica	
12	č	Maksen., muč.	Široslav	
13	P	Lucija, dev.	Vitača	
14	S	Spiridion, op.	Vojmir	
15	N	3. adventna ☉	Cvetana	51.
16	P	Evzebij, muč.	Jaronega	
17	T	Lazar, škof	Štrojslav	
18	S	Kvatre, Gr., šk.	Ljubonega	
19	č	Urban, papež	Uglješa	
20	P	Kvatre, Evg. m.	Boživoj	
21	S	Kvat. Tomaž, a.	Tomislav	
22	N	4. adventna	Zvezdana	52.
23	P	Viktor., dev. ☉	Ozrislav	
24	T	Adam in Eva	Dunja	
25	S	Božič. Rojst. G.	Žitigoj	
26	č	Štefan, muč.	Zlatka	
27	P	Janez, evang.	Pelislav	
28	S	Nedolžni otroč.	Zorica	
29	N	Pred novim let.	Vrhoslav	53.
30	P	David, kr.	Branimir	
31	T	Silvester, pap. ☉	Blažena	

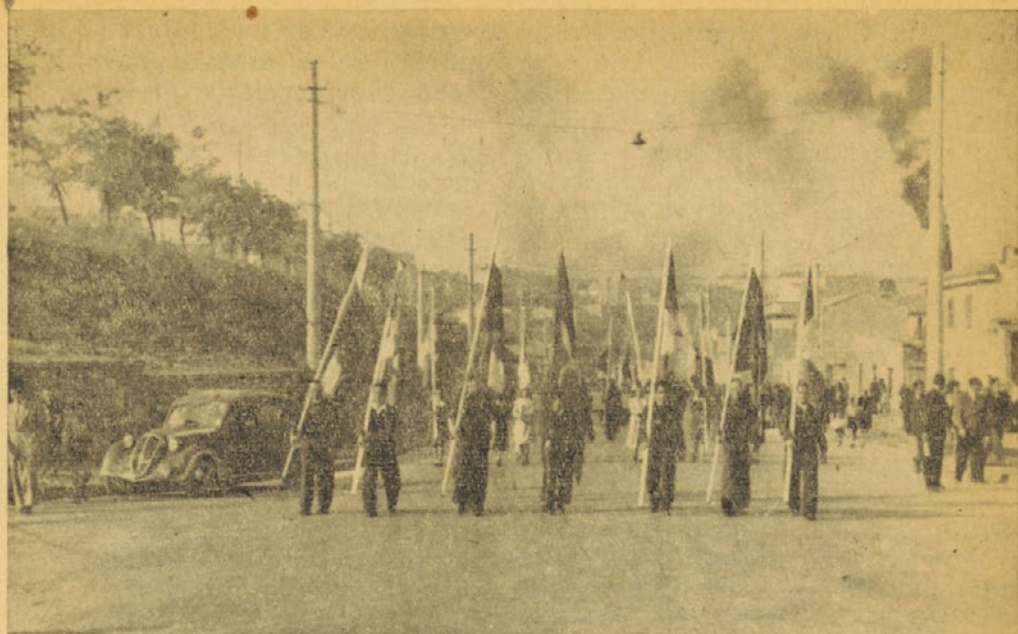
Prijatelj, poglej globlje! Ali ne vidiš, odkod te nove sile? Življenje se drami v nižavah, ki so spale.

TITO

SVOJEGA NE DAMO
TUJEGA NOČEMO!

Otvoritvena skupina italijansko-slovenskega festivala v Trstu 21. oktobra 1945

VOJNA NEMČIJE S SOVJETSKO ZVEZO

PO S. ABALINU

NAPAD

22. junija ob četrty uri zjutraj so armade hitlerjevske Nemčije in njenih hlapcev zahrbtno in brez vojne napovedi vdrle na ozemlje Sovjetske zveze.

Vojna se je pričela ob ugodnih okoliščinah za Nemčijo in neugodnih za Sovjetsko zvezo. Nemčija, ki se je že skoraj dve leti vojskovala v Evropi, je svoje gospodarstvo že zdavnaj prilagodila vojnim potrebam, prilastila si je in poradila svojim vojaškim koristim gospodarsko moč skoraj vseh evropskih držav: Francije, Čehoslovaške, Poljske, Holandije, Danske, Norveške, Grčije in Jugoslavije. Na njeni strani so bile Romunija, Italija, Finska, Madžarska, Bolgarija in še druge države. Ni čudno tedaj, če je imela Nemčija v trenutku napada številčno premoč v

tankih in letalstvu. Ko se je vnela vojna, je bila nemška vojska že vsa mobilizirana ter imela skoraj dveletne izkušnje v uporabi moderne vojne tehnike. Nemci so računali še z eno prednostjo, ki je v prvi svetovni vojni niso imeli, namreč, da jim ne bo treba drobiti svojih sil na dve fronti, kajti zapad je bil tokrat zavarovan. Tako so bili v stanju vreči glavnino svojih sil proti Sovjetski zvezi.

Drugačen je bil položaj Sovjetske zveze. Rdeča armada in mornarica sta sicer imeli neizčrpne ljudske in materialne rezerve, toda naša dežela je rabila nekaj časa, preden je uspela mobilizirati svoje mogočne sile in jih usmeriti zoper napadalca. Rdeča armada ob uri napada še ni bila mobilizirana in sovjetske čete so se morale boriti same proti združenim silam

Nemčije, Finske, Romunije, Italije in Madžarske

Tako si je z nenadnim napadom pridobila hitlerjevska Nemčija v začetku nekatere prednosti na bojišču, a jih je istočasno zapravila na političnem — kajti razkrinkala se je v očeh vsega sveta kot krvavi napadalec. Nasprotno pa je Sovjetska zveza politično pridobila: ves svet je moral sedaj priznati, da je Sovjetska zveza miroljubna država, ki je bila razbojniško napadena, ki vodi pravično osvobodilno vojno ter hoče zaščititi svoje narode pred zaslužnjem.

Tretjega julija 1941. leta je tov. Stalin govoril po radiu. Njegov govor je bil velikanskega pomena za mobilizacijo vseh ljudskih sil. V njem je odkril vso globino nevarnosti, pred katero je bila domovina. Pokazal je, da zdaj ne gre za take ali drugačne zahteve hitlerjevcev, marveč za življenje ali smrt narodov Sovjetske zveze, za to, ali ostanejo svobodni in neodvisni, ali pa bodo padli v suženjstvo.

Govor tov. Stalina je postal vojni program sovjetskega ljudstva zoper hitlerjevsko Nemčijo. Tov. Stalin je pozval Rdečo armado, mornarico in vse državljane, naj branijo vsako ped sovjetske zemlje, naj se bijejo s sovražnikom do poslednje kaplje krvi, naj pokažejo drznost in pobudo, ki sta v krvi sovjetskega ljudstva. Stalin je dejal, da je treba vse naše delo prilagoditi vojnim razmeram, organizirati vsestransko pomoč Rdeči armadi, polniti njene vrste, oskrbeti jo z vsem potrebnim, proizvajati vedno več orožja in vojnih potrebščin, odpeljati pri umiku s seboj ves premični železniški park, ne puščati sovražniku žita, živine, goriva, v zasedenih pokrajinah pa ustanavljati partizanske odrede. Svoj govor je tov. Stalin končal s

pozivom: »Vse naše sile v podporo junaški Rdeči armadi, naši slavni Rdeči mornarici!«

»Vse ljudske sile za uničenje sovražnika!«

»Naprej, do zmage!«

Izkoriščajoč veliko številčno premoč, so nemške čete prodirale dalje. V boju s premočnim sovražnikom je sovjetsko vrhovno poveljstvo uporabljalo taktiko aktivne obrambe, to se pravi, da je vsako naravno mejo, vsako mesto branilo uporno, z vsemi silami in sredstvi. Vojska je imela nalogo, zadati čim večje izgube sovražnikovi živi sili in tehniki, utrujati ga, pozkušati zlomiti njegovo ofenzivo in tako pridobivati čas za mobilizacijo vseh sil v zaledju.

Za vsako sovjetsko mesto so se vodili srditi boji. Rdeča armada je ob podpori prebivalstva krepko branila naseljene kraje in mlela fašistične armade. Marsikatero mesto je s svojo junaško obrambo vlagalo temelje prihajajoči zmagi mesta — junaka.

Sredi avgusta so prodrle nemške čete do Leningrada in pred vrati mesta so se razvnele krvave bitke. Leningrajska partijska organizacija s tov. Ždanovim na čelu je dvignila vse prebivalstvo k zaščiti mesta. Leningrajčani so se odločili, da se bijejo za rodno mesto do poslednje kaplje krvi, in so skupaj z Rdečo armado in Rdečo mornarico izpremenili Leningrad v trdnjavo. Ob koncu septembra je bil sovražnik ustavljen. Nemci so zdaj uklenili mesto v obroč in ga pričeli oblegati. Toda ves čas ni sovražnik napredoval niti za korak in vsi njegovi poizkusi, da bi tod prodrl dalje, so se razbili ob trdovratnem odporu Leningrajčanov.

PORAZ PRED MOSKVO

V prvih oktobrskih dneh so pričeli Nemci veliko ofenzivo, ki naj bi po njihovi zamisli zapečatila usodo Moskve. Istočasno, ko so vrgli del svojih sil na Možajsk in od tod dalje proti Moskvi, so razvili operacije tudi na obeh krilih prestolnice — v smer Kalinin in Tulo — s čemer so hoteli obkoliti mesto.

Toda ob trdovratnem odporu sovjetske vojske se je sovražnikova namera zlomila. Po padcu Kalinina je ofenziva obtičala; zamani so naskakovali Tulo.

20. oktobra je Državni odbor za obrambo proglasil v Moskvi in obrobnih okrajih obsedno stanje. Delovno ljudstvo je obdalo mesto s protitankovskimi rovi, žičnimi ovirami, španskimi jezdecii in bunkerji. V predmestjih so bile zgrajene barikade in strojniška gnezda. Moskovčani so se pripravljali, da z lastnimi prsi ubranijo mesto.

Do novembra je sovražnik zasedel že večji del Ukrajine, Belo Rusijo, Moldavijo, Litvo, Latvijo, Estonijo in vrsto drugih pokrajin. Trdi boji so se bili nekaj deset km od Moskve. Fašisti so si bili tako svesti zmage, da je Hitler pripravljal v Moskvi konferenco svojih zaveznikov.

Po prvi neuspešni ofenzivi so nemške armade 16. novembra drugič navalile na Moskvo; fašisti so vrgli v boj 13 tankovskih, 33 pehotnih in petero motoriziranih divizij.

Vse do 6. novembra so bile naše enote srđite obrambne boje, prestregale udarce in zadajale sovražniku težke izgube.

Sovjetsko poveljstvo je pozorno čakalo, kdaj nastopi kritični trenutek, ko bo sovražnik izkrvavel in mu bo mogoče zadati uničujoč udarec. Rdeča armada je neprestano krepila svoje vrste, se oboroževala in pripravljala na ofenzivo.

6. decembra so sovjetske čete iztrgale sovražniku pobudo in prešle v protinapad.

Od decembra 1941. leta pa do marca 1942. je vodila Rdeča armada ofenzivne zimske boje, izčrpavala sovražnika ter uničila več deset nemških divizij. V štirih mesecih je vrgla Rdeča armada Nemce ponekod 400 in celo več kilometrov nazaj. Tako je njihov načrt, da obkolijo in osvoje Moskvo, dokončno propadel.

Z uničenjem nemško-fašističnih armad pred Moskvo, je izvojevala Rdeča armada veliko zmago: prvičkrat so v drugi svetovni vojni doživeli Nemci poraz. Tako je splavala po vodi pripovedka o nepremagljivosti nemške vojske. Rdeča armada pa si je pridobila ugled in spoštovanje v očeh vsega sveta.

ZLOM NEMŠKE OFENZIVE LETA 1942.

V začetku 1942. leta se je mednarodni položaj Sovjetske zveze še bolj utrdil.

Vendarle nista Anglija in Amerika ne spomladi in ne poleti pričeli pomembnejših operacij. Boji v severni Afriki so odtegnili Nemcem komaj nekaj divizij, kar je dalo fašistom možnost, da so pričeli novo splošno ofenzivo proti Rdeči armadi. Nemško poveljstvo se je odločilo, da udari na jugozapad, se prebije do Volge, prodira po reki navzgor, odreže središče Rusije od Povolžja in Uralskega zaledja ter obkolili Moskvo od vzhoda. Istočasno pa so pripravljali pomožni udarec na jug, da tako odtegnejo sile Rdeče armade od smeri glavnega udarca ter osvoje naravna bogastva Kavkaza, življenjske potrebščine, surovine in petrolejska polja. Tov. Stalin je izpregledal ta načrt in sovjetsko vrhovno poveljstvo je pravočasno storilo vse potrebne korake.

Nemško poveljstvo je zbralo na sovjetsko-nemški fronti okrog 240

divizij. Ko so dosegli veliko premoč v moštvu in tehniki, so pričeli na južnem delu fronte z ofenzivo.

Dejstvo, da Nemci niso več tvegali ofenzive na vsej fronti — kakor poletji 1941 — in so napadli le na enem delu v dolžini kakih 600 kilometrov, je kazalo, da so Nemci jeli slabeti. Kljub temu pa so bili še dovolj močni, da so razvili ofenzivo v eni smeri. Ko so predrli fronto, so za ceno najhujših izgub predirali dalje v notranjost. Nemci so pobijali na tisoče nedolžnih ljudi, gonili v suženjstvo sovjetsko prebivalstvo, rušili mesta in vasi, uničevali državno in zasebno premoženje. Strankine organizacije so z boljševisko odkritostjo govorile ljudstvu, v kako težkem položaju je domovina, kako strašne dni preživlja. Vsak košček zemlje, ki se še prepusti sovražniku, bo le povečal njegovo moč. Umikati se še naprej — pomeni upropastiti domovino.

Največje sile so vrgli Nemci v smeri glavnega udarca — na Stalingrad. Septembra se je sovražnik tesno oklenil mesta, stisnil branilce od vseh strani k Volgi; začelo se je obleganje Stalingrada.

Od izida boja za Stalingrad je bila odvisna usoda sovjetske države, svoboda, čast in neodvisnost domovine. Vrhovno poveljstvo je naložilo sovjetskim četam težko nalogo: ubraniti Stalingrad in razbiti sovražnika. In branilci Stalingrada so sklenili, da Stalinovo mesto ubranijo ali pa umro.

Vzplamtela je največja bitka v zgodovini, bitka za Stalingrad. Za vsako četrto, za vsako tovarno, delavnico, nadstropje, hišo, za vsak meter zemlje so besneli krvavi spopadi.

Ves oktober in začetek novembra so Nemci neprestano metali v boj nove rezerve in srdito napadali. In čeprav so vse poti, ki vodijo v mesto, zasuli in tlakovali s trupli svo-

jih vojakov in oficirjev, so vendarle obtičali. Taktični uspehi poletne ofenzive so v smeri glavnega udarca ostali na pol pota in strateški načrt hitlerjevskega poveljstva je tudi za 1942. leto splaval po vodi.

V smeri pomožnega udarca — na jug — so dosegli Nemci prvi čas pomembne uspehe. Do jeseni se jim je posrečilo prodreti v okraje Novorosijska, Modzoka, v predgorje Kavkaza. Tu pa so jih junaški branilci Kavkaza zaustavili.

ZMAGOVITA OFENZIVA

V času vojne so v Rdečo armado pritekale nove življenjske sile, izpopolnjevala se je z ljudmi in tehniko. Prednost, ki so jo imeli Nemci v prvih mesecih vojne, je bila popolnoma izravnana. Zdaj so usodo vojne odločevali taki stalni faktorji kot so: trdnost zaledja, moralni duh armade, število in kakovost divizij, oborožitev, organizacijska sposobnost poveljništva.

Na jesen 1942 je postala Rdeča armada močnejša in bolje organizirana. Nemška vojska pa je oslabila: utrpela je velikanske izgube ter že uporabljala rezerve. Razmerje sil se je nagnilo v korist Sovjetske zveze. Tako je bila Rdeča armada zmožna, da sproži veliko ofenzivo.

Glavni udarec je pripravljalo vrhovno poveljništvo v stalingrajskemu okraju.

Že septembra je na tihem zbralo pri Stalingradu velike množice ljudi in vojne tehnike; sredi novembra so bile priprave končane in 19. novembra se je ofenziva začela. Razvijala se je tako uspešno, da so bile že 23. novembra po trdih bojih glavne sile nemško-fašističnih vojsk uklenjene v ozek obroč. Poizkus nemške komande, da bi rešila obkoljeno armado, je propadel.

10. januarja 1943. so prešle sovjetske čete v splošen napad in 2.

februarja so bile obkoljene enote uničene.

Najboljši nemški armadi — 6. armada in 4. tankovska armada, vsega 300.000 mož — sta prenehali obstajati. Ujetih je bilo več kakor 91.000 vojakov in oficirjev, med njimi 24 generalov.

Nemški poraz pri Stalingradu je s stališča vojne umetnosti presegel vse, kar je bilo doslej znanega v zgodovini vojn. Zgodovina ne pozna primera, da bi bila obkoljena in uničena tolikšna množica do zob oborožene redne vojske, kot je to izvedla Rdeča armada.

Uničenje nemške vojske pri Stalingradu je bila povratna točka v razvoju velike domovinske vojne. Odslej razvija Rdeča armada skoraj nepretrgano ofenzivo na vsej fronti. Pozimi 1942—1943 je sovjetska vojska razbila izbrane armade Nemcev, Italijanov, Romunov in Madžarov, pobila in ujela več kot milijon sovražnih vojakov in častnikov ter osvobodila za pol milijona km² ozemlja.

Poleti 1943. leta je Rdeča armada zadala Nemcem nov, mogočen udarec. Hitlerjevci so računali, da jim bo uspelo razbiti osnovne sile Rdeče armade ter obiti Moskvo v smeri Orla in Kurska. Ta načrt je do kraja propadel. Sovjetska vojska je prav kmalu uničila nemško napredovanje in sama prešla v ofenzivo. Prebila je silno utrjeno obrambno linijo ter v naslednjih treh mesecih vrgla sovražnika za 400—500 km proti zapadu. Do jeseni je osvobodila skoraj dve tretjini okupiranega ozemlja — in sicer Vzhodno Ukrajino, Donsko kotlino, Tamanj, Orlovsko in Smolensko pokrajino ter prestolico Ukrajine, Kijev.

Januarja 1944 je Rdeča armada izvojevala pri Leningradu zgodovinsko zmago: osvobodila Leninovo mesto sovražne blokade in bar-

barskega topniškega obstreljevanja.

V nadaljevanju zimske ofenzive 1943—1944 je Rdeča armada dosegla češkoslovaško mejo in stopila na ozemlje Rumunije. To zimo je osvobodila Rdeča armada skoraj vso Ukrajino, Moldavijo, Krim, Leningrajsko in Kalininsko pokrajino.

Neprecenljivo pomoč so nudili Rdeči armadi sovjetski partizani ter ilegalne partijske in komsolske organizacije. Partizansko gibanje je dobilo v teh letih vsenarodni značaj.

V mnogih pokrajinah je bilo po 30.000—40.000 partizanov organiziranih v odrede, brigade in celo korpuse. Partizani so napadali štabe in posadke sovražnika, uničevali zaledno vojsko, rušili zveze. Partizani so vodili obširne operacije, osvobajali velika ozemlja, reševali sovjetske ljudi nemškega suženjstva, vzpostavljali v nemškem zaledju sovjetsko oblast. Mnoge ilegalne organizacije so postale tako močne, da so vplivale na prebivalstvo celih okrajev. V sovražnem zaledju so izhajali časopisi in letaki, se vršili sestanki in konference.

Ko se je bližala Rdeča armada, so partijske in komsolske organizacije povečale svojo delavnost. Pogosto so partizanski odredi vodili vojaške operacije v sodelovanju z enotami Rdeče armade. Veliko pomoč so nudili Rdeči armadi zlasti poleti 1944. leta.

Poletna ofenziva se je začela z napredovanjem na Karelski ožini. Uničujoč udarec je prisilil finsko vlado, da je prekinila odnošaje z Nemčijo in zaprosila za mir. 19. septembra je bil podpisan sporazum o premirju med SZ in Veliko Britanijo na eni strani in Finsko na drugi.

Junija je zajela ofenziva Belo Rusijo, Pribaltik in ostanek Ukra-

jine. V teh operacijah je Rdeča armada izgnala Nemce iz vsega ozemlja Sovjetske zveze, prekoračila mejo Vzhodne Prusije in Madžarske ter osvobodila velik del Poljske in Čehoslovaške.

Z mogočnimi udarci je prebila Rdeča armada mogočno utrjeno romunsko-nemško obrambno črto. Po osvoboditvi Moldavije je vstopila v Romunijo in zavzela Bukarešto. 23. avgusta je Antonescu in njegov režim odletel. Nova vlada je napovedala Nemčiji vojno in 12. septembra je bil med Sovjetsko zvezo, Veliko Britanijo in ZDA na eni strani ter Romunijo na drugi podpisana sporazum o premirju.

Iz Romunije je prešla sovjetska vojska na bolgarska tla. V Bolgariji je Rdeča armada začela operacije, zategadelj ker je bolgarska vlada še vedno vzdrževala odnose z Nemčijo ter dajala pribežališče nemškim oboroženim silam.

Zaradi uspešnih operacij je bil cilj kmalu dosežen: Bolgarija je pretrgala odnošaje z Nemčijo ter ji napovedala vojno. Tako je Bolgarija prenehala biti opora nemškega imperijalizma, kakršna je bila zadnjih 30 let.

Rdeča armada je nato osvobodila Transilvanijo ter skupaj z jugoslovansko vojsko velik del Jugoslavije.

Na vrhuncu

Andrej Budal

*Zdaj, domovina, tvoja pot navzgor
v vrhunec vzpela se je v polni zmagi.
Ležijo pomendrani vsi sovragi,
ki geslo jim biló je naš zator.*

*Kar dolgo pesnikov je sanjal zbor,
za kar so v boju mrli borci dragi,
po čemer si hlepela v smrtni sragi —
use to ti daje novi zlati zor.*

*Poslej, če bomo zate trepetali,
manj črne bodo sence in skrbi.
In želja bo: naj sreča se zrcali*

*brez konca ti v očeh bodoče dni,
naj z ranami te usoda več ne žali,
še više tvoje naj se pno poti.*

Ti, ki izzivaš

Andrej Budal

*Ti, ki izzivaš, vsaj ne sili v kritje;
to ni velikega poguma znak.
Le srčno stopi sam v krvoprelitje —
in padi sam, če si zares junak!*

Tržaške okoličanske narodne noše na festivalu 7. oktobra 1945

JUGOSLAVIJA

Nova Jugoslavija je v polnem razvoju. Po neizmernem trpljenju in strašnih krvnih in materialnih žrtvah, povzročenih po nacifašističnih krvnikih in zločinskih podajajih, ostankih domačih protiljudskih klik, so jugoslovanski narodi našli pot, ki vodi v boljše življenje. Pričela se je obnova porušenih domov in gospodarskega in kulturnega življenja na novih osnovah, pričele so se zdraviti težke rane, ki jih je v dolgi vojni povzročilo sovraštvo, načrtno sejano med jugoslovanskimi narodi od notranjih in zunanjih sovražnikov.

Obnovitveno delo ni majhno in ni lahko. Neštete in težke so ovire, ki se stavijo na pot, premagati jih more le krepka življenjska sila, združena z neomajno vero v poslanstvo nove države. Delavne množice vedo, da je nova Jugoslavija zgrajena na demokratičnih temeljih, na narodni in so-

cialni pravičnosti, ki onemogočajo kakršnokoli izkoriščanje. Iz globokega prepričanja, da je danes Jugoslavija pravi izraz resnično ljudskih teženj, raste volja za novo delo, čeprav bi bilo združeno s trudom in žrtvami. Nova Jugoslavija ni več domovina samopašnih političnih izkoriščevalskih klik, ampak last ljudstva delovnih množic, ki so končno same svoj gospodar in ki hočejo imeti svojo usodo v lastnih rokah, proti vsem in za vse čase.

Kaj je naravnejšega, če je v Jugoslaviji ogromna večina ljudstva enodušna, ko je treba vsemu svetu pokazati svojo voljo! Pri volitvah 11. novembra, ki so bile svobodne in tajne se je neoporečno pokazalo, kaj hočejo jugoslovanski narodi. Slovesno so odobrili pot, ki so si jo bili začrtali v urah najhujše preizkušnje, ko se je nacifašizem zarotil, da jim

uniči svobodo. Kar so si priborili s krvjo, to hočejo braniti. Dasi je imela reakcija vso možnost, da pokaže svojo moč, je klavrno utonila sredi ljudske volje. Vse podle klevete, vse umazane naklepe je z enim samim sunkom odnesel veter. Zgodilo se je prvič v zgodovini jugoslovanskih narodov, da je res ljudstvo govorilo.

Istočasno je nova Jugoslavija prešla k dejanju, ki je ogromnega pomena za delovno ljudstvo, lotila se je rešitve agrarnega vprašanja, kolikor je v zvezi z obstojem veleposestev. To dejanje je življenskega pomena za vse poljedelstvo, saj zavzemajo n. pr. veleposestva v Sloveniji osmino plodne zemlje, veleposestnikov je pa okrog 200, od teh polovica tujerodcev, večinoma fevdalnih zemeljskih baronov iz časov tlačanstva, iz časov brezpravnosti slovenskih kmetov. V rokah teh gospodov je bila do poslednjih časov usoda slovenskega ljudstva.

Dalekosežen dogodek zgodovinskega pomena za jugoslovanske narode

je tudi razglasenje federativne ljudske republike Jugoslavije v Ustavodajni skupščini 29. novembra t. l. Ta dan je bila odstavljena vladarska rodbina Karadjordjevičev, katere politično delo je povzročilo vse nepopisno nesrečo, ki je kdaj zadela vse jugoslovanske narode brez izjeme.

Obenem je Ustavodajna skupščina sprejela načrt nove državne ustave, s čimer je ljudovlada stopila na pot napredka, demokratičnih svoboščin, narodne enakopravnosti in enotnosti ter obenem na pot naprednega socialnega razvoja v korist blagostanja in sreče delovnih množic. Nova jugoslovanska ustava je izraz one volje in onih sil, ki so v krvavi, težki borbi odbile in uničile poizkus tujih nacifašističnih osvajalcev in hkrati zrušile z oblasti notranje izdajalske sile fašizma in reakcije, da je država prešla končno v roke ljudstva.

Naj živi, raste in cvete mlada in krepka Zvezna ljudovlada Jugoslavije!

Novo delo

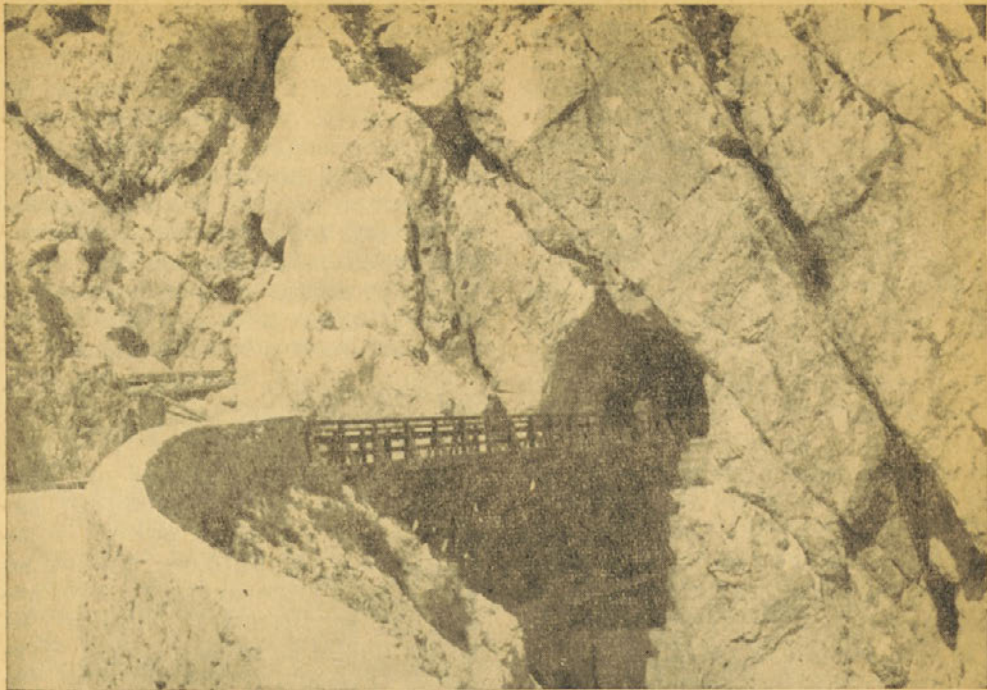
Andrej Budal

*Naš dom je danes ves osvobojen,
uresničene so tisočletne sanje,
končano je veliko maščevanje
za vse, kar jadov nosil je Sloven.*

*Zdaj v novo dobo vhod je dograjen,
izpeto pevcev je jadikovanje.
Zdaj domovine nam v vezi nekdanje
kovači več ne sme sovrag noben.*

*Obeta se nam novo, naše delo,
s pogledom bistrim na zapad in vzhod,
na jug in sever, Zdaj se bo začelo*

*množično preustvarjanje vrednot.
Od spodaj vre navzgor. Da bo uspelo,
se v strumno tekmo vrže ves naš rod.*

Obnova: most na cesti Ajdovščina — Predmeja

BOJ PRIMORCEV ZA LJUDSKO OBLAST

DR. FRANCE ŠKERL

Svoboda, bratstvo, enakopravnost med narodi so pojmi, ki ne morejo obstojati vsak sam zase. Vsi so nerazdružno povezani med seboj. Če se v praktičnem življenju izmaliči le en sam, potegne za seboj tudi druge, da dobi življenje med narodi popolnoma drugačno obliko. In obratno: če se borimo za svobodo naroda, se moramo nujno istočasno boriti za bratstvo in enakopravnost z drugimi narodi in seveda tudi drugih z našim, če hočemo, da bo hiša naše bodočnosti trdna, ne pa rahla, da bo zidana na skalo, ne pa na pesek, kakor bi rekli po znanem reku.

Ko se je Osvobodilna fronta slovenskega naroda spustila v boj z okupatorji, se je spustila v boj za njegovo svobodo in v boj za njego-

vo združitev. Istočasno je sprejela temeljna načela slovesnih izjav Churchilla, Roosevelta in Stalina o razmerju med narodi, o bratstvu in enakopravnosti med njimi, o njihovi samoodločbi, o pravici, da sleherni narod o notranji ureditvi in zunanjih odnosih sam odloča. Boj za svobodo slovenskega naroda, boj za demokracijo, za ljudske oblike notranjega življenja ni s tem samo odgovarjal njegovim osnovnim težnjam, temveč postal tudi harmoničen del velikega boja združenih zaveznikov proti nasilju fašistične Italije in nacistične Nemčije.

V osvobodilnem boju slovenskega naroda in v boju za njegovo združitev je zastavila vse sile tudi slovenska Primorska. Fašistično

nasilje, teptanje vseh človeških pravic ni bilo nikjer in nad nobenim delom slovenskega naroda tako silno in dolgotrajno, kakor je bilo nad primorskimi Slovenci v tako imenovani Julijski Krajini. Zato ni nikjer boj za svobodo pokazal večje harmonije narodnih in obče človeških idealov, kakor je bilo to med primorskimi Slovenci. Bratovski odnos do protifašističnih borcev, ki so drugega jezika kakor oni, kaže, da v tem boju obstoje momenti, ko postane boj za demokracijo, za svobodo notranjega življenja, za bratstvo vseh ljudi, prvenstvena nota njihovega boja. In če so se temu boju priključili tudi pripadniki neslovenskega in nehrvatskega jezika, je to samo dokaz, da je boj, za katerega so tudi Slovenci v Primorju zastavili vse sile, pošten in resnično iskren. V tem protifašističnem boju, v boju za demokracijo so zastavili svoje sile vsi Primorci. Kdor je doživljal sam osvobodilni boj našega primorskega ljudstva, kdor je živel v teh letih sredi med njimi, ve, da je zanikanje tega laž in potvarjanje zgodovinskega dejstva. Če kje sploh, smemo reči za primorske Slovence, da je njihova udeležba v osvobodilnem boju proti fašističnemu nasilju, v boju za demokracijo splošna in ljudska, da moremo resnično govoriti o narodni vstaji.

PARTIZANSKA MOBILIZACIJA POZIMI 1943

Mržnja do fašistov kot nosilej lev krivic in zatiralcev slovenskega naroda je bila pri primorskih Slovencih vedno živa in nepomirljiva. Ko je fašistična Italija napadla Jugoslavijo, je v vseh primorskih Slovencih zažarelo upanje, da bo njihovega trpljenja kmalu konec, da bo prišla ura svobode. Propad stare in nezmož-

ne Jugoslavije je bilo zanje grenko razočaranje. Kmalu pa so se tega otresli, ko so videli, da narod Jugoslavije kljub porazu, ki so ga zakrivila petokolonaški ministri in generali, niso klonili, temveč v drugi obliki nadaljevali boj s fašisti in nacisti. Želja po svobodi je tudi pri primorskih Slovencih premagala obup in jih vedno bolj sproščala v oborožen boj z osovraženimi fašisti. »Ribelli« so postajali vedno številnejši.

Važen mejnik v razvoju narodno osvobodilnega gibanja v Julijski Krajini so bili prvi meseci 1943. leta. Sijajne zmagave pri Stalingradu in pritisk zapadnih zaveznikov v Afriki so odkrili vojaško slabost okupatorjev. Fašisti so začeli na Primorskem z mobilizacijo več srednjestarih letnikov, ki so jih doslej še pustili doma. Mržnja do fašistov, visoka narodna zaveza in želja po svobodi niso dale Slovencem, da bi se mobilizirali. Fašistov, ki so jih prihajali iskat na dom ponoči, niso čakali, temveč množično odhajali v partizane. Karabinjerjem in fašistom so takrat matere in sestre teh novih partizanov nosile dan za dnem partizanske »mobilizacijske« pozivnice, češ da so njihove može in sinove pobrali partizani. Ubogi karabinjerji in fašisti so bili zaradi partizanske nesramnosti tako iz sebe, da so pozabili na represalije. Preveč je bilo ljudi, ki so takrat odšli v partizane, da bi vsem mogli požgati hiše, da bi jim mogli internirati svojce. Brda, Kras, Vipavska dolina, Idrijska okolica in Tolminsko so bili predeli, ki so takrat oživelili z novimi borci. Ti soči so takrat vstopili v partizanske vrste. **To je bil dokaz, da je narodno osvobodilno gibanje odgovarjalo ljudskim težnjam, da je za njim stalo resnično vse ljudstvo, da je imelo ljudski značaj.**

Čudovite dneve je doživljala Primorska ob kapitulaciji Italije po 8. septembru 1943. Nič ni bolj od dogodkov v tistih dneh pokazalo, kako je bilo narodno osvobodilno gibanje pod vodstvom Osvobodilne fronte zakoreninjeno v primorskem ljudstvu. Ta moč, ta ljudski značaj narodno osvobodilnega gibanja in Osvobodilne fronte je bila taka, da razen nje ni obstajalo nič drugega, to je nobena druga organizirana oblast. **Okupatorjeva oblast je izginila na mah.** »Prav za prav je neverjetno«, pravi dr. Joža Vilfan v knjigi »Leto borb ob Soči« str. 5. kako je izginil ta aparat, ki so ga gradili 25 let. Izginil je čez noč, brez vsakega posebnega ukrepanja, sam po sebi, iz samozavesti osvobodjenega naroda, ki je z orožjem v roki govoril dovolj odkrito, da hoče za naprej o svoji usodi odločiti sam. Vsi predstavniki okupatorjeve oblasti so v istem trenutku začutili, da jim ni več mesta med nami in so, ne da bi bili ogroženi z represalijami za vse, kar so med nami storili, pobegnili iz naših krajev z izjemo Trsta, Gorice in nekaj obalnih mest«. Tam so jih namreč varovale nemške posadke.

Sodobni opazovalec tistih dni je v članku »Veličastni dnevi zasužnjenega naroda« v Primorskem poročevalcu (št. 9. z dne 15. sept. 1943) takole opisal padeč fašizma:

»Italija je položila orožje. Na mah se je spremenila slika naših slovenskih krajev. Partizani so takoj zapustili gozdove in z veselo pesmijo prišli s hribov v doline, iz gozdov v vasi. Po naših slovenskih krajih je svobodno zadonela pogumna partizanska pesem. Ljudstvo je povsod obsipalo partizane z rožami, pričakale so jih cele vasi in skupno z njimi slavile veliki razpad okupatorske vojske.

Že 25 let ni bilo v tej deželi tako svečanega trenutka kot v tem prazničnem jesenskem jutru, ko so partizani obdani od žena, starcev in otrok vsi s solzami v očeh prepevali:

Čez gore, polja po vsem svet' doni:
Slovenija svobodna, srečna boš ti.

Krasen sprejem je priredila partizanom naša sončna Gorica. Sprejela jih je z morjem slovenskih zastav. Po goriških ulicah je zopet ponosno odmevala slovenska pesem, nad množico so veselo plapolali transparenti z našimi bojnimi gesli.

Že v popoldanskih urah so imele naše komande prve razgovore z zastopniki italijanskih oblasti. Nekdanji mučitelji in premaganci »ribellov« našega ljudstva so skromni in ponižni, manjši od makovega zrna sprejemali predloge in nasvete partizanov za skupno borbo proti nemškim okupatorjem.

Ko so šli prvi partizanski avtomobili skozi našo prelepo Vipavsko dolino, so domačini priredili partizanom nepozaben sprejem. Od vseh strani so ljudje navalili na avtomobile, jih zasuli s cvetjem, ki so ga na hitro nabrali. Dekleta so na kolesih dirkale za avtomobili in niso hotela zaostati. Samo v treh krajih se je zbralo okrog 10.000 ljudi, ki so s solzami v očeh pričakali partizane. Otroci, starci, žene in dekleta delavci, kmetje in meščani — vsi so pozabili na delo in jelo ter se niso mogli ločiti od velikih cest, pa katerih so prihajale vedno nove skupine ljudskih maščevalcev — partizanov. S hiš sredi zelenih gajev so na mah zablestele slovenske trobojnice s peterokrako zvezdo. Zastavice so bile povsod: na kapelicah, na telegrafskih drogovich, na cerkvenih zvonikih, na vrhu tovarniških dimnikov. Ljudje niso mogli verjeti, da je vse to res.

Pečine: pokret IX. korpusa 20. nov. 1944

Niso mogli verjeti, da se izpolnjujejo njihove dolgoletne sanje in da zdaj vidijo partizane kot zmagovalce v svoji sredini. Zopet in zopet je ponosno zadonela partizanska pesem. Zopet in zopet so padali vzkliki: »Živel Tito«, živela Jugoslavija«. Nič ni bolj toplega in lepega kot prvi dih svobode, izbojevano po tolikem trpljenju, naporih in žrtvah.

Bilo je pravo zmagoslavje ljudstva. Vsakdo iz te pisane množice ob cestah je prispeval svoj delež k temu trenutku. Dekleta so nosila partizanovo hrano v gozdove. Mladi pionirji so pripravili zastave. Stare ženice so dale svoje sinove za boj proti okupatorju. Ta trenutek je vsak najgloblje občutil, kako je Primorska slovenska. Čutil pa je tudi to, kako je primorsko ljudstvo z vso dušo predano svoji Osvobodilni fronti! Kako vestno in resno je izpolnjevalo vsa njena navodila!

Tudi italijanski vojaki so obkrožili avtomobile partizanov. Zagoreli južnjaki so se od srca smejali in ponujali roke tistim, zoper katere so se morali nekoč boriti po naših senčnih gozdovih in str-

mih skalnatih planinah. Italijanski vojak in slovenski partizan, ki sta nekoč pokala drug na drugega iz zased, sta si podala bratovsko roko.

Italijanski vojaki se razhajajo, odlagajo orožje in odhajajo domov. Slovenski možje, fantje in dekleta ter žene pa se zbirajo, oborožujejo in ustvarjajo nove in nove partizanske čete. Kakšen vrvež vlada v odprtih italijanskih skladiščih polnih pušk, težkih in lahkih mitraljezov, brzostrelk in vojaških oblek. V **Ajdovščini** mrgoli deklet in mož, vsi so oboroženi s puškami in mitraljezi, vsem žare oči od veselja in ponosa, ki ga prinaša svoboda. V vsem tem pisnem vrvežu vlada nek red in disciplina. Vsi vedo, da so pred njimi še velike naloge in velike borbe s smrtnimi sovražniki slovenskega naroda, vsi so pripravljeni predano izpolniti vsak odlok svoje narodne oblasti.

Iz vseh strani se zgrinjajo na novo mobilizirani in iščejo stika s partizansko komando. Narodne zaščite imajo polne roke dela. Sredi odhajajočih italijanskih vojakov, gubečih se neznano kam, naveličani vojne in kasarn se pomikajo strumne in ponosne skupine novih partizanov. Vsi nosijo slovenske trobojnice. Vsi so se sami oborožili. Prihajajo skupine delavcev resnih obrazov in krepkih, žilavih postav. Prihajajo skupine deklet iz mesta, ki prvič v življenju nosijo puško, brez katere ni svobode. Prihaja avto za avtom, poln orožja, poln novih plamtečih borcev. Prihajajo močne skupine tržaških delavcev iz ladjedelnic, tovarn avionov in železarn. To so prvi veliki znanilci sprememb, ki se gode v srcih italijanskega ljudstva. Med njimi skoraj ni žena, to so sami kremeniti delavci, ki se jim z obrazov bere odločnost in pogum.

Prve skupine **tržiških** delavcev je pozdravil predstavnik Narodno osvobodilnega sveta za primorsko Slovenijo in predstavnik Komunistične partije Slovenije. **Za vedno so minili časi, ko je slovenska in italijanska protiljudska gospoda razdvajala in hujskala na medsebojni boj slovenski in italijanski narod.** Iz stoterih grl je donel mogočen klic o slogi in bratstvu italijanskega in slovenskega naroda. Predstavnik tržiških partizanov se je ginjen zahvalil za topli sprejem. Obžaloval je, da tržiškim delavcem ni že prej uspelo pridružiti se slovenskim partizanom, ki že dve leti bijejo težki boj za svobodo. Tržiški delavci so izvolili v Narodno osvobodilni svet za primorsko Slovenijo svojega delegata tov. Marego, ki je pod fašizmom preživel dolgih 11 let v ječi.

Primorsko deželo je zajel neuničljiv val narodne vstaje. Oborožena pest slovenskega ljudstva prinaša zlato sobodo.«

Ta opis je tako pristen in neposreden, da o njegovi resničnosti ni mogoče dvomiti. Kdor bi spričo njega trdil, da za narodno osvobodilnim gibanjem pod vodstvom Osvobodilne fronte ne stoji velikanska večina primorskega ljudstva, bi lagal človeku v obraz.

Istočasno s propadom okupatorske oblasti, se je brez tekmeča uveljavila **Osvobodilna fronta kot nova narodna oblast.** Do kake monarhije ni prišlo nikjer. »Primorske množice so ob tej priliki pokazale čuda pobud. Brez predhodnih navodil in brez takojšnjega sporočila morebitnih novih direktiv v zadnji kotichek Primorske, so krajevni odbori OF in kjer teh ni bilo, tudi posamezni zaupniki OF pričeli takoj nastopati kot predstavniki nove oblasti. V ogromni večini primerov so tudi našli pravo rešitev in ljudstvo jih je povsod priznavalo. Pričeli so uspešno

nastopati kot predstavniki nove oblasti.« (Dr. Vilfan v knjigi: Leto borb ob Soči.)

V skladu 7. točke programa Osvobodilne fronte je vodstvo narodno osvobodilnega gibanja tudi na Primorskem takoj po osvoboditvi razpisal volitve v organe oblasti da bi se ljudstvo samo upravljalo, da bi se tako izpolnil cilj, za katerega se je borilo. Z volitvami naj ljudstvo potrdi, za kar se je borilo. Dne 19. 9. 1943 je Narodno osvobodilni svet za Primorsko poročal Izvršnemu odboru OF: »O političnem položaju je treba omeniti, da se naglo utrjuje. Vseposod se vrše volitve v narodne odbore«. (Glej arhiv IO pod Poročila št. 171.)

Dokaz zrelosti primorskega ljudstva in zavesti resnosti predstojajočih nalog je bila v trenutku italijanske kapitulacije **množična mobilizacija** v Narodno osvobodilno vojsko. Pod orožje je šlo vse, kar je moglo nositi orožje, staro in mlado, moški in ženske. Borben duh je prevzel vse, vsi so bili polni navdušenja. Primorska je bila takrat dobesedno narod pod

Partizani pomagajo v Beneški Sloveniji
10. sept. 1944

orožjem. Mobilizacija je bila spontana in je z ostalimi pojavi ob kapitulaciji Italije potrdila ljudski značaj vstaje in množično privrženost primorskih Slovencev k narodno osvobodilnem gibanju pod vodstvom OF. Ta silna prostovoljna mobilizacija ni bila krajevno omejena, temveč je bila splošna in je zajela vse predele Primorske, tudi one onstran Soče v Brdih. »Prispelo je točnejše poročilo iz Brd, kjer je pod orožjem 1500 mož, razdeljenih v tri bataljone«, pravi uradno poročilo Narodno osvobodilnega sveta Izvršnemu odboru dne 19. sept. 1943 (št. 172, zapis 10).

Še več. Osvobodilna fronta ni zajela samo Slovencev. Njen napredni duh je pritegnil tudi Italijane, oziroma Furlane.

»Končno z veseljem ugotavljamo«, pravi prej navedeno uradno poročilo, »da zaznamuje nastanek italijanske ljudske armade svoj prvi resni pomembni uspeh. V Furlaniji je severno od Vidma nastala brigada Garibaldi, ki šteje blizu 1000 mož in nam je danes poslala pismeno poročilo o svoji notranji organizaciji in oborožitvi, ki je odlična. Prošijo za kadroško pomoč, ki jim jo pošiljamo in za določitev nalog, ki bi bile v skladu z našimi strateškimi načrti. Odgovorili smo zelo podrobno.«

Osvoboditev in združitve vsega slovenskega naroda, resnična ljudska demokracija in v zvezi z njo iskren bratski odnos do drugojezičnih pripadnikov slovenskega protifašističnega gibanja so bile osnovne črte tega gibanja, ki so se nazorno pokazale v tistih tednih, ko se je zrušila fašistična Italija. Tem stremljenjem je ustregel sklep Vrhovnega plenuma OF, ko je 16. sept. svečano proglasil zahtevo za priključitev Primorja k ostali svobodni Sloveniji in po njej k Jugoslaviji, ob izjavi, da se zajamči italijanski narodni manj-

šini na priključenem ozemlju popolna avtonomija. (Glej Proglas VPOF v SP in PP 4. 10. 1943.)

Resnične povezanosti narodno osvobodilnega gibanja na Primorskem in globoke zakoreninjenosti v njem ne kažejo samo navdušeno pisana poročila v časopisih, temveč prav tako mirno razumsko pisana uradna poročila Narodno osvobodilnega sveta za Primorsko Slovenijo Izvršnemu odboru Osvobodilne fronte. Tako je n. pr. poročilo, napisano po končani nemški ofenzivi, z dnem 9. okt. 1943, ki podaja mirno presojo dogodkov od 8. do 25. sep. 1943.

Dogodki po 8. septembru so predvsem pokazali, da je edina slovenska organizirana sila v Primorskem Sloveniji Osvobodilna fronta. Ne samo, da so povsod nastopile organizacije OF, v pokrajinskem in krajevnem merilu, temveč so vsi iskali in se obračali na OF. Značilni so v tem oziru razni goriški sredinci, ki so se tukaj oglasili pri pokrajinskem vodstvu, takrat na Vogrskem, in pričeli ponujati svojo službo. Nikomur ni prišlo na misel, da bi se z nami pogajal kot skupina, še manj da bi pričel z nami odprt boj. Plebiscit naroda je že v prvih urah po polomu Italije pokazal OF kot slovensko narodno oblast.

Naše organizacije so se povsod znašle in se postavile narodni vstaji na čelo. Že v noči od 8. na 9. september je bila organizirana za 9. september velikanska demonstracija vse goriške okolice v Gorici, takoj smo iskali stika z italijansko komando za skupni boj proti Nemcem; še isti dan je prišlo pokrajinsko vodstvo v neposredno bližino Gorice, povsod se je takoj pričelo prevzemanje postojank, oboroževanje, postavljanje občinskih odborov itd. Organizacije na terenu so v glavnem svojo nalogo odlično opravile.

Uspех takoj prvih dni je bil, da je zgrabil ves slovenski narod v Primorski Sloveniji za orožje in da je OF zajela prav vse, da je prodrla tudi v kraje, v katere prej iz tega ali onega razloga nismo prišli, predvsem v mesta in večje kraje.

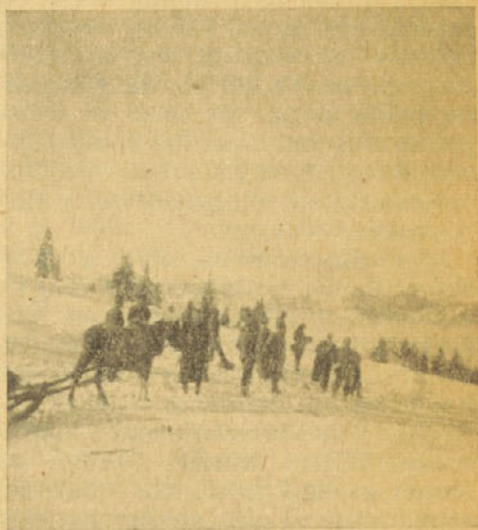
Trajen uspeh predstavlja nadalje postavitve in oblikovanje Narodnega osvobodilnega sveta. Posebnemu političnemu razvoju Primorske Slovenije odgovarja, da svet ni neki predstavnik posameznih političnih skupin, združenih za skupno delo. Kakor rečeno: v Primorski Sloveniji danes razen OF ni nobene slovenske politične skupine. Narodni osvobodilni svet je po pretežni večini sestavljen iz ljudi, ki so se izkazali kot borci OF, in je prav zato reprezentativen za Primorsko Slovenijo. Narodno osvobodilni svet ni samo začetek nove dobe, temveč je s tem, da je dvignil v predstavništvo samo nove ljudi, tudi temeljit konec vse preteklosti.

Podčrtati je treba, da sta člana Narodnega osvobodilnega sveta tov. France Bevk in tov. Anton Bajt. Kaj pomenja udeležba tov. Franceta Bevka, moremo presoditi samo mi tukaj, ko vidimo, kako tesno so bili ljudje navezani na njega kot tukaj živečega in predvsem za tukaj živeče pišočega literata. Tov. Anton Bajt je pa odličen predstavnik slovenske duhovščine v Primorski Sloveniji, ki je po velikem delu podprla OF.

Splošna oborožitev in z njo zvezana mobilizacija, triumf OF kot edine politične sile in ustanovitev Narodnega osvobodilnega sveta — to so tri velike pozitivne postavke dobe od 8. do 25. septembra.

Slovensko ljudstvo na Primorskem je dobilo s sklepom Vrhovnega plenuma OF najlepše zadoščenje za vse žrtve, ki so padale dolga leta, toda boj še ni bil kon-

čan, svoboda še ni bila za vedno pridobljena in zasigurana, fašizem še ni bil dokončno strt, nad slovensko ljudstvo so prihajale in prišle nove preizkušnje. Komaj

Dovažanje hrane NOV - Črni vrh 16. jan. 1945

14 dni je trajala brezskrbna svoboda. Nato pa je prišla prva nemška ofenziva proti slovenski svobodi. Jedro te ofenzive so bili boji okoli Gorice. Goriška fronta je bila težka in resna preizkušnja za mlade in neizkušene slovenske borce. Kljub nemški tehnični premoči so jo dobro prestali. Primorski poročevalec je v 12. številki 5. nov. 1943 pod naslovom »Goriška fronta svetel primer junaštva naše vojske« nazorno podal posnetek tistih bojev, junaštvo prave ljudske vojske, skupno borbo slovenskih in italijanskih borcev proti nemškemu fašizmu in s tem bratovski odnos do drugojezičnih borcev za iste cilje, za osvoboditev izpod fašizma, za bratstvo med narodi, za resnično in pravo demokracijo.

»Slovensko ljudstvo je po 25 letih prvič svobodno dihala in dala

duška svojim toliko let zatajevanim čustvom.

A le za trenutek. Zavedala se je, da svoboda še ni izvojevana, da glavni sovražnik še ni premagan. Vsi, stari in mladi, sivi možje in fantje, ki so se pravkar vrnili iz internacije iz ječ ali od vojakov, dekleta in mladina, vsi so hiteli pod orožje. Vedeli so, da svoboda ne pride sama, da si jo je treba priboriti s krvjo in žrtvami. Povsod so se formirale čete prostovoljcev, ki so se oboroževali z italijanskim orožjem.

Dvanajstega septembra so prišle v Gorico večje nemške sile in začele siliti v bližnjo okolico. Naša vojska, sestavljena po pretežni večini iz samih novincev, se je takoj postavila Nemcem v bran. Porušila je mostove in ceste v neposredni bližini Gorice. Preden so Nemci zasedli mirensko letališče, so oddelki varnostne in obveščevalne službe uničili na letališču 96 letal.

Okoli Gorice je v naslednjih dneh nastala trdna fronta, ki je zabranila nemško prodiranje v Vipavsko dolino. Po 25 letih je zopet odmevalo grmenje topov in pokanje strojnic po gričih in dolinah te naše zemlje, ki je napojena s krvjo tisočev in tisočev, ki so tu padli med svetovno vojno. Tedaj so tu naši slovenski fantje in možje umirali za tujega nasilnika, ne da bi vedeli, zakaj se bore. Jarki in utrdbe, ki so jih škropili s svojo krvjo, so sedaj prav dobro koristili naši vojski. Toda naši fantje so vedeli za kaj se bore. Vedeli so, da se bore za svobodo slovenskega naroda proti smrtnemu sovražniku vseh svobodoljubnih narodov — nemškemu fašizmu.

Petnajst dni so se zaletavali Nemci v to fronto, petnajst dni je naša vojska kljubovala silnemu pritisku. Nemci so sicer bili našim četam številčno enaki, toda

bili so v velikanski tehnični premoči. Imeli so na razpolago 30 tankov in 40 brzostrelskih topov poleg številnih bombnikov. Kljub premoči niso mogli zlomiti naše fronte. Šele, ko so napadli s tremi divizijami — od teh sta bili dve oklopni — in prišli naši vojski za hrbet, se je morala ta umakniti na nove položaje.

Vse to dokazuje, s kakšnim brezprimernim junaštvom se je borila naša vojska. In če pomislimo, da so se borili na goriški fronti sami novinci in niso bili to stari partizani, prekaljeni v številnih borbah, moramo strmeti. Če upoštevamo, da je dobro oborožena Francija v treh tednih padla na kolena pred nemškim naskokom, da so Nemci v sedemnajstih dneh uničili poljsko armado, a Jugoslavijo pregazili v osmih dneh, moremo šele oceniti brezprimerno junaštvo naše vojske. Duh je zmagoval nad surovim železom. Vsak borec se je zavedal, da se bori za svobodo in za boljše, srečnejše življenje vsega slovenskega naroda. Drugače je nerazumljivo tako junaštvo, saj so morali naši borci prestajati večurna bombardiranja nemških topov in letal brez vsake prave obrambe. Brez primerne orožja so se borili s prsi v prsi proti nemškemu tankom tipa Tiger. Sicer se je naša vojska morala slednjič umakniti pred premočjo nemškega orožja, **toda ni mogoče, da bi narod, ki se zna tako boriti, ne izbojeval zmage nad suženjstvom in tiranijo, da ne bi dosegel ciljev, za katere se že dve leti in pol bori.**

Fronta je tekla skoraj okoli in okoli Gorice. Že v prvih bojih so bile deloma požgane in porušene okoliške vasi Miren, Bilje, Volčja Draga in Vrtojba, deloma s tanki, deloma radi bombardiranja s topovi in letali.

Južni odsek fronte se je vlekel od sv. Marka, ki je bil najbolj zapadna točka tega odseka, do Vrtojbe, potem preko Volčje Drage in Bilj nad Mirnom in letališčem ob Vipavi in dalje proti Doberdubu. Ta odsek fronte je branil Južnoprimorski odred.

Na sv. Marku so bili vsak dan težji boji zlasti okoli spomenika vojnim žrtvam. Naši vojski so dobro služile stare avstrijske obrambne naprave. Nemci so poskušali za vsako ceno zasesti to obvladujoče točko. Vsak dan so se ponavljali srditi nemški napadi, a vedno brez uspeha. Tu se je borilo tudi mnogo naših deklet, ki so z največjim junaštvom prenašala metalce min na položaje. Še posebej se je odlikovala naša mladina pod sedemnajstimi leti, ki je opravljala kurirsko službo in prenašala hrano ter strelivo na položaje. Naši borci so večkrat prišli v protinapade. Pri nekem takem protinapadu so prodrli prav do nemških baterij. Drugič so prodri skozi in zasedli postajo v Št. Petru. Naše čete so bile dolgo časa tudi v Rdeči hiši tik Gorice. To kaže, kako je fronta bila v neprestanem gibanju.

Nad Vrtojbo je fronta tekla po vinogradih in nizkih gričih. Tu so Nemci napadli s tanki in večkrat predrli naše črte, pogosto so bili naši borci obkoljeni od nemških tankov, toda vztrajali so na položajih in niso pustili nemške pehote naprej. Tako so bili Nemci vedno prisiljeni, da so se s tanki umaknili.

Med Volčjo Drago in Biljami so Nemci dvakrat s tanki predrli našo fronto. Bila jim je že odprta pot v Šempas in v Prvačino ter dalje v Vipavsko dolino, toda naše edinice so tik pred nemškimi tanki z brezprimernim junaštvom rušile mostove. Ob cestah so bile razpostavljene naše havbice, ki so

iz neposredne bližine streljale na prodirajoče tanke in uničili dva tanka na razdaljo 10 metrov. Ker so nemški tanki streljali z zažigalnimi granatami, je bil dim tolik, da se ni dalo dobro meriti. Grmenje topov se je mešalo z regljanjem strojnic. Kljub peklenškemu trušču so naši borci vztrajali na položajih in odbijali pehoto, ki je sledila tankom. Ti so se slednjič morali umakniti. V obeh primerih je naša vojska z zglednim junaštvom rešila kritično situacijo.

Pri prvem prodoru so Nemci prišli do Bukovnice in jo požgali, pri drugem pa so tanki iz daljave z granatami požgali Vogersko.

Tu so naše edinice v nekem boju zaplenile nemški oklopni vlak, oborožen s težkimi strojnicami, metalci min in metalci plamenov.

Najbolj junaško se je naša vojska borila pri Mirnu, kjer so se bojevali poleg slovenskih tudi italijanski bataljoni, sestavljeni iz tržiških delavcev. Tu je bil zaplenjen en oklopni, dva tovorna, trije sanitetni in 6 osebnih avtomobilov. Naše topništvo je neprestano obstreljevalo letališče in (zažgalo več hangerjev in letal. Napadi so se neprestano vršili s protinapadi. Naši vojski se je posrečilo več prodorov na letališče. (V eni sami taki borbi je padlo 40 Nemcev, 9 pa jih je bilo ujetih.) Včasih so nemški topovi po pet ur tolkli naše črte.

V bližini Mirna je bilo sestreljenih od naših protiletalskih strojnic eno nemško letalo, drugo pa je uničilo naše topništvo, ko se je dvignilo z mirskega letališča. Nekoč se je hotelo spustiti na to letališče 27 nemških letal. Naše topništvo je otvorilo na letališče osredotočen ogenj. Letala niso mogla pristati in so se vrnila v Videm.

Na južnem odseku goriške fronte so naše edinice uničile veliko

mostov. Razrušeni so bili železniški most pri Rubijah, vsi železniški in cestni mostovi čez Vipavo in Lijak, železniški most pri Št. Petru, veliki železniški in cestni most pri Prvačini.

Severni odsek fronte je tekel od sv. Marka preko Kostanjevice, kjer je bilo bojišče najbližje Gorici in preko sv. Katarine do Solkana in na sv. Goro. Tu se je bojeval Severni primorski odred.

Nekaj časa so naši imeli zaseden celo goriški grad. S Kostanjevice in goriškega gradu so hodile ponoči naše izvidnice skozi mesto na druge dele fronte. Nekoč so tako izvidnico zasledili Nemci. Morala se je prebijati skozi hiše, da se je lahko umaknila. S tega odseka fronte je naše topništvo obstreljevalo solkanski most in goriški grad ter obvladovalo železnice in ceste skož soško dolino.

Najbolj srdite borbe so besnele okoli goriškega gradu. Tu so Nemci naše položaje bombardirali z letalstvom in topništvom. Na tem odseku so naše edince uničile tri tanke in oklopne avtomobile s protiletalskimi puškami in topovi ter z minami položenimi na ceste.

Severni primorski odred je imel zaseden tudi goriški vodovod, tako, da so morali v Gorici voziti vodo iz Soče. Mesto je bilo brez elektrike in skoro brez hrane, tako so bili Nemci prisiljeni hoditi ropat po okoliških vaseh.

Na drugi strani Soče se je bojeval Briški odred. Tu je fronta tekla od Sabotina preko pobočij nad Pevmo in Podgoro. do Krmina. Naši so napadali ceste in železnice v Videm. Tako je bila Gorica obkoljena s treh strani. Edina vez s svetom je bila cesta v Videm, ki je ni bilo mogoče razrušiti, ker je speljana po ravnini in brez mostov. Pa tudi tu so delovale manjše partizanske edince in motile cestni promet.

Na tem odseku so Nemci prav tako zaman skušali prodreti. Še danes, ko ni več goriške fronte, ga drže naše edince trdno v svojih rokah. Nemci so predrli le do prvih vasi, požgali Števerjan in Vipolže, a so se morali umakniti.

Na goriški fronti so se stalno vršile borbe, napadi so se vrstili s protinapadi, Nemci so dobivali vsak dan nova ojačenja v moštvu in materijalu, zlasti v tankih, oklopnih avtomobilih in letalih.

Naša vojska je imela posebno taktiko bojevanja. Naši položaji so bili dobro maskirani in borci jih niso izdajali s streljanjem. Tako Nemci niso nikoli točno vedeli, kje so naši borci, in so večino streljali s topovi v prazno. Šele ko so Nemci napadli s pehoto, so se oglasile naše težke strojnice in jih kosile. Zato so imeli Nemci zelo visoke izgube. Blizu tisoč Nemcev (mrtvih, ranjenih, ujetih) je bilo izločenih iz borbe. Vsega skupaj je bilo uničenih 15 tankov in oklopnih avtomobilov. Zaplenjeno je bilo 30 avtomobilov in 2 letali, uničenih več vlakov, zajet en oklopni vlak in porušenih kakih 60 železniških in cestnih mostov. Naše izgube so bile v primeri z nemškimi majhne. Izgubili smo sto petdeset mrtvih in ranjenih, če prištejemo tudi izgube pri umiku.

Goriška fronta je bila za naše borce najboljša šola, v težkih bojih smo ojekleneli, naučili smo se tudi organizacije. Vse je bilo motorizirano. Čete in material so prevažali na fronto na kamionih in celo z vlakom. Imeli smo celo motorizirane minerske čete na 13 motornih vozilih. Imeli smo motorizirano topništvo, ki se je po potrebi dalo hitro prepeljati s položaja na položaj. Odlično je bila tudi organizirana zveza med posameznimi edinicami s kurirji na motorjih in s telefonskim omrežjem.

Zaradi sovražne premoči se je morala naša vojska umakniti iz okolice Gorice in Vipavske doline. Toda goriška fronta je bila zanje preizkušnja, ki jo je odlično prestala. Vse te izkušnje so ji izvrstno koristile, ko se je organizirala v brigade in divizije. Tako se je močno povečala njena udarna moč, da bo kos vsem nalogam v bodočnosti.«

Po končanem nemškem vdoru na osvobojeno slovensko ozemlje se je utrjevanje slovenske narodne oblasti nadaljevalo. Uradno poročilo Narodnega osvobodilnega sveta 19. okt. 1943 pravi, da je vdor Nemcev konec septembra nekatere točke sicer huje prizadel, toda pustil je obširna svobodna ali polsvobodna ozemlja, ki so dejanska večina Primorske Slovenije in na katerih ima oblast edino Osvobodilna fronta.

»Po vseh poročilih, tudi zadnjih lahko ponovimo svojo izjavo od 19. oktobra, da je OF edina organizirana množična sila na Primorskem. Množice so bile disciplinirane. V vsakeu primeru se obračajo na naše organizacije po navodila in jim slede.« (Poročilo POOF z dne 17. dec. 1943 IOOF-u.)

Ko je nemški vihar minil, so se na osvobojenem ozemlju nadaljevale volitve v narodno osvobodilne odbore. Članek »Svoboden narod — ljudska oblast« v Primorskem poročevalcu z dne 21. oktobra 1943 v 11. številki je označil izvoljene odbore kot orodje ljudske oblasti, kot pravi instrument resnične demokracije.

»Slovensko ljudstvo si prvokrat gradi res svojo oblast. Osnova vse oblasti v Primorski Sloveniji so krajevni (občinski) narodno osvobodilni odbori. Obnovljene so naše stare občine, kakor so nastale v dolgem zgodovinskem razvoju in ki so najbolj odgovarjale našim potrebam. V vseh teh občinah se

sedaj vršijo volitve v krajevne (občinske) narodno osvobodilne odbore in v večini občin so novi odbori tudi že prevzeli oblast.

Naši krajevni odbori se bistveno ločijo od prejšnjih italijanskih občinskih uprav, pa tudi od nekdanjih občinskih odborov. Razlika ni le v tem, da so to slovenski odbori, da so v njih samo slovenski ljudje, da se vsi posli upravljajo v slovenskem jeziku, da je njihovo znamenje partizanska trobojka itd. Razlika je predvsem v tem, da so krajevni narodno osvobodilni odbori orodje izključno občanov v njihovi politični borbi in v upravljanju občin.

Odbori niso postavljeni od zgoraj, ampak so izvoljeni svobodno od vseh občanov. Odbori tudi niso zato tu, da bi izvajali naloge, ki so bile sklenjene neke daleč od občine in od zgoraj vsiljene, temveč zato, da izvajajo sklepe občanov. Odbori so pod stalnim nadzorstvom občanov in njim odgovarjajo. Občani morejo takoj odstaviti odbornika, ki ne izvaja njihovih sklepov.

Ko izbirajo svoje odbornike, volilci naših občin ne pazijo v prvi vrsti na to, ali kdo zna dobro pisati in ali ima skušnjo v občevanju z oblastmi. Pretekla leta so jim pokazala, da so taki ljudje premnogokrat bili samo spretni mešetarje med občani in protiljudskimi oblastmi, mešetarji, ki so pri tem svojem poslu mislili predvsem na svojo korist in koncem koncev pomagali samo obdržanju tujega zatiralca. Volilci naših občin izbirajo ljudi, ki so s svojim delom pokazali, da so borbeni, požrtvovalni, predani stvari slovenskega naroda, ljudi, katerih vsa preteklost jamči za to, da so jim skupne koristi prva skrb. Volilci naših občin vedo, da bodo samo tako zavarovali oblast, ki jim jo je prinesla

borba pod vodstvom Osvobodilne fronte.

Iz uradnih poročil, kolikor so se ohranila, razvidimo, da so pri volitvah pazili predvsem na to, da so bili izvoljeni odborniki res izraz ljudske volje, torej sigurno demokratični organi. Poročila Na-

Predsednik France Bevk govori v Bazovici
9. sept. 1945

rodno-osvobodilnega sveta predsedstvu SNOO z dne 17. dec. 1943. pravi:

»Krajevni narodno-osvobodilni odbori (občinski odbori in pododbori, (vaški odbori) delujejo več ali manj po vsem ozemlju Primorske Slovenije, to celo po takih predelih, kjer Nemci držijo ceste in večje kraje n. pr. po Vipavski dolini. Seveda odbori niso povsod izvoljeni od popolnih občinskih zborov. V krajih, ki so pod večjo kontrolo okupatorja, se izvajajo najprej volitve v vaške odbore, tako izvoljeni odborniki pa postavljajo občin-

ske odbore. V redkih krajih, kjer so nemške postojanke, opravljajo posle narodno-osvobodilnih odborov terenske organizacije OF«.

Naloge narodno-osvobodilnih odborov so bile mnogoštevilne: politične in gospodarske. Med najtežjimi je bila ljudska prehrana, ki je postala konec leta 1943. pravo politično vprašanje. Narodno-osvobodilni svet se je postavil na stališče popolnega bojkota okupatorja, tudi kar se tiče prehrane. Okrožni funkcionarji so dvignili alarm proti temu in hoteli doseči, da Narodno-osvobodilni svet popusti vsaj, kar se tiče aprovizacije. Toda Narodno-osvobodilni svet je vztrajal na bojkotu in uspel. Okrožni funkcionarji so se pod prvim poplahu znašli in odkrili vse mogoče poti, po katerih so urejali prehrano.

Zaradi temeljitega razgovora o vseh vprašanih aprovizacije se je dne 24. dec. 1943. sestala medokrožna gospodarska konferenca, ki se je je udeležilo 9 okrožij od 12. Načelne rezultate je strnila gospodarska konferenca v posebni resoluciji, praktični uspeh pa je bila nova medokrožna gospodarska konferenca, ki se je vršila 2. januarja 1944, in katero namen je bil doseči izmenjavo blaga med okrožji.

»Ta konferenca« pravi poročilo NOS z dne 13. jan. 1944 IOOF-u, »se je spremenila v pravo partizansko borzo. Goriško in kraško okrožje sta n. pr. prevzeli dobavo koruzne moke, krompirja, soli in usnja, idrijsko in baško pa lesa in surovih kož. Medsebojne dogovore je sklenilo 7 okrožij. Nabave gredo v stotine kvintalov. Včasih seveda transporti pridejo v roke okupatorja, tako n. pr. na Krasu pred nekaj dnevi transport 100 kvintalov furlanske koruze.

Iz tega mimogrede vidite, kakšen obseg je zavzela naša trgovina. V glavnem pa je tudi transport dobro organiziran, kar ni majhna stvar, če imate pred očmi razdaljo od Furlanije do Baškega preko Kraša, Vipave in Idrijskega ter naša primitivna sredstva. Aprovizacija je sedaj v toliko organizirana, da so najhujše luknje zamašene.

V zvezi s prehrano civilnega prebivalstva je bilo treba urediti prehrano vojske. Na podlagi razgovora na gospodarski konferenci smo izdali okrožnico, katero prilagamo. Štab IX. korpusa je v njej vsebovana načela osvojil in izdal svojim edinicam. Nekaj je s tem napravljene, da odpadejo trenja med vojsko in terenom, ki nastajajo zaradi rastočih potreb vojske in ginečih zalog. **Treba pa je podčrtati požrtvovalnost primorskega prebivalstva.** Res naši kraji niso tako izčrpani kakor vaši in je to n. pr. okolnost pojasniti, da je božična akcija ženske in mladinske organizacije prinesla preko dvajset tisoč paketov. Toda prav v zadnjem času smo videli vasi, ki so dale vojski vse, tako da bi danes brez pomoči od drugod dobesedno stradale. Zadnjič pa smo srečali nad 60 let starega predsednika občinskega odbora, ki je na hrbtu vlekel svoj semenski krompir za politično šolo.

Glavno pa je, da nam je graditev naše aprovizacije, ki nas je ponovno prepričal o **kompaktni navezanosti primorskih Slovencev na O.F.** Brez brezprimerne discipline in rastoče borbenosti primorskih množic bi vsi taki napori bili zaman.

To poročilo dokazuje, da privrženost primorskega ljudstva k Osvobodilni fronti ni bila samo čustvena, temveč globoka in premišljena, da je bila pripravljena za

stavljene cilje žrtvovati vse svoje blago in svojo kri. Izredno požrtvovalna gospodarska podpora narodno-osvobodilnemu gibanju pod vodstvom OF kaže, da je privrženost k gibanju bila zavestna in iskrena, da je torej narodno-osvobodilno gibanje tudi po gospodarski strani bilo v resnici ljudsko gibanje.

LJUDSKE VOLITVE 1944

Z volitvami, kakršne so se vršile na Primorskem po kapitulaciji Italije, so se v tednih pred in potem nadaljevale po končani nemški ofenzivi jeseni 1943. in po katerih so novoizvoljeni odbori postali organ ljudske oblasti, so primorski Slovenci prednjačili ne samo v Sloveniji, temveč tudi v Jugoslaviji. Precej na široko in stalno so se vršili tudi takoimenovani krajevni zbori, na katerih je prebivalstvo obravnavalo in za odbore obvezno reševalo svoje zadeve. Pogosto se je tudi dogajalo, da so prebivalci kraja na takem zboru izrekli nezaupnico izvoljenemu odborniku ga na ta način odstavili, na njegovo mesto postavili drugega. (Glej poročilo POOF v arhivu IO pod št. 191/44). S tako prakso so Primorci prehiteli ostale osvobodjene slovenske predele, predvsem one na Dolenjskem in Notranjskem, kjer se je običajno vsaka nova stvar najprej preizkušala.

Novo volitve so se na Primorskem začele sredi leta 1944. na osnovi odločb PNOS-a, ki so bile enotne za vse osvobodjene slovenske predele na obeh straneh nekdanje jugoslovansko-italijanske meje. Cilj teh volitev je bil isti kakor prejšnji: z volitvami naj ljudske množice same zgrade oblast. Po njih naj slednjemu Slovcu postane jasno, da gre tu za njegovo stvar. Ljudska volja mora postati sveta in edino merodajna.

Volitve v poletju 1944 na Primorskem so bile velikega pomena. Z volitvami je primorsko ljudstvo zavestno manifestiralo za pripadnost Primorske ostali Sloveniji in Jugoslaviji, z njimi je manifestiralo za bratstvo med narodi, za demokracijo, za demokratično urejevanje svojih notranjih in zunanjih zadev. Odtod tista velika udeležba, odtod vsa slovesnost, s katero je primorsko ljudstvo pristopalo k volitvam. Vsa vrednost teh volitev je pa v tem, da se je pri volitvah natančno izvajalo načelo **tajnih volitev**.

Volitve se niso izvajale povsod naenkrat, temveč tako, kakor so dopuščale razmere in varnost pred okupatorjem, oziroma njegova oddaljenost. V krajih, kjer je imel okupator svoje postojanke, se volitve naravno niso mogle izvršiti. Kočljive so bile razmere v krajih, ki jih je okupator samo nadziral. Med take kraje so spadale v Loparskem okraju vasi v bližini Kopra, v istrskem okraju vasi v neposredni bližini proge Trst—Pulj, v obalnem okraju vasi v bližini obalnih mest Isole, Pirana, itd., kjer so bile okupatorske postojanke, v socerbskem okraju zaradi okupatorskih postojank. V sežanskem okraju ni bilo mogoče izvesti volitev v 20 krajih zaradi okupatorskih postojank, v kopenskem iz istega razloga v 13. Zaradi nemških in belogradističnih postojank so morale odpasti volitve v mnogih krajih na Pivki. Manj nemogočih ali kočljivih točk za volitve je bilo v mirenskem okraju — samo Sovodnje in Dornberg, v ajdovskem Ajdovščina in Šturje, v vipavskem Vipava in Vrhpolje, v idrijskem mesto Idrija, v goriškem okraju so se mogle izvesti le v 6 krajih na vzhodnem robu. V rihemberškem okraju so se zaradi motenj s strani okupatorja nekoliko zavlekle, zato pa

jih je ljudstvo izvedlo s še večjim navdušenjem. Volitev so se udeležili vsi do zadnjega, tako da je v vsem okraju znesel izid 100%. V Benečiji je bilo različno. Tam ni bilo ovir s strani okupatorja, toda v vzhodni Benečiji so se ljudje pokazali precej neodločni. Za narodno osvobodilno gibanje se je odločilo le okoli 50% ljudi. Mnogo bolje se je pokazal položaj v Zapadni Benečiji, posebno v Reziji, kjer so se ljudje pokazali zelo zavedni in borbeni. Volitve so se izvedle povsod razen v eni vasi. Nič manjše navdušenje ni bilo na Tolminskem in Kobariškem.

Volitve so se izvajale od junija do septembra, zdaj tu zdaj tam, kakor so dopuščale okoliščine. V juniju so se izvajale v severnoprimorskem okrožju, v avgustu v južnoprimorskem, v srednjeprimorskem so se izvajale že julija, potem pa tudi avgusta in septembra. Okrožje leži ob najvažnejših prometnih žilah in je zato doživljalo največ motenj. V zapadnoprimorskem okrožju so bile volitve v avgustu, zadnje pa celo oktobra.

Udeležba pri volitvah je znašala običajno blizu 100%. Najmanjša je bila v Lubinju na Tolminskem 59.30%, za njim pride Cerkno s 67.84% in potem Podpleče s 75.63% odstotki, vsi drugi odstotki so višji in se gibljejo po ogromni večini med 90 in 100%.

Lep primer bogate udeležbe pri volitvah kažejo Brda, gričevje med Sočo in Furlansko nižino, torej področje, ki leži zapadno od današnje demarkacijske črte. Številke pomenijo odstotke.

Južna Brda: Britof 99, Dolnji Konec 84, Gornje Cerovo 100, Spodnje Cerovo 100, Kozana 95, Šmartno 99, Imenje 100, Gonjače 100, Vedrijan 100, Vrhpolje 100, Kojsko 100, Brestje 96, Snežatno 99 in Hum 96.

Zapadna Brda: Biljana 100, Dobrava 94, Breg 100, Višnjevki 97, Fojana 100, Št. Lovrenc 100, Neblo 100, Škrljevo 100, Brce 100, Sernik 100 in Nozno 100.

Južna Idrija: Kostanjevica 100, Lig 94, Markiči 99, Zapotok 92, Vrtača 99.

Severna Idrija: Srednje Kombeško 91, Potravno 94.

(Podatke je lahko videti pri oddelku za zgradnjo narodne oblasti pri Predsedstvu Narodne vlade Slovenije v mapi «Volitve na Primorskem» akt. pod št. 132/44-A z dne 2. septembra 1944.)

Kljub težavam, ki so jih povzročili okupatorji v Primorski Sloveniji, in kljub vznemirjanju osvobojenega ozemlja so se vendar volitve v narodno osvobodilne odbore izvedle v večini Primorske. Koliko znaša število izvoljenih narodno osvobodilnih odborov na Primorskem, se ne da točno dognati. Po poročilu POOF z datumom 21. febr. 1945, ki ga je poslal IO (zap. štev. 46/44) je bilo 1944 izvoljenih na Primorskem **preko 300** narodno osvobodilnih odborov. Po gradivu, ki ga imajo arhivi IO, predsedstvo SNOS in odsek za izgradnjo oblasti pri predsedstvu NVS, znaša to število najmanj 325. Po okrožjih je to število razdeljeno v naslednjem redu:

1. Južnoprиморsko okrožje 57
2. Srednjeprimorsko okrožje 127
3. Severnoprиморsko okrožje 92
4. Zapadnoprиморsko okrožje 49

Dejanska številka izvoljenih narodno osvobodilnih odborov je gotovo večja. Pri danih podatkih za posamezne okraje je zraven navedeno, da se v toliko in toliko krajih volitve pripravljajo, a manjkajo potem poročila o izvršitvi teh volitev, tako da se ne more vedeti, ali so se volitve v resnici izvedle ali ne. Naše številke so zato tista najmanjša mera, ki je popolnoma sigurna.

Vsa poročila, ki govore o volitvah na Primorskem, se v splošnem skladajo z dejstvom, da so volitve bile sprejete in izvajane z velikim navdušenjem. Poročilo Zapadnoprиморskega okrožja z dne 17. oktobra 1944 pod št. 392/44 pravi o volitvah v neki vasi ob reki Idriji:

»V neki vasi so n. pr. ljudje za dan volitev pokazali veliko razumevanje. Dan volitev so preživeli kot praznik, bili so praznje oblečeni in ta dan tudi delali niso.«

Zapisnik seje Severnoprиморskega okrožja z dne 21. in 22. septembra -944 piše, da so v Kanalskem Kalu volitve ljudje sami zahtevali. To je primer visoke zvesti ljudstva o pomenu volitev kot sredstva, s katerim naj ljudstvo izrazi svojo voljo o ljudeh, ki naj zanje upravljajo javne stvari.

Po nekaterih primorskih vasi si je z velikim zanimanjem ogledal volitve angleški major Arthur Tucker, ki je bil član anglo-ameriške misije pri Glavnem štabu NOV in POJ. Sam se je razgovarjal z volilno komisijo, pripoveduje poročila Tanjuga za Slovenijo štev. 25/44, si dal natančno razložiti ves volilni postopek in se zanimal za sam volilni akt. Videl je, kako ljudje tehtajo, koga bodo izvolili, in kako se zavedajo, da si grade novo, pravičnejšo oblast. Čudil se je 74letni ženici, ki je prikrevsala, čeprav v dežju, na volišče, si dala po svoji sosedji razložiti imena kandidatov in potem oprezno podčrtavala imena, da bi izbrala pravega, takega, ki mu zaupa, o katerem ve, da je pošten in delaven. S spoštovanjem se je razgovarjal s tremi starejšimi možakarji, ki so tvorili volilno komisijo in ki jim je vas zaupala pravično izvedbo volitev. Navdušen nad prizori, ki jih je doživel pri volitvah primorskega ljudstva, je an-

Pevski zbor „Srečko Kosovel“ v Trstu sept. 1945

gleški major izjavil: »Zemlja govori iz tega ljudstva«.

Ko je bil popoldne priča veličastnega volilnega shoda, kjer so Primorci manifestirali za Titovo Jugoslavijo, je stopil tudi sam na tribuno in podal izjavo občudovanja nad našo osvobodilno borbo in o svobodnih volitvah:

»Prijetelji in zavezniki! Prišel sem v vašo deželo šele pred nekaj urami. V teh kratkih urah sem bil priča dogodkov, ki so me navdali z občudovanjem. Več kot samo častno se mi zdi, da sem med vami. — V Angliji poznajo danes vsi preteklost vaše zgodovinske borbe, vaš današnji boj, vaš pogum, organizacijo in disciplino. Mi se borimo za popolno uničenje fašistov in za poraz nacistične Nemčije. Naši vojaki umirajo danes v tisočih na francoskih tleh. Naš boj je vaš boj. Naš sovražnik je vaš sovražnik. Tisti je naš prijatelj, ki se srčno bori z nami. Tisti pa, ki mlačno stoji ob strani ali celo misli posredno ali neposredno

pomagati sovražniku, je naš smrtni nasprotnik. Poiščali ga bomo in uničili. Vaša zemlja bo, kakor upam, kmalu rešena sovražnika. To bodo rodili vaši čudoviti napor. Že zdaj izvajate svobodne volitve. Sami se že pripravljate na svobodno življenje, ki ga bo prinesel mir. S čudovito vero in organizacijo ste izvedli volitve, čeprav tako blizu sovražnika in pod tako težkimi pogoji. Še besedo iskrenega občudovanja vaših žena in deklet. Čeprav so vam požgali hiše in odvedli sinove in može, vendar ni nikdar klonil pogum vaših žena. — Vse vas pozdravljam in vam zagotavljam, da smo mi v Angliji ponosni, da smo z vami in vašo gradečo se svobodo in procvitajočo Slovenijo sredi nove Jugoslavije.«

Poročilo o volitvah v goriški okolici pripoveduje:

»Ljudje prihajajo na volišče z velikim navdušenjem kljub bližini okupatorskih postojank in strašnemu teroru. Neka vas v goriškem okrožju je volila stoodstotno, med tem ko so Nemci pol ure od nje požigali in morili. Ljudje volijo, 2 km od okupatorske postojanke, prirejajo zborovanja, na katerih se zbirajo tisoči. Ponoči zapuščajo vasi, v katerih so postojanke, prinašajo s seboj zastave, shranjene še izza prve svetovne vojne in pojo pesmi, ki so morale utihniti pod fašizmom.

Na volišče res prihajajo vsi prebivalci. Vsa vprašanja kandidatov in vprašanja bodočega dela odborov pretresajo z veliko resnostjo. Videti morajo staro ženico, ki protestira ob predlogu novega odbornika in zahteva nekoga, ki je dokazal zvestobo narodu še pod italijansko okupacijo.

Tuji opazovalci so naravnost presunjeni spričo navdušenja in poguma, s katerim prihajajo ljudje na volišče. Člani železniških misij težko razumejo, da grade naši ljudje oblast sredi borbe, ko se kade razvaline, ko pokajo puške, da se zbirajo na ogromnih zborovanjih in spreminjajo volitve v narodni praznik. Ta zemlja je že odločila o sebi, je njihova soglasna sodba.« (Poročila Tanjuga za Slovenijo štev. 30/44.)

Sredi volilnega navdušenja v Primorski Sloveniji so koncem junija 1944. enote IX. korpusa opravile vojaško dejanje, ki ga mirno lahko merimo z evropskimi merili. To je bil uspeh naših enot v Baški grapi.

Po uspešni akciji sabotažnih skupin XXX. divizije, ki so nekaj dni prej uspešno porušile železniški most pri Avčah, je usmeril naš IX. korpus svoj ofenzivni načrt za uničenje železniške proge Podbrdo-Sv. Lucija. S tem bi naša NOV onemogočila ves železniški promet preko našega ozemlja, s katerim je Hitler oskrboval svoje armade v Italiji.

V ta namen so naše edinice dne 19. junija pričele s splošnim napadom na sovražne postojanke in komunikacije v dolini reke Bače. Po 4 dnevni ostrih bojih se je prav dobro posrečilo edinicam IX. korpusa popolnoma razbiti sovražne postojanke: Koritnico, ki so jo edinice Gradnikove brigade vztrajno in uporno napadale 3 dni, Mohorc, Bregar, Pranger in Zapolejc. Naše minerske skupine pa so razdejale progo na 149 mestih, pognale v zrak 8 železniških mostov in viaduktov v skupni dolžini 400 m in 4 cestne mostove.

Sovražnik je pri tem imel nad 350 mrtvih in ranjenih okrog 500. Zajeli smo 102 ujetnika, med njimi večje število Švabov. Nadalje so naše edinice zaplenile 1 top, 1 težki in 5 lahkih minometov, 11 lahkih in 7 težkih strojnic, več br-zostrelk, pušk, pištol ter ogromno količino streliva. Poleg tega je bilo uničenih 21 kamionov, 2 osebna avtomobila ter poškodovanih 5 tankov, 2 lokomotivi, 11 kamionov in oklopni avto. Vsa ta količina plena in uničenega gradiva kaže veličino borbene sposobnosti naših edinic.

Poseben poudarek borbam v Baški grapi je dalo sodelovanje naše artiljerije, katere I. divizija je s havbico tolkla sovražne položaje pri Kneži. Sicer je že sodelovala artiljerija pri napadu na Hotederšico in Idrijo, bila pa je tedaj še vključena v XXXI. divizijo. Baška grapa je njen prvi nastop kot samostojne skupine »Artiljerije IX. korpusa«, ki je že imela poleg divizije zaščitni bataljon.

V Bači pri Sv. Luciji je XVIII. SNOUB pod vodstvom kapetana Remca likvidirala sovražno postojanko, porušila 50 m dolgi most in 25 ljudi zajela. Sovražnik je bil presenečen, ker ni pričakoval tako silnega napada na tem področju. Zanašal se je na utrjenost svojih

postojank in na številčno močnejše posadke. Toda vse to ni zado-stovalo, da bi motilo naše borce, ki so neustrašeno rušili vse ovire. Sovražnik je poizkušal z raznimi nastopi, toda vse je bilo zaman in ni oviralo poleta naših edinic.

Pomen uničenja postojank v Baški grapi je velik. Vse večji pa je pomen razrušenja sovražnikovih zvez. Sijajnega uspeha smo bili vsi veseli, niso se pa vsi zavedali, da pomeni 400 m porušenih mostov za daljšo dobo nepremostljiv prepad in zastoj v železniškem prometu. Tega se je zavedalo zavezniško poveljstvo na bližnjem vzhodu. Poveljnik ekspedicijskih čet na bližnjem vzhodu general Wilson je takrat poslal maršalu Titu naslednjo brzojavko:

»Z občudovanjem sem zvedel za poslednje uspehe, ki so jih dosegle vaše enote in tako v mnogem pripomogle k operacijam zaveznikov v Italiji in Franciji. Ti uspehi, posebno oni v Sloveniji, so bili velike važnosti, ker so ustavili delovanje življenjsko važnih sovražnikovih prometnih žil. Prosim, sprejmite in izročite enotam, ki so pod vašim vodstvom, najtopplejšo zahvalo in priznanje.«

Angleški podpolkovnik Moore, ki se je tiste dni mudil v štabu IX. korpusa, je ob tej priliki pohvalil akcijo naših enot na važno prometno žilo v Baški dolini:

»Morda se mnogi niti ne zavedajo, kako veliko pomoč nudite zavezniškim operacijam v Italiji s tem, da ste uničili tako važno prometno žilo kot je železniška proga, ki veže Italijo z Nemčijo preko Baške doline. Že ako bi prekinili promet za tri dni, bi bilo to velikega pomena. Ko so vaši borci na primer porušili Štampetov most, so zaman čakali v Ljubljani vlaki, polni nemških vojakov, na odhod. Načrt nemške komande, da bi o pravem ča-

su ojačila neki vojaški odsek v Italiji, je propadel. Naše sile so lahko izvedle predvidene operacije, ne da bi jih motila sovražna ojačenja. Da ne govorim tudi o vojaškem materialu, potrebnem strelivu in orožju, ki ni prišlo pravočasno ali pa sploh ne pride na fronto! Kolikega pomena pa je razrušitev Baškega mostu in železniških mostov v Baški dolini, lahko precenite sami, posebno še, ko že tedne in tedne ne deluje železniški promet. Še enkrat poudarjam, da si je težko predstavljati, kako neprecenljive važnosti je pomoč, ki jo nudite s svojimi drznimi in uspešnimi dejanji.« (Part. dnevnik št. 186.)

Uspehi narodno-osvobodilnih enot IX. korpusa so bili veliki in pomembni. Izpričala sta to general Wilson in podpolkovnik Moore. Vprašanje pa je, ali je potrebno, da te uspehe in izjave navedemo prav tu. Da, potrebno je. Treba je namreč pribiti, da se enote IX. korpusa bile sestavljene pretežno iz Slovencev v Primorski. IX. korpus je bil primorski korpus. Njegovo jedro so tvorili tisti borci, ki ob kapitulaciji Italije v takih množicah privreli pod orožje, tisti borci, ki so kljub umiku tako dobro prestali veliko preizkušnjo na goriški fronti največkrat septembra 1943. IX. korpus je bil zato **oborožena volja primorskega ljudstva**. Uspeh v Baški grapi je bil zato dokaz junaštva in požrtvovalnosti primorskih borcev, primorskega ljudstva, dokaz njihove borbene sposobnosti, dokaz njihove odločne volje, da stro fašistično nasilje za vsako ceno, končno dokaz njihove neomanjne volje, priboriti svojemu ljudstvu svobodo. Brez primorskega ljudstva bi tudi uspehov v Baški grapi ne bilo. Kakor so volitve bile ena stran dejavnosti in volje primorskega ljudstva, tako so uspehi v Baški grapi bili druga stran dejavnosti primorskega ljudstva.

Pred volitvami so se prirejali volivni shodi, ki so bili instrument pouka, agitacije in tolmačenja volivnega procesa. Volivni shodi so bili ponekod pravi tabori, saj se jih je udeleževalo 2-3000 ljudi. Ta-

dih, v narodnih nošah, s slovenskimi zastavami, s cvetjem, s partizanskimi in narodnimi pesmimi. Ponekod so prihajali ljudje na volišče z lipovimi vejicami. To slednje je spominjalo na prve volitve

Množice na žalni proslavi v Bazovici 9. sept. 1945

ki shodi so se vršili na Kanalskem, na Vipavskem, v Brkinih in na Krasu, kjer se je udeležilo zborovanja 3000 ljudi le četrť ure od sovražnihove postojanke. Ljudje so prihajali na shode ure in ure daleč v dežju, celo prav iz sovražnih postojank, ne boječ se ne truda in ne nevarnosti. Primorske žene in dekleta, ki so na terenu nosile tri četrtine političnega dela na svojih ramenih, so tudi pri volitvah bile najbolj delavne.

Na volitvene shode in volitve so prihajali ljudje v dolgih sprevo-

pod Italijo po zadnji vojni, ko je lipova vejica bila značka slovenskega volivca. V novih razmerah so te vejice govorile: Tu je slovenska zemlja in slovensko ljudstvo, ki se bori z nemštvoľm za svoj obstanek. (Po poročilih Tanjuga za Slovenijo št. 38 l44.)

Krivo bi bilo misľiti, da so bile volitve, če so že potekale v takem navdušenju, tudi vedno na višku. Ne! Čisto naravno je, da so volitve pokazale tudi napake. Uradna poročila so vedno poleg ljudskega zadržanja do volitev pokazala tu-

di na morebitne napake, proti katerim je bilo potem treba nastopiti. Taka poročila so važna predvsem zato, ker kažejo kritičen duh pri poročevalcih, ki niso poročali samo o navdušenju in dobrih stvarih, temveč so bili kritični in so videli tudi napake in pravočasno opozorili nanje. Zapisnik Severno primorskega okrožja z dne 31. avgusta 1944 je tamkajšnje napake omenil z naslednjimi besedami:

»Volitve, ki so bile izvedene, so nam pokazale precej napak, ki smo jih delali pri tem.

Prva bi bila, da nismo sistematično izbirali ljudi in jih potem tudi sistematično vzgajali. Vsi ti bi morali sedaj nastopati že kot oblast, postavljena in trdno zgrajena. Tudi nismo znali izbijati oportunistov, ki se je precej razpasel. Zavesti, da se borimo za nas vse sami, še ni. Zato je prišlo do tega, da je bilo izvoljenih precej oportunistov (omahljivcev), zato moramo takoj na delo...«

Poleg volitev v krajevne narodno-osvobodilne odbore so se izvršile v tistih mesecih tudi volitve v okrajne in okrožne skupščine, ki se seveda niso mogle končati drugače, kakor so se končale volitve v krajevne narodno-osvobodilne odbore. Podobe ljudskega vrenja in gibanja te volitve naravno niso mogle spremeniti. Ugotovitve pri njih morajo biti v takih okoliščinah nujno iste, kakor pri volitvah v krajevne narodno-osvobodilne odbore.

Za nikogar, ki je doživljal narodno osvobodilno gibanje na Primorskem pod vodstvom Osvobodilne fronte ne obstoji vprašanje, ali je za tem gibanjem stalo primorsko ljudstvo, to je večina tamkajšnjega prebivalstva. Na vsakem koraku je bilo čutiti, da se je primorsko ljudstvo z dušo in s telesom, s krvjo in z blagom zavze- lo za cilje Osvobodilne fronte slo-

venskega naroda, za boj proti fašizmu, za svobodo, za demokracijo. Če komu, so ti cilji cilji odgovarjali do dna duše primorskemu ljudstvu. Primorsko ljudstvo je ves čas narodno osvobodilnega boja dajalo obilo dokazov, da je njegova predanost Osvobodilni fronti resnična, pristna, globoka, iskrena, skratka, da je Osvobodilna fronta ne samo izraz ali podoba primorskega ljudstva, temveč zaradi popolnega soglasja ljudstva in OF po vsebini eno in isto. Vsi dogodki na Primorskem od prostovoljne mobilizacije v partizansko vojsko v začetku 1943 od množične prostovoljne mobilizacije ob kapitulaciji Italije in popolnem prevzemu oblasti takrat do brezprimerno požrtvovalnega podpiranja ves čas osvobodilnega boja in do manifestacijskih volitev v narodno osvobodilne odbore v poletnih mesecih 1944 dokazujejo vedno eno in isto resnico, da je za Osvobodilno fronto stalo na Primorskem **vse ljudstvo**, da je bila OF resnično ljudska organizacija, njeni organi ljudski organi, narodno osvobodilni odbori organi ljudske blasti. **Tajnost volitev, številke izida, izjave vseh tujih opazovalcev kakor navdušenje pri izvajanju volitev** so dejstva, ki izpričujejo resničnost naših gornjih trditvev, so dejstva, ki jih ni mogoče zavreči in prezreti, so kratko in malo dejstva, da je **Osvobodilna fronta na Primorskem ljudska volja**. Po tej ljudski volji ni bilo prostora med primorskim ljudstvom za nobene izdajalce (za Angleže nerazumljivo) pa naj bi bili to naravnost okupatorski hlapci ali pa se skrivali za slovensko kuliso v belogardistični obleki. Kako nepopustljivi so bili ljudje, kar se tiče preganjanja izdajalskih izvržkov, priča poročilo POO IO-u dne 10. II. 1944.

»...in da tudi to pot ne zaključimo samo s splošnim opevanjem primorske množične privrženosti Osvobodilni fronti, vam h koncu ponovimo sliko s Krasa, ki nam jo je prav danes sporočil pokrajinski šolski nadzornik: *No Krasu staro in mlado preganja belogardistične agente. Zadnjič je neki tak Rupnikov tič prišel v neko vas in hotel uganjati belogardistično propagando. Vaščani so ga z izgovorom, da je zaradi partizanov v gozdu varneje, zvabili iz vasi in sami likvidirali.*«

LJUDSKA OBLAST NI ŠOVINISTIČNA

Osvobodilna fronta je na svoj prapor zapisala boj za združitev slovenskega naroda. Pri tem se je zavedala, da tega cilja ni mogoče doseči, če bodo ljudje držali roke križem. Doseči ga ne bo mogoče s čakanjem, temveč le z borbo, z dejavno borbo proti nasilnemu in krivičnemu fašizmu. V okviru borbe proti nasilju, proti krivici za pravico, mora tudi ta cilj biti merjen v tem okviru, v okviru pravice, ki je ne sme presegati in ustvarjati krivico. Boj za pravice slovenskega naroda, boj za njegovo združitev je moral biti nujno istočasno tudi boj za bratstvo med narodi, predvsem za bratstvo med sosedi, kajti le bratstvo med sosedi je resnično bratstvo. Spori med njimi izvirajo vedno iz krivičnih, nebratovskih odnosov med njimi. Osvobodilna fronta je zato poleg združitve slovenskega naroda zapisala na svoj prapor tudi bratstvo s sosednimi narodi, ne zatiranja, temveč priznanje in spoštovanje drug drugega.

Primorsko ljudstvo se je v celoti izreklo za Osvobodilno fronto, za njena načela svobode, bratstva in enakopravnosti med narodi. Primorsko ljudstvo je s tem pokazalo, da ima veliko človečansko dušo. Dvajsetletno zatiranje s strani laških fašistov ni v njem ubilo ču-

stva za pravičnost, za človečansko misel, za idejo bratstva. Ravno narobe! Dvajsetletno trpljenje mu je zaostrilo pogled na človeka in izčistilo pojem o pravih odnosih do drugega naroda. Primorsko ljudstvo je v dvajsetletnem preganjanju spoznalo, da ga ni zatiralo italijansko ljudstvo, temveč njegovi imperialistični in fašistični izmečki. Zato ne sovraži Italijanov, sovraži le italijanske fašiste in imperialiste.

»Za kraje, kjer je mešano prebivalstvo (Nabrežina, Opčine, Sesljan, Tržič) nam okrožni odbor predlaga, da odpremo pod vodstvom naših terenskih organizacij tudi italijanske šole. To dokazuje, da na deželi ni šovinizma, kar je tem bolj razveseljivo, ker gre v primeru Nabrežine, Opčin in Sesljana na vsak način za ljudi, doseljene po letu 1918., in bi bila torej narodna nestrpnost razumljiva.« (Iz poročila POOF IO-u z dne 10. II. 44.)

Prizor z bazoviške žalne proslave 9. IX. 1945

»Primorsko ljudstvo ni šovinistično narodno nestrpno. Pravega šovinizma pri primorskem ljudstvu ni. Dokaz za to je nudil 8. september 1943, ko je primorsko ljudstvo dobro ravnalo z onimi Italijani, proti katerim bi bilo lahko popolnoma drugačno. (Iz zapisa nika severnoprimskega okrožja z dne 30. novembra 1944.)

Ko je izvršni odbor Osvobodilne fronte ob kapitulaciji Italije 1943 proglasil zahtevo za priključitev Primorske k svobodni Sloveniji in zajamčil italijanski narodni manjšini na tem ozemlju popolno avtonomijo, je ta proglas popolnoma odgovarjal pojmovanju primorskega ljudstva, kakšni naj bodo odnosi do drugih narodov. POOF je 5. jan. 1944 v pismu goriškemu okrožnemu odboru OF ponovil načelno stališče Osvobodilne fronte do italijanske manjšine na našem narodnem ozemlju.

»OF priznava Italijanom na našem ozemlju vse manjšinske pravice, jim ponuja **demokratično sodelovanje** in jih vabi, da si zagotovijo svoj položaj s svojim deležem v sedanji borbi.«

Osvobodilni fronti se je posrečilo, da je prekoračila okvir slovenskega naroda in pritegnila k sodelovanju tudi pripadnike italijanskega naroda. Že v začetku 1943 je bil v primorski plenum OF pritegnjen zastopnik italijanske manjšine na našem ozemlju, izobraženec in italijanski aktivist UGO. Ob kapitulaciji Italije septembra 1943 so privrele v našo vojsko močne skupine tržiških delavcev iz ladjedelnic, letalskih tovarn in železarn. To so bili znanilci sprememb, ki so se zgodile v srcih italijanskega ljudstva.

»Za vedno so minili časi, ko je slovenska in italijanska protiljudska gospoda razdvajala in hujskala na medsebojni boj slovenski in italijanski narod.« (PP, št. 9 — 15. sept. 1943.)

Dvorana v Cerknem obnovljena

Prostovoljno mobilizirani tržiški delavci so se potem v goriški fronti junaško borili pri Mirnu skupno s slovenskimi bataljoni. Poleg tržiških delavcev se je Osvobodilni fronti posrečilo ustanoviti v Furlaniji severno od Vidma italijansko ljudsko armado, brigado Garibaldi, ki je štela 1000 mož in se podredila poveljstvu slovenskih partizanskih čet.

Vse kasnejše izjave in proglasi o medsebojnem sodelovanju, o slovensko-italijanskem bratstvu na primorskem področju so bili spričo opisanih dejstev le še ugotavljanje stanja, ki je dejansko že obstajalo.

BESEDA O SLOVENSKIH PRENAPETEŽIH

Bratstvo med narodi je geslo Osvobodilne fronte. Prav na Primorskem, na ozemlju, kjer se stika slovenski in italijanski narod, se je moralo to geslo praktično izkazati. Po zaslugi Osvobodilne fronte se je tudi izkazalo in rodilo najboljše sadove. Popolnoma drugačno prakso so pokazali belgardistični »domobranci«, ki so prišli na Primorsko pod nemškim okupatorjem. Laški fašisti jih niso pripustili, ker so mislili, da bodo sami obvladali položaj. Drugače je bilo z Nemci, ki so hoteli doseči

svoje cilje s tem, da bi klin izbijali s klinom. Namesto politike bratstva med trpečimi so slovenski izdajalci vodili izdajalsko politiko prijateljstva z močnejšim. Pokrivali so ga z geslom, da so na Primorskem Italijani nevarnejši od Nemcev. Pod tem geslom so kot nemški hlapci preganjali zavedne in poštene Slovence, pod tem geslom so vodili šovinistično politiko odrivanja Italijanov, jih pretepali, jim prepovedali italijansko govorenje in jih namenoma izziivali s slovenskimi pesmimi. (Pismo POOF okrožnemu odboru OF za goriško 5. I. 1944) Ti izvržki so hoteli ločiti vprašanje Primorske od Titove Jugoslavije in OF ločiti od primorskega ljudstva. Prav kakor madžarski, rumunski in bolgarski fašisti so tudi fašistični domobranci hoteli uresničiti svoje šovinistične cilje pod nemško nacistično streho. Prav isti ljudje, ki se na resnično bratstvo z Italijani ne razumejo in ki so pod nemškim vodstvom nastopali proti Italijanom, nastopajo in podpirajo danes italijanske fašistične agente v Trstu in Gorici. Življenje je na Primorskem in zaradi stika z drugimi narodi prav na Primorskem pokazalo, da je šovinizem življenjsko vedno isto kakor reakcija, oziroma, da se drži reakcionarnega dela vsakega naroda. S tako šovinistično politiko nima OF ničesar skupnega in ni ničesar imela. Osvobodilna fronta je z borbo in dejanji potrdila in izpričala demokratičnost, bratstvo ter enakopravnost med narodi.

LJUDSKA OBLAST ZDRUŽUJE NARODE

Bratstvo med Slovenci in Italijani je bilo potrjeno v skupni borbi za skupne ideale. Iz pravičnega boja za združitev slovenskega naroda preko boja za nov človečanski odnos med narodi se je dvignil osvobodilni boj slovenskega naro-

da v tisto višino, ki je pravzaprav bila že od začetka izhodišče obo-roženega boja z okupatorjem, v boj proti fašizmu, v boj proti nasilju nad posameznikom, nad narodom in nad človeštvom, boj za elementarne pravice ljudstva, v boj za svobodo posameznika kakor skupnosti, v boj za **demokracijo, za koristi najširših ljudskih množic.**

Naši krajevni odbori se bistveno ločijo od prejšnjih italijanskih občinskih uprav, pa tudi od nekdanjih občinskih odborov. Razlika ni le v tem, da so to slovenski odbori, da so v njih samo slovenski ljudje, da se vsi posli upravljajo v slovenskem jeziku, da je njihovo znamenje partizanska trobojka itd. Razlika je predvsem v tem, da so krajevni narodno osvobodilni odbori orodje izključno občanov v njihovi politični borbi in upravljanju občin. — Odbori niso poslavljeni od zgoraj, ampak so izvoljeni svobodno od vseh občanov. Odbori tudi niso zato tu, da bi izvajali naloge, ki so se sklenile nekje daleč od občin in so bile od zgoraj vsiljene, temveč zato, da izvajajo sklepe občanov.» (Prim. por. št. 11. 21. oktobra 1943.)

»Zavedamo pa se, da prihaja čas, ko se ne bomo smeli vdajati slepemu čustvu mržnje. Gradnje naše države se bomo morali lotiti brez strasti, s treznim pogledom v bodočnost. Ne bomo poslušali naših prenapetežev, ki bi hoteli s svojimi zahtevami že naprej izpodkopati temelje naše države. Ne bomo preganjali tujerodnih državljanov, ki so se mirno zadržali proti nam, in s tem vzgajali iredento. Ne bomo segali po tuji zemlji in s tem potiskali orožje v roke italijanskih nacionalistov. Med nami in sosedi bomo skušali ustvariti take odnose, da nam bosta zajamčena mir in varnost za bodočnost.

Teh odnosov ne bomo urejevali s fašisti ali meščanskimi imperialisti, ki so glavni krivci naših nesreč. Njim

velja naša mržnja, njim se nikoli ne bodo odprla naša srca. Pogajali se bomo s tistim delom italijanskega naroda, ki nikoli ni gojil blaznih imperialističnih sanj na škodo svojih sosedov in ki priznava naše upravičene narodne in gospodarske težnje. Ta del italijanskega naroda se ni uprl Nemcem šele pod varstvom zaveznikov, ampak se pripravlja na boj proti okupatorju pod prav tako težkimi pogoji kot naši partizani. Nekatere njihove čete se že borijo ob naši strani proti skupnemu sovražniku. Iskreno pozdravljamo to njihovo dejanje in želimo, da to gibanje čimprej zajame ves narod. Edino njihove žrtve in napore za skupne ideale morejo odkupiti krivdo, ki so jo Italijani pod fašisti zagrešili nad našim narodom. Le iz krvi, prelite za skupno stvar, bo znova zraslo tisto medsebojno zaupanje, ki je potrebno za mirno sožitje med sosednjimi narodi. Takim sosedom smo pripravljeni ponuditi roko v spravo.

Boj za demokracijo, za široko ljudsko demokracijo je bil tisti boj, ki je s svojimi žarki segel preko slovenskih meja in začel ogrevati tudi italijanske sosesede. Boj za demokracijo je bil šele tista probojna moč, ki je sosednje Italijane pritegnila k sodelovanju s slovenskimi protifašističnimi borci. Boj za bratstvo med narodi bi bil sam na sebi prazen, preveč platoničen, brez privlačne sile, če bi ga ne izpolnjevala dragocena vsebina — boj za demokracijo, boj za lepše in boljše življenje.

Tri leta so italijanske množice opazovale junaški oboroženi osvobodilni boj slovenskega naroda. Vzbuja jim je spoštovanje, privlačeval jih je vedno bolj. Ko so do dna spoznale njegovo globoko demokratično vsebino, so se mu priključile, demokratičnim Slovencem in po njih demokratični skupnosti v Titovi Jugoslaviji.

Demokratično misleče italijanske množice so slovensko narodno osvobodilno gibanje tudi dejansko podprle. V partizansko zaledje so pošiljale velike vsote denarja in drugo materialno pomoč. Stalno so odhajali tudi borci v brigade, ki so operirale na Slovenskem Primorju. Silen dokaz velike privlačnosti slovenskega osvobodilnega gibanja za italijanske množice iz Trsta in Tržiča je bila silna mobilizacija ob kapitulaciji Italije, ko so demokratično misleči Italijani Trsta in Tržiča prihiteli med slovenske partizane. Na goriški fronti so se skupno s Slovenci 16 dni borili z nemško vojsko. Kasneje so tvorili svoje brigade v sklopu IX. korpusa.

Demokratično misleče italijanske množice so bile tiste, ki so se zavedale, da je fašizem s svojim zatiranjem primorskih Slovencev napravil veliko sramoto italijanom. Zato so se trudile popraviti krivice, ki jih je moral pretrpeti

Spomenik bazoviškim žrtvam, odkrit
9. sept. 1945

slovenski narod. Italijanski partizani so n. pr. sami poiskali v Furlaniji pobeglega fašističnega tajnika Marzillia iz Renč, ki je prej leta in leta divjal nad slovenskim prebivalstvom, in ga izročili slovenski narodni oblasti. Drug primer je likvidacija izdajalca Blechia.

Pristna in globoka demokratičnost osvobodilnega gibanja Slovencev in drugih narodov Jugoslavije je bila in je tista privlačna sila, ki je tako globoko zajela demokratično misleče italijanske množice v Trstu in Tržiču. Pod prividom demokratične bodočnosti in na temelju skupne protifašistične akcije se je tržaško prebivalstvo jeseni 1944. politično močno razgibalo. Iskreni politiki na eni strani je odgovorila iskrena politika na drugi strani. Poleg zunanjih dogodkov je tržaške množice razgibalo delovanje naprednih organizacij v mestu. Med italijanskim življenjem se je sprostila spontana kampanja zbiranja podpisov za priključitev Trsta Jugoslaviji. Zlasti med delavstvom v obratih je imela ta akcija silen odziv. Spremenila se je v sprejemanje resolucij po skupinah v kvartih in ulicah. Po tej kampanji se je ustarjalo edinstvo vseh protifašističnih skupin ne glede na politične, nazorske in narodnostne razlike, ki je potem prešlo v enotno gibanje za priključitev Trsta k Jugoslaviji.

»Skoro vsak dan sprejemamo na desetine slovenskih, še več pa italijanskih pisem, poslanic in resolucij, ki izražajo navdušenje in hvaležnost maršalu Titu in svojo voljo za pripadnost Trsta k Jugoslaviji. Samo v enem dnevu smo prejeli 76 italijanskih poslanic iz vrst vseh slojev, poklicev, starosti, obojega spola in posameznih skupin.« (Radiogram. Po poročilih Tanjuga za Slovenijo št. 83-44.)

Treba je pribiti, da se je praktič-

no sodelovanje Tržičanov, Slovencev in Italijanov, v protifašistični aktivnosti razvilo že pod okupatorsko oblastjo. Čeprav je vedno obstojala nevarnost okupatorskih maščevanj in se je dejansko tudi sproščala, vendar gibanje ni popustilo, temveč je naraščalo vedno bolj in vedno vidneje dobivalo pravi ljudski značaj. Globoka, pristna in resnična demokratičnost slovenskega osvobodilnega gibanja se je v mešanih in italijanskih mestih prenesla v aktivno protifašistično skupnost Tržičanov, Slovencev in Italijanov. Odslej so bile na vseh manifestacijah slovenskega narodno osvobodilnega gibanja prisotne tudi delegacije italijanske protifašistične zveze. Na pokrajinski konferenci primorskih žena, ki je bila 11. in 12. februarja 1945., je bilo ponovno poudarjeno načelo popolne enakopravnosti italijanske manjšine:

»...na našem ozemlju žive tudi Italijani, ki pa so preželi z željo, da se priključijo novi Jugoslaviji. Mi to njihovo odločitev sprejemamo na znanje z velikimi simpatijami, trdno odločeni, da tudi italijanski manjšini damo iste narodne pravice, kakor jih bo v naši državi užival vsak narod.« (Poročila POOF IO-u dne 21. II. 45.)

Pred 4 leti je bila po nemškem in italijanskem napadu in po propadu stare Jugoslavije ustanovljena Osvobodilna fronta slovenskega naroda. Ustanovljena je bila v trenutku, ko je slovenski narod doživljal najtežje trenutke, okupator pa višek svoje moči. Iz skromnih začetkov je rasla osvobodilna borba pod vodstvom Osvobodilne fronte. Porojena v srcu Slovenije, v Ljubljani, se je razširila v vse slovenske pokrajine: na Dolenjsko, Gorenjsko, Štajersko, Koroško in — Primorsko. Povsod se je zakoreninila v ljudstvu, ne, izšla je iz ljudstva in se zanj

borila. Posebno primorsko ljudstvo se je oklenilo njenih načel. V boju za uresničenje teh načel ni štedilo ne krvnih in ne materialnih žrtev. Nobene krize ga niso odvrnile od začrtane poti, od boja za rešitev izpod fašističnega nasilja, od boja za svobodo in združitve z vsemi Slovenci v Titovi Jugoslaviji, od boja za bratstvo z vsemi, predvsem pa sosednjimi narodi, od boja za ljudsko oblast, za demokracijo. To so bili sveti cilji, vredni velikih žrtev, vredni velikih Slovencev, vredni velikih

ljudi. Vse primorsko ljudstvo, slovensko in po njem tudi italijansko, se je borilo, prelivalo kri in dajalo žrtve zanje. Zato ima pravico, da se brezkompromisno izpolnijo na primorski zemlji vsi cilji, za katere so trpeli: **združitev, bratstvo in demokracija**. Krvavi osvobodilni boj z italijanskimi in nemškimi fašisti in imperialisti je dokazal, da je ta boj podprlo vse ljudstvo in da so organi, ki so zrastle iz te borbe, bili resnična, čista in globoka **ljudska oblast, ljudska volja**.

Pesem vstajenja

Črtomir A. Šinkovec

Čujem od vseh strani: Vipave, Krasa,
Istre, Brd,
iz grap tolminskih vriskajoči krik;
od gorskih koč, ki razplamtel jih je
tiranov srd,
od usepovsod, kjer narod naš je
mučenik.

Vse od tam, kjer so garači: v mestu,
sred poljan,
v plavžih, rudnikih, kjer jih objema
beda;
in iz barak predmestnih sije luč
najvišjih sanj
bledih izmučencev najnižjega
razreda...

In kmetje mračni na svoji zemlji
hlapci,
razbičani s temo v srcih kakor noč,
zapeli so v vstajenje večni zemlje
talci
za kruh vsakdanji, za čast teh bajt
in koč!

Vsak človek v sebi razplamtel je sile,
junaško vstal, za borbo stisnil pest;
nam vsem svobodne zarje so pogum
napile,
da izkujemo pravico in tiranom vest!

Mi ogenj smo, ki se za svobodo je
vžžgal,
raznetil se razširil, razplamtel v
viharje!

Mi ogenj smo, ki iz nas bo vas izžgal,
pijavke naše in sence nove zarje...

Mi ogenj smo, jeklo in kovači,
pravico kujemo, svobodo v to celino;
vsak pravi človek kuje, dela z novimi,
zidarji
svobodno našo novo domovino!

Mi vstajamo, vstajamo v prostost!
Mi rastemo mladostni v širno, svetlo
dalj!

Mi kujemo bodočnost, sveta mladost
in novih dni svoboda bo naš kralj!

Sredi bojev

Andrej Budal

Joj, kakšni boji! Sami tuji boji!
Mi pa bi radi bili — svoji.

Naročilo hčerki

Igo Gruden

Hčerka moja,
vem, da ti hudó je po očetu:
saj me vsak dan spremlja misel tvoja,
ki spoznam v najtišjem jo šepetu.
V noči lice v dlan naslonim,
k tebi se zamišljen sklonim.

Naj ti sanje
bodo lepe, v noč se smehljajoče:
v spanju živi srečne dni nekdanje,
buden jaz zasanjam naj bodoče.
Pozabiva na sedanost sivo,
v sebi vero ohraniva živo.

Če uprašuje
zdaj te kdo, zakaj so me zaprli,
znaj, da drugim je otrokom huje,
v mukah so očetje jim umrli.
Ko hudó ti je, v zavesti
teh otrok imej bolesti.

Sredi boja
svet ljubiti se v bridkosti uči:
Bratstvo vseh ljudi je vera moja,
naj še tebe dviga k sončni luči.
Že dani se: hčerka moja vstani!
Čas zacelil najini bo rani.

Moja domovina

Zdravko Ocvirk

Včeraj tepena in v sužnjo ponižana,
danes ponosna se dvigaš pred nami,
včeraj zaprta, mučena, križana,
danes si sonce, ki jutro predrami.

Včeraj še majhna, brezpravna,
okrnjena,
z žigom sramote na čelo vžgana,
danes z zastavo svobode ogrnjena,
izdajstva in suženjstva grehov oprana.

Od včeraj do danes prestano —
minulo je,
že je pozabljeno dolgo trpljenje,
kar se solza in krvi prelilo je —
zdaj se pričinja spet novo življenje.

V svetišče materinščine

Ljubka Bratuž

Po naših dušah je vsa dolga leta
beseda tuja ko kladivo bila,
da bi poslednjo iskro zadušila,
ki v njih bila je od pradedov vneta.

Pa so čez nas viharji zadivjali,
da so vasi gorele in taleša ...
(Kako me mraz ob tem spominu
stresa ...)

A mi smo v zlate sanje verovali ...

Spet se čez polja, kakor pesem ptice,
glasijo zvoki naše govorce,
ki nam molitev je in vrisk in jok ...

O, ne dopusti več vesoljstva Bog,
da bi se v morju sile potopila,
saj je tako brezmejno sladka, mila ...

SIROMAŠTVO

IZ SPOMINOV — FRANCE BEVK

V naših gorah sem pogosto srečal siromaštvo, a nikoli tako kričeče kot tega januarskega dne. V prvih popoldanskih urah se je naša četica spopadla z močno sovražno kolono. Strelji so se usipali nagosto, vžgalo se je listje in suhljad, beli stebriči dima so se dvigali iznad golih dreves strmega pobočja. Sonce je počasi zdrknilo za goro, v prvem mraku smo se umaknili brez žrtev. Utihnil je metalec min, nato strojnica, praske tanje pušk in brzostrelk je pojemalo v dnevno svetlobo. Iz gluhe tihote, ki je nastala, se je oglasila stara pesem o angelcu varuhu. Peljo je vesel plavalasec in med borci vzbudil smeh.

Ustavili smo se med grmovjem položnega brežuljka in se za nekaj minut oddahnili. Tridesetorica se jih je spustila po stezi v dolino, do dremajoče vasi ob potoku. Kmalu so izginile njihove tenje, nekaj časa je bilo slišati le še pokanje suhljadi. Trije, ki smo imeli posebno pot, smo z desetorico spremstva stremeli proti poraslim vrhovom, da v kaki samotni hiši najdemo zavetje in večerje.

Zdaj navkreber, zdaj niz brdo smo hodili po razčlenjenem grebenu, nad prepadi globoke, ozke soteske. Ugasnila je bila rdeča zarja, vijoličasta senca gozdov v snegu se je zgostila v mrak. V njem so tonile samotne kmetije na obronkih, od katerih ni posijala niti najmanjša lučka. Noge so škrtale na snegu, vsak zase je potihno podoživljal dogodek tistega popoldneva. Potapljali smo se v slast doživetja, pletli venec besed za trenutek, ko se bodo razvezali jeziki.

Pri samotni koči smo se napili vode, bosopet deček nam je pokazal stezo skozi grmovje in resje kopnega pobočja. Pot je šla v

ostrih vinkalicah zdaj skozi pustote zdaj skozi pasove gozdičev. Skozi meglice so trepetale zvezde, obzorje je bilo ko venec poraslih vrhov, med njimi so se odražale bele, zasnežene jase. Oglasil se je top, zalajala je težka strojnica in zopet je bilo slišati šum vetra, ki je žibal gole krošnje dreves.

Dospeli smo do rupe, ki je ležala med brežuljki vrhu gore. Med skupinami krivenčastega drevja se je prikazala hiša. Njeni široki temelji so pričevali o nekdanji bahatosti, a zdaj so bila mala okna prvega nadstropja mrtva, brez oknic, zadelana s slamo. Do polovice jih je zakrivala nizka streha, ki je bila, kakor da se je izmučena sesedla nt gole gozdove.

»Stoj!«

Pred hišo je stala partizanska straža. Nismo smeli dalje. V bližini je bila bolnišnica za ranjence. Iz mraka med drevjem sta prišli dve bolničarki s praznimi nosili in izginili v zasneženi rupi.

Iz visoke, obokane, sajaste veže se je valil gost, dušec dim in uhaljal pod nizko nebo. Prameni ognja v peči so se leno poigravali na kamnitem, razdejanem tlaku.

Izba je bila temna, brez luči. Petero malih oken ni prepuščalo toliko svetlobe, da bi ločil človeka. Prižgali smo lojenko in jo postavili na mizo. Trepetajoča svetloba se je razlila po oluščeni stenah, po vegastih klopeh, črvojedni mizi, stružniku, visoki omari ob peči, starinski skrinji in kolovratu. Iz kota je strmela sveta podoba, počrnela od vlage. Tram, ki je nosil leseni strop, je bil zlomljen; podpiral ga je močan drog, vendar se je zdelo, da se bo zdaj zdaj zrušil v izbo.

Na peči je čepelo osemletno dekletce, zavito v rjavo odejo. Drugo

dekletce, ki je kazalo deset let, je stalo ob mizi in nas drzno vprašujoče motrilo. Na klopi ob peči je sedela gospodinja; bila je visoke postave, suhljata, roke je držala prekrizane v naročju.

Stali smo in se ozirali, kakor da smo nenadoma zašli v čisto tuj svet, ki nam vzbuja grozo in hkratu sočutje.

»Ali je tu še kaka druga hiša?«

»Še ena je«, je odgovorila gospodinja in vstala od peči. »Štiri so bile, a dve sta do tal požgani. Še ena je razen naše, a tam vas ne bodo sprejeli. Ne sprejmejo nikogar.«

»Ali so mar nasprotni?«

»Ne bi rekla. Tega bi ne mogla trditi. Taki so pač — čudaški. Saj dajo, nikoli ne odrečejo, a le proč od hiše. Bojijo se, da bi jim Švabi ne požgali... Če se vam ne zdi preslabo, ostanite pri nas! Jaz in otroka spimo na peči. Saj je skoraj ni noči, da bi ne imeli tu partizanov...«

»In vi se ne bojite, da bi vam požgali?«

Ženska se je z rahlim posmehom ozrla po siromašnih stenah.

»Enkrat je že gorelo«, je rekla.

»Pa naj še drugič do tal. Krompir je globoko v hramu, do njega ogenj ne more. To je pa tudi vse, kar premoremo.«

In si je v svojem siromaštvu še utrgala košaro krompirja in se zanj pobranila plačila. Osemletno dekletce se je med tem zvililo v klopčič na peč in zaspalo. Starejša deklica je legla na trebuh po mizi in s svinčnikom na kos rjavega papirja prepisovala neko partizansko pesem. Z jezičkom med ustnicami je brez posebnega truda nizala črko h črki in besedo k besedi.

»Kako ti je ime?«

Moral sem ugibati cele litanije imen, a pravega nisem zadel. Po-

vedala je, da jo kličejo za Zofko, a njeno mater za Magdo.

»Kje pa je oče?«

»Pri partizanih.«

Razgovarjala se je med prepričevanjem, prostodušno in brez zadrege, zmeraj z rahlim nasmeškom porogljivosti na ustnicah. Svetli lasje so ji kakor prozorni sijali v svetlobi drhtečega plamena. Bilo mi je nekam tuje, da jo srečam v tem okolju.

Partizani so lupili krompir in v gostih besedah obnavljali doživljaj spopada. Vsak je dodal nekaj iz svoje domišljije. Nastala so protislovja, iz katerih so zaman poizkušali sestaviti neizkaženo podoben dogodka. Črnolasec, ki so mu močne obrvi kot strešice visele na oči, je razstavil strojnico in srdito brisal in mazal njene dele.

»Sedem jih je teklo naravnost proti meni. Nameril sem cev... brrr... vsi bi bili popadali. Pa mi ta vrag odpove.«

Že petič je ponovil eno in isto. Bil je vnet borec, neuspeh ga je grizel v dno duše. Z bliskovitimi očmi je pogledoval po tovariših, če se mu morda posmehujejo.

Veža se je bila razkadila, dim se je sukljal le pod visokim oboikom. Na nizkem ognjišču je gorelo pod dvema trinožnikoma, v loncih je vrel krompir. Sedeli smo na klopnicah, se grelimo in nakladali novih veja.

Gospodinja je držala Zofko med koleno in ji božala skuštrane lasce. Pogled je upirala v prasketajoče plamene in poltiho pripovedovala o svojem možu.

»Dve leti bo kmalu, kar je odšel. Zdaj leži že dva meseca v neki bolnišnici. Ne vem, kje, a biti mora zelo daleč. Pred tednom mi je po nekem tovarišu poslal pošto. Vse je na mojih ramenih. Pa ne bo dosti bolje, ko se mož vrne. Pokvarilo mu je desnico — a kaj more kmet z eno samo roko?«

Govorila je brez sledu grenkobe v glasu, kakor da je samoumevno, da jo tepe usoda. Od strani sem opazoval njen obraz. Izpod potez prezgodnje ostarelosti, se je narhalo odražala sveža podoba njene hčerke. Biló je, kakor da med kolena drži in boža svojo mladost. Na dnu oči so ji ždela zatirana, a nikoli docela zatrta čustva. Iz nje so se kakor iz napol zasutega groba kljub navideznemu malodušju še vedno porajali plahi upi v boljše življenje.

»Vi niste od tod?«

»Ne, iz doline sem.«

Po njeni govorici in uglajenem vedenju sem to zaslutil. Dolinska dekleta se le redko možijo v tiste hribe. Ujela je moj vprašujoči pogled.

»Omožila sem se v dolini«, je dejala s troho zadrege in značilnim nasmehom, s katerim zrel človek spremlja zavoženo življenje. »Pavle, moj mož, je takrat delal pri železnici. Dober, priden, nikoli nikomur zlè besede. Imela sva se rada; nisva vedela, kaj imava, ko je Pavletu iznenada umrl oče. Odšel je na pogreb, a doma so ga pregovorili, naj se vrne na posestvo. Da je prej vprašal mene, nikoli bi ne bila privolila. Nisem se bala samote in težkega dela, bala sem se pekla na zemlji. Še Pavle, edinec, ni mogel prestajati pri lastnih starših, zato je bil pobegnil... Tedaj, ko je dal besedo, ga nisem hotela zadrževati. Posestvo ni tako za nič, da se rediti šest glav živine, ne le eno kravico kot danes. A ta svet je bil najin le na tretjino, ostali dve sta si pridržali Pavletova mati in sestra. Bilí smo kot tri vprege, ki vsaka vleče na svojo stran, a vse delo je ležalo le na najinih ramah. Pri hiši smo lajali drug na drugega, tudi s Pavletom sva se začela ujedati. Pa sva se ovedela, kam to pelje, neke noči

pobrala svoje cunje, vse ostalo pa pustila in odšla v dolino.«

Premolknila je. Zofka je bila počenila in s krepelcem grebla v žerjavico. Pred hišo je zavpila straža.

»V dolini sva morala začeti znova, a to pot je bilo težje kot prvič«, je Magda znova povzela. »Pa sem vsaj v miru použila skorjico kruha. Umrla je Pavletova sestra, ki je bila kriva vseh svaj, tedaj naju je mati na kolenih prosila, naj se vrneva. Pavleta je srce zmeraj vlekle sem gor, tedaj se tudi jaz nisem branila. Doma, ljudem v zobeh in v posmeh, težje prenašam pomanjkanje. Posestvo sva našla zanemarjeno, odprodana je bila najlepša njiva in največji kos gozda. Vendar sva upala, da bova v nekaj letih iz najhujšega...«

Nepremično je zastrmela preko ognja v sajasto steno. V malo okno nad ognjiščem je udaril veter, da so zapele šipe.

»In hišo so vam zažgali?«

»Da. A še pred vojno. Iz starega sovraštva, ki se naju ni tikalo, je nekdo podtaknil ogenj, potem ga je vzela noč. Pavletova mati je izdihnila za opeklinami, ostala sva sama, nato pa jaz sama z otrokoma, ko je nastala vojna, in je moral Pavle k vojakom. Toliko, da sva utegnili za silo pokriti podrtijo, ki je ostala.«

Govorila je vedno počasneje in tiše, kakor da s srčno muko niza besedo na besedo. Pogledovala me je s kratkimi, bežnimi pogledi. Bilo ji je očitno žal, da mi je odkrila zgodbo svojega življenja. Hitela je do konca.

»Pavle je prišel na vojaški dopust, že čez tri dni je odšel v partizane. Nič mu nisem branila. Preveč sem prestala ta leta, da bi si ne želela česa boljšega. Potem so prišli — oni, da bi me odpeljali. Nisem se dala odvesti, na pod sem se vrgla in se jih otepala, otroka pa sta vpila. Posrečilo se nam je

uteči skozi zadnja vrata. Naj zažgejo, sem si mislila, naj zgori! Pa niso zažgali, kakor da se jim ni zdelo vredno. Vrnila sem se, a živine nisem več našla. Bridko sem se razjokala, bolj iz jeze kot iz žalosti . . .«

Ob tem spominu sta ji dve solzi zdrknili na lice. Na skrivaj si jih je obrisala.

Gledal sem jo v žarki luči njene zgodbe. Svetla, notranje lepa na temnem ozadju siromaštva je bila bližja mojemu srcu kot rodna sestra. Izjecljal sem nekaj besed cenene tolažbe, načrtal nekaj potez svetlih upov. Ne iz dnevne literature, poizkušal sem biti človeški, domač, neposreden. In bilo mi je, kakor da si s slednjo besedo nalagam dolg za bodočnost. Ni mi bilo žal. Magda mi je verjela. Do vratu pogreznjena v trdo preteklost in sedanost kot v blato, se je oklepala še tako medlega žarka bodočnosti. Zatrjevala mi je, da ji ni zanj, ampak samo za otroka. Vem, da ni lagala, da je res tako mislila. Prav na dnu duše pa je tudi zase občutila slast svetlih obetov. Oči so se ji zvedrile, tudi obraz ji je bil mladostnejši.

Povečerjali smo. Na mizi je dogorevala že druga sveča. Gospodinja se je stisnila k hčerama na peč, partizani so poleyli po klopeh in po podu, se zavijali v odeje in plašče. Zleknil sem se za mizo, pod začrnelo podobo svetega Jurija. Ostanek stenja je utonil v raztopljenem loju. Izba se je zavila v neprodarno temo.

Otroka na peči sta sopla globoko, zateglo, le Magda se je nemirno prekladala. Ali so njene misli iskale iz siromaštva in nesreč v pisane obete mojih besed? V mislih sem prebiral vse bogastvo vtisov tistega dne. Iz daljave se je oglasil top, kakor da se je noč s pokom preklala na dvoje. Šum vetra v drevju je zdaj pa zdaj spremljalo zamolklo regljanje strojnic. Ti glasovi so mi vsakokrat dražili živce, zdaj sem jih mirno sprejemal. Usoda ljudi med temi golimi stenami je vpila po boju. Boj! Boj!

Skozi vegasti pod, skozi špranje ob vratih in oknih je prihajal hlad v izbo. Treslo me je še v drema-vici. Nekdo je tiho pristopil in me pogrnil z odejo. Hvala, tovariš! Mimo oken je hodila partizanska straža.

Brat moj . . .

Črtomir A. Šinkovec

*Brat moj,
ali čutiš pogum, ki ga je dvignila zarja
v borbi za lepoto sveta?*

*Brat moj,
ali se čutiš mornarja
na rekah krivice, na morju zla?*

*Brat moj, bodi močan kot garači,
zdaj kres prižgimo v vseh ljudeh!*

*Brat moj, mi smo kovači
vere v vstajenje,
mi smo življenja divji smeh!*

*V nas je glad, ki poživi
in gladnih nikdar ne izmuči,
brat moj, odpri oči,
potuj z nami k novi luči!*

PRED TEŽKO ODLOČITVIJO

DR. J. BEŽEK

Tovariš zdravnik je dobil poziv, naj obveže partizana, težko ranjenega v kračo. Po opisu poškodbe se mu je zdelo, da ne bo mogel sam obvladati težke poškodbe. Zaupal mi je in me poprosil za pomoč.

Odpeljala sva se kar moč nesumljivo z avtom v zadnjo vas pod Storžičem. Zatajila sva svojo tvegano pot še svojem — on svoji ženi, jaz svoji sestri.

Tvegana pot! Saj veste, koliko zdravnikov je že poplačalo svojo požrtvovalnost, ko je nudil partizanu svojo pomoč, sledeč klicu svoje vesti, svojega srca in svojega poziva, zvesti svoji akademski prisegi, svojemu človečanskemu čutu in domovinski ljubezni — z Begunjami, s prisilnim delom v tujini, s svojim življenjem. Povsod sva videla in sumila izdajstvo, možnost odkritja, ki bo potegnila za seboj kar verigo udeležencev v pogubo in propast. Skoro na cilju — za vraga! — sva srečala najbolj neprijetno, zvedavo in gobezdavo, nezanesljivo žensko, ki so jo za njeno nesramno spogledovanje s tujci bili partizani že ostrigli.

Ranjeni partizan je ležal že več kot teden dni na šenu, v hiši sredi vasi. Ročna granata mu je ponesreči razmesarila kračo tik pod golenjo. Okrog njega se je razširjal obupen smrad. Kost razgaljena, povečini zdrobljena, razmesarjeno mišičje gnilo, zelenkastosivo, noga mrzla. On sam bled, izjemno lep in čeden, velik in močan: mladost vpije in vriska iz njegovih črnih oči in po življenju iz njegovih krepko stisnjenih ust.

Za Toneta ga je klical njegov zvesti tovariš, ki mu je stregel in ga varoval.

Midva s tovarišem sva se molče spogledala. Stala sva pred težko — najtežjo odločitvijo. Ali očistiti in oskrbeti rano, jo poviti v povoj ter jo prepustiti naravnemu celjenju, ki

bi trajalo dolge mesece, če ne leto dni, z bogvekakšnim uspehom, ne ljubimi vmesnimi dogodki, pod najnevarnejšimi okolnostmi, ki ne bi mogle ostati prikrite za dolgo neokolici, ne nemški policiji, s tveganjem za ranjenca, tovariša, zdravnika, gospodarja in druge ali pa — odrezati nogo.

Na eni strani nevarnost zastrupljenja, nesigurnost, verjetnost, da bi se dal razmesarjeni ud ohraniti, na drugi strani skorajšnje zaceljenje in vzpostavitev čimprejšnje gibljivosti tako zelo ogrožanega partizana.

Odločila sva se za drugo pot. Operacija jutrišnji dan — zgodaj zjutraj. Vendar ne v tej okolici. Bolnik si sam želi k sorodnikom — v lepše okolje v skrbnejšo nego. Treba ga je pa bilo preko noči prepeljati več ur daleč, — v gnojnem košu pod slamo ali vejami. Ko sva se vračala na večer po tisti poti, koder naj bi romal najin pacient, sva zadela na nemško patrolo. Ta bi gotovo ustavila in preiskala voz, ki pelje ponoči. Zdelo se nama je nujno, da opozoriva na to nevarnost. V ogromnem ovinku sva se vrnila in pustila avto v drugi vasi. Ali partizani dobro vedo, kako je prav: nosili so ga na nosilnicah preko gozdov!

Drugo jutro, ko je minila policijska ura in je bilo še čisto tema, sva odbrzela proti dotičnemu kraju. Izdajalski avto sva pustila pred gostilno ob cesti; najpripravnější izgovor za radovedne ljudi sva si izmislila.

V pripravah: kuhanje orodja — hvala Bogu, tega sem imel na razpolago še iz prejšnje svetovne vojne — nova kurirska kasete z vsem potrebnim za amputacije, vendar v 20 letni praksi še nikoli rabljeno orodje — kuhanja vode za umivanje rok, priprava operacijske mize, okolja, in ob čiščenju ranjenca je posvetilo jasno

jutro. Ranjenec miren, vdan in pripravljen.

Operiral bom jaz. Enkrat v svoji praksi kot pripravnik na kirurgiji sem imel priliko izvesti podobno operacijo. Kolega mi bo pomagal — on še te edine skušnje ni imel. Te vrste operacije spadajo pač v dobro urejeno bolnico, v roke specialista kirurga, med štab asistentov, pomagačev. Razumljivo da sva započela neodložljivo in nepreložljivo delo z vznemirjenostjo in notranjo napetostjo. Skušala sva se držati vseh pravil, ki so v danih okoliščinah sploh mogoča. Tisoč malenkosti sva morala predvideti in pripraviti ves potek operacije. Vso noč sem mislil in tuhtal.

Lumbalna anestezija — mrtvičenje, brezbolnost spodnjih okončin. Ranjenec leži miren, pri polni zavesti, opazuje najino delo. Essmarchova preveza sredi stegna, ki naj pretisne žilje, da ne bi med operacijo krvavelo. Tipični rezi: odrez noge nad kolenom po Grittiju, podveze žil in spoj mišičevja in kože preko odžagane kosti — stegnice. Noga je odpadla težka in mrtva...

Kakšno občutje ranjenca, kakšne misli njegove!? Mirno gleda, ne izdaja svoje notranjosti, le duševno trpi in midva z njim.

Končano. Šlo je vse po sreči. Ko je ležal obvezan zopet v postelji in sva midva pospravljala svoje stvari, nama je odleglo, kakor da bi padla tež-

ka mora od srca in z zadoščenjem sva si brisala znoj s čela, ki je lil v curkih. Vrnila sva se točno h kosilu. Doma veliko vznemirjenje ženic, ki so hodile na okno in na cesto, tesnobno pričakujoč najine vrnitve in uspeha.

Čakalnica nabito polna bolnikov — zvedavih, ki jih je bilo pomiriti z lažjo in izgovorom.

Pozneje sem prevzel nego bolnika sam. Stanje se je boljšalo, očitno je prihajal k močem. Vendar nama ves tvegani trud ni bil poplačan. Teden dni pozneje je nastopil tetanus s vso silovitostjo — vzlic cepljenju, ki je bilo prepozno in ki je končal mlado življenje v poldrugem dnevu, v neznosnih mučnih krčih.

Prišel sem še zadnjikrat na večer in ujel zadnji, izmučeni partizanov pogled in v njem tiho proseče vprašanje: ali je še upanje na kakšno pomoč?

Še brizg morfija — shopolamina, ki sem mu ga ukazal že ves dan dati — za enthanatis — brezbolno smrt. Pokopali smo ga še tisto noč pod drevjem in svobodnim soncem.

Bodi mu lahka slovenska zemljica! Zapisal sem ta slučaj, ne v znanstvene svrhe, vendar kot dokument izrednih težkoč, nevarnosti in ogroženosti, živčne napetosti in strahu, pa tudi kot svedočbo velikega trpljenja, junaštva in krvnih žrtev za neprecljivo dobrino — zlato svobodo.

Komen

Bohun

*Domača vas častita, danes razvalina,
podrto vse, požgano, kup pepela,
kjer so srca slovenska cvela,
dehtela labor sta in veja rožmarina;*

*po gmajnah jokajo se bratje kamni,
še bolj otožni letos so ciklamni,*

*vedó le bori, bori samotarji,
da vse se prenovi v svobodni zarji.*

SVETI VEČER V ZAPORU

IVO MARINČIČ

Regina coeli! Hiša nebeške kraljice! Le zakaj tako ime za dom tistih ljudi, ki jih je družba s svojimi zakoni pahnila med štiri stene? Morda so hoteli s tem ublažiti njeno grozoto, vsaj na zunaj vse gorje, ki se tam doživlja? Morda so hoteli skriti pod verski plašč vse premnoge krivice, ki se tu neprestano dogajajo? Bodi že kakor koli, hiša nebeške kraljice je tu, Obdana od visokih zidov, se skriva za njimi in se stiska pod Janikulski grič, kot bi se bala pogledov tisočerih romarjev, ki prihajajo v večno mesto, poklanjat se slavni rimski preteklosti.

Molče sem hodil po celici gori in doli; pet korakov naprej in zopet pet korakov nazaj, od okna do vrat, od vrat do okna. Kolikokrat že? Kdo bi seštel? In tudi čemu bi štel? Saj je vseeno. Od jutra do večera ista pot, naslednji dan zopet znova in že osem mesecev tako, vedno znova, vsak dan iste stopinje, isti odmevi, isti tlak, iste stene. Vse tako enolično, že tisočkrat premerjeno, že tisočkrat pregledano. Potem pride noč. Ah, te dolge noči brez spanja! Oko bulji v zrak in vrta v temnino, v daljo, v brezbrežnost; in duša vrta in išče izhoda od tu, išče konca. Kakor koli, kamor koli, samo proč, proč. Potem nemiren spanec, težke sanje, da je prebujenje v olajšavo. Čuj! kaj ni nekdo v sosedni celici zavpil? Ne, nič ni. Morda sem tudi to sanjal. Končno vendar zasine jutro, vstane dan in zopet se pričinja moja pot: od vrat do okna, od okna do vrat.

Mrak se je priplazil k meni skozi omrežje. S knjigo v roki sem še vedno korakal po celici. Pravzaprav mi je ta ura, ko se dan poslavlja, še najljubša. Ni še tema, a somrak potisne vse te zoprne stvari, ki jih moram gledati neprestano, dan na dan, nekam v ozadje in tudi stene se oddaljijo; celica se razmahne, razširi, da

malo lažje zadiham. Tedaj se duša reši teh sten in zaplava ven, čez sinja morja, ven, v daljne dežele in v svobodo svežih gozdov.

Tema je postajala vedno gostejša. Garibaldi s svojim konjem se je potopil v črnino, na nebu so začele mežikati zvezde. Čudno, da je naenkrat nastal tak mir? Nič več ni čuti paznikovih korakov na hodniku. Nihče ne rožlja s ključi, nihče ne gleda skozi kukalo v vratih v celico. Tudi daljni šum mesta se je še bolj oddaljil in se kočno izgubil.

V zraku je viselo nekaj kot pričakovanje. Tedaj se je utrgalo iz lin bližnje cerkve in zaplavalo po umirjenem ozračju, ki je zadrhtelo ob zvoku velikega zvona. Takoj je odgovoril drugi zvon, tretji in četrti. Kmalu je zvonilo od vsepovsod. V stoterih zvonikih Rima so se zamajali zvonovi, vse ozračje nad večnim mestom je brnelo kot ena sama napeta struna.

Takrat sem se spomnil. Jutri je Božič! Da, in danes je sveti večer. Zdrznil sem se. Planil sem k oknu, zagrabil za omrežje in poslušal. V zraku je še vedno brnelo; zdaj mogočno in zapovedovalno, zdaj mehko in proseče. Tam v dalji, onstran obzidja, je pošiljalo odsev stotisočerih luči in vabilo... Zvonovi so prosili in vabili in zvezde so danes še prijaznejše mežikale: Pridi, ubogi človek, dvigni se! Roke so se še tesneje oklenile železja, ostri robovi so se zajedli v meso...

Tam daleč za gorami so se tudi zamajali zvonovi. Toda njih zvok je vse lepši, vse vabljivejši. Lepo pritrkavajo zvonovi Helene; daleč po Pivški dolini plava njihov glas, da ljudje za trenutek obstanejo in zastrme: Čuj, Zagorski zvonovi! V kotu so jaslice, naše jaslice! S koliko ljubeznijo smo gradili hlevček, hrib, postavljali pastirčke, ovce, pospali pepel za pota,

koder bodo prišli trije kralji! Družina sedi pri mizi, vsi molče in so zamaknjeni v ta svečani mir, le plamenček pred jaslicami nalahno strepetava. Zunaj se luna tiho pelje čez zasneženo pokrajino...

Zvonovi pritrkavajo dalje. Po cestah in poteh gredo luči kot potujoče zvezde. S plamenicami v rokah se zgrinjajo ljudje proti cerkvi, ki danes plava v razkošju. Orglje na koru so slavnostno zabučale in tedaj, ah tedaj, se je oglasilo s kora. Ljudje so se zganili in vsa cerkev je zapela: Sveta noč...

Talci

Igo Gruden

*V drugem so nadstropju pet jih vzeli,
talci so bili s številke éne,
čuli skozi strop smo osamljene,
ko zvečer sprehod so svoj imeli.*

*Jutro v snegu, mesec med oblaki,
blizu je vabilo k sedmi maši:
zvon ne bo zapel ob smrti vaši,
ki po veži vam gredó koraki.*

*Kaj je sova v mesto priletela?
Smrtni ptič vse jutro se oglašá:
sosed nič soseda več ne vpraša,
vsem sta kri in mozež zledenela.*

CIRIL DREKONJA

ANDREJ ŠAVLI

Dne 31. januarja 1944. je padel kot talec v Št. Vidu pri Ljubljani učitelj Ciril Drekonja.

Tako govori krvava zgodovina naših dni.

In vendar, ko sem letos stopil po sedemnajstih letih zopet na rodna tolminska tla, mi je prišel prav on prvi naproti. Kako čudno pričujoči so nekateri ljudje na tem svetu. Zaman so streljali v njih prsa. Ljudje, ki so napolnili toliko človeških src, povezali sto in sto samotnih duš, prisluhnili njih taj-

Svetlo brnenje je odplavalo in utonilo v daljavi. Počasi sem spustil železje na oknu, približal se ležišču in sedel. Skozi okno se je prikradla tema, zlezla v mojo dušo in me dušila. Zagrabil sem se za prsa in lovil sapo. Nekje v bližini je nekdo zavpil, kot bi se mu duša razklala. Stresel sem se v nemi grozi in zatisnil ušesa. Ko sem zopet prisluhnil, sem slišal skozi steno pritajeno ihtenje.

Vrgel sem se na ležišče in zaril glavo v blazino. Ko bi mogel vsaj jokati!...

Tam daleč nekje pa so zvonovi vabili: Pridite vsi!...

*Kje uporni duh naj smisel išče
za človečnost v zmotah siromašno?
V milih so očeh obtožbo strašno
nesli v grob, ko šli so na morišče.*

*Ne vprašuj, tovariš, kaj bo z nami,
pôkoj želi zdaj njihovi duši!
Čul sem glas, ko da se v grob mu ruši:
»Pali so za nas v Gramozni jami.«*

nim odmevom, prebrali na tisoče nikoli izrečenih misli, prižgali sredi najtemnejše noči toliko svetlih zvezd in upov: ne, takšni ljudje zares ne morejo umreti med nami.

Ljudje Cirilovega kova, ki so na svetu samo zato, da življenje ni tako brezupno in se ne utrne še tista nada v daljno sonce za gorami, ki se bo jutri razlilo čez svet in ogrelo poslednjega nebogljenega otroka, takih ljudi ne moremo in ne smemo pustiti umreti.

Ostali bodo, kakor je ostal med nami Ciril, njegova živa izgovorjena in napisana odkrita in nepotvorjena beseda, kakor so ostala med nami njegova dela.

In teh ni malo.

Vprašajte po njih našega pisatelja Cirila Kosmača, človeka z Gore ali pa v panonsko melanhonijo in nemir tonečega človeka iz Turnišča, viničarja iz Slovenskih goric ali gorenjskega človeka, vprašajte po delih Cirila Drekonje tolminskega, prekmurskega ali kamniškega učitelja, kateremu je bil zvest tovariš in vodnik.

Kakor slednjega slovenskega učitelja je fašizem tudi Cirila izrinil iz slovenske šole v Primorju. Na njegovo mesto je stopil tujec fašist s ciljem, da zmaliči našo mladino in našo kri v najstrahotnejši nestvor, v janičarje dvajsetega veka.

Tedaj se je Ciril umaknil z gesto, ki ne bo pozabljena. Sprožil je prst in pokazal mladini in staršem pot iz žrela fašistične šole nazaj v varni kotichek »Pod domačim krovom«, od koder je ravnokar prišla. Ciril je hotel dati s poljudno knjigo o domači vzgoji v tistem odločilnem trenutku staršem v roke krepko strokovno pomoč, da bi se mogli uspešno postaviti po robu italijanski šoli.

Koder je stopala Cirilova noga, je puščala za seboj sled, ki je bila še prav posebno vidna v našem povojnem tisku. Pregarjana slovenska knjiga je postala v Primorju svetinja. Naš mali človek jo je pobral s polic, jo skrnil pred karabinjerji in jo pritisnil na srce. Imela je nanj čudovito moč. Cirilova je bila vmes.

Sem in tja po listih je raztresel rože iz venca trpkih »Tolminskih pesmi«, ki razkrivajo razpoloženja hribovskega človeka, ki so utrip njihovega srca, trpljenja in dela. Mladini je priredil šopek »Tolmin-

skih narodnih pravljič«, da bi ji pokazal bogastvo narodovega duhovnega zaklada. Oglašal se je v »Delu«, »Učiteljskem listu«, »Novem rodu«, »Našem glasu«, kolektarju Goriške matice, »Našem rodu«, »Vrtcu«, »Roditeljskem listu« in drugod. S posebno predanostjo pa je predel zgodbo malega človeka, njegovih samot in grap izpod

Peči. Tkal je mozaik našega narodovega življenja, trpljenja in borbe v Tolminskih gorah. O tem govori njegov »Čuvaj Suta«, o tem tudi, zlasti pa še o tragični borbi za osojne in strme razore, senožeti in grape govori njegova lepa socialna kmečka povest »Dolg«. In zopet prav te ljudi srečujemo v povesti »Listi bele marietice«.

Več njegovih povesti je še v rokopisu.

Ciril Drekonja ni izpisal še vsega, kar je imel na srcu. Ko sem bil tik pred pričetkom vojne pri njem, sva se pogovarjala pozno v noč, kakor da je vedel, da se pogovarjava poslednjič in mi ima zato mnogo povedati. Nikoli prej ni govoril rad o svojih načrtih, takrat pa je razgrnil pred menoj svojo

zamisel novega velikega dela o našem človeku, o njegovem življenju in o njegovih stopinjah, ki jih je vtisnil po teh lazih in grapah v naši z znojem in krvjo prepojeni zemlji. Začutil je, da bi moral v času najhujših fašističnih krivic v imenu svojega trpljenja in suženjstvu zapisanega primorskega človeka krikniti v svet glasno in jasno besedo, da bi prisluhnilo vsako še tako gluho uho in zadrželo še tako trdo srce. Govoril je z zanosom, prepričevalno, kakor da razgrinja pred svetom svojo veliko stvar, svoj veliki tekst.

Kmalu za tem je seglo po naši mučeniški zemlji s severa, seglo je z juga, dvignile so se pesti v silen upor, zadržela so življenja v poslednjih krčih, zakrvavela so srca.

Tudi Ciril je stopil pred puške. Zvezane roke je imel in do kosti oglodane od železja.

Danes zima že drugič pogrinja svoj beli prt na njegovo gomilo.

V Begunjah za kaznilnico so mi pred dnevi pokazali sadovnjak. Na sredi pod veliko jablano leži Ciril tesno objet s svojimi tovariši v skupnem grobu. Na ta skupen grob in na skupne grobove naokrog so živi zasadili mrtvim križe in križce, prinesli cvetja, napise in trnjeve vence.

Na vence, na ovenele rože, na rjavo in krvavo prst pa padajo z dréves zlata jabolka. Kakor na nobene padajo na te mučeniške grobove zlata jabolka. Ljudje prihajajo, gledajo te čudne zlate sadove in tihi zapuščajo sadovnjak za kaznilnico.

Par dni za tem me je pot zanesla na sončne Temljine, v Cirilovo rojstno vas. Tu je zagledal 2. julija 1896. pri Mretnikovih luč sveta. Pred njim je bilo v družini že sedem otrok, ki so pa vsi pomrli. Osmi, Ciril, je imel na čelu neko znamenje. Žene so pokazale ob rojstvu novorojenca in njegovo zna-

menje materi, ki je zdvomila nad njim:

»Bo že dober, saj bo le za v zemljo.«

Toda smrt mu je tedaj prizanesla. Ko je bil star sedem let, mu je umrla mati, njemu pa je bilo usojenih še nekaj klancev in še nekaj tistih let, ki so jih kronali zlati sadovi njegovega dela in trnjeve nec mučeniške smrti.

Prve nauke mu je dal njegov rojak in učitelj Jože Kenda, katerega je Ciril ohranil v najlepšem spominu. Kadar je govoril o njem, je izpremenil glas. Jože Kenda, o katerem je v koledariju Goriške matice tudi pisal in katerega literarno zapuščino je prevzel, mu je bil vzor klenega narodnega delavca in učitelja. Tudi sam je postal učitelj. Razen v šoli si je svoje temeljito znanje pridobil in razširil s pridnostjo in s čitanjem.

V svetovni vojni je bil vojak. Nato je služboval na Šentviški gori. Leta 1927. je bil premeščen v Itaijo, od koder se je vrnil in se posvetil prosvetnemu in organizatornemu delu na Tolminskem. Služba ga je nato vedla v Jugoslavijo, v Kobilje in Turnišče v Prekmurju, v bližino Maribora, nato še v Kamnik, kjer je bil šolski nadzornik.

Leta 1941. so ga Nemci zaprli, toda tedaj se je še vrnil. Kot terencec je bil izdan, zopet zaprt in odveden v Nemčijo, od koder so ga privedli zopet na slovensko zemljo v mučeniško smrt.

V borbi za svobodo je izkrvavelo tudi Cirilovo srce.

Zima je bila tedaj v deželi. Zemlja se je plašna skrivala pod led in sneg, da je ne bi žgala mučeniška kri, ki je vrela iz src njenih najboljših sinov.

Vrela je vroča iz prestreljenega srca in pisala na beli sneg mučenika Cirila Drekonje in njegovega ljudstva veliki tekst.

DR. FRANCE MESESNEL

V poletju 1944. leta se je gestapovski policiji, združeni s podajachi slovenske reakcije posrečil nevaren vdor v osvobodilno organizacijo slovenskih prosvetnih delavcev v Ljubljani. Tedaj je padlo tudi ime Franceta Mesesnela, vseučiliškega docenta in konservatorja umetnin v Sloveniji. Njegovi nemški predstojniki, tihi nasprotniki nacizma, so ga tedaj rešili. Jeseni, 29. septembra je bil Mesesnel aretiran, a 12. oktobra spet izpuščen na zahtevo istih prijateljev. Od tega časa v Ljubljani ni bil več varen in je odšel v Lienz, kjer so ga prijatelji namestili na muzeju. Gestapo ni imel o njegovem delu za osvobojenje nikakšnih težjih podatkov, Mesesnel je preživljal v Lienzu svoje zadnje proste dni in zbiral gradivo za novo znanstveno delo.

V začetku marca 1945 ga je šel dr. Mihelič, eden izmed razvpih »referentov« PP (belogardistične politične policije), v Lienz aretirat, reakciji se je bilo namreč posrečilo razkriti široko mrežo OF v Ljubljani. Od onih dni Mesesnel, ki je bil prepeljan v Ljubljano v zapore, ni več videl sonca. Pričela so se zasliševanja, zlostavljanja; učenjak je mirno prenašal vse — najtežje mu je bilo, da mora odgovarjati nezrelim pobalinom, ki jih je PP kar mrgolela. Njegov položaj je postajal vsak dan mučnejši. Vrgli so ga sredi marca v temnico, ki je bila določena za najnevarnejše. V začetku aprila je skrivaj poslal rodbini listek iz ječe: Zunaj je pomlad, tu jo komaj slutim. Kako silno si želim k vam! Da bo mera trpljenja polna, ga je napadla še pljučnica. Vzlic temu ga niso prenesli v bolniško sobo, ki je v zaporih, in tudi trikratna pot tovarišice Mesesnelove do škofa Rožmana ni imela najmanjšega uspe-

ha. Kaj je tedaj tovariš prestajal, kako so ravna i z njim, ne vemo, ker je bil popolnoma ločen od sveta. Gotovo je le, da vzlic vsem mukam, ki jim je bil izpostavljen med poživinjenci PP, ni izdal ničesar, kar bi moglo škodovati njegovim sodelavcem v osvobodilnem gibanju.

Medtem so dogodki naglo dozorovali. Pohod IV. armije NOV je končno odločil tudi usodo slovenske zemlje, ki je doživljala osvobojenje med zadnjimi. Okupatorji in belogardisti niso verjeli, da je konec njihovega nasilja. Kakor da ni še dovolj zločinov, ki so jih bili zagrešili nad slovenskim narodom, so v noči od 4. do 5. maja poiskali zadnje žrtve v temnicah policijskih zaporov na Poljanskem nasipu v Ljubljani. 22 najidealnejših borcev za slovensko svobodo so odpeljali na Turjak, kjer so jih zverinsko pobili. Da so jih zločinci mučili še pred smrtjo, so kazala trupla ob prekopu, ko so žrtve prepeljali na ljubljansko pokopališče. Med njimi je bil tudi France Mesesnel, eden naših največjih mož, nenadomestljiv in nepozaben. Dal je življenje za svobodo slovenskega delovnega ljudstva tik pred jutranjo zarjo.

France Mesesnel se je rodil 25. nov. 1894. v Cervignanu. Ljudsko in srednjo šolo je obiskoval v Ljubljani. Ker je v prvi svetovni vojni moral k vojakom, je šel na univerzo šele s 24. letom. Študiral je v Zagrebu in v Pragi. Nameščen nekaj časa v Narodni galeriji v Ljubljani, je bil l. 1927. odpuščen, nakar je dobil jeseni 1928. mesto muzejskega kustosa v Skoplju. Tu je l. 1933. postal tudi docent na vseučilišču.

V Skoplju si je ustanovil dom. Makedonija ga je kot znanstvenika zelo zanimala, pričel je z izkopavanjem in preučevanjem arhaičnih umetnin, ki jih je dežela polna. O uspehih je poročal v glasilu skopskega znanstvenega društva.

V teh letih, ki so bile v resnici pregnanstvo iz Slovenije, je marsikaj spoznal. Ves čas pa se je strokovno spopolnjeval, da se je l. 1938. vrnil v Ljubljano kot dozorrel mož in učenjak. Dobil je mesto konservatorja v Narodnem muzeju, postal je docent na vseučilišču, njegovo znanstveno delo je šlo v širino in globino. Pisal je umetnostne kritike v »Domu in svetu«, v »Sodobnosti«, bil je sourednik »Zbornika za umetnostno zgodovino«, izdal je odlični deli o umetnosti bratov Šubicev in Jožeta Petkovška. Javnost je imela priložnost spoznati bogastvo neutrudljivega znanstvenika, ki mu je nenačuden spomin omogočil, da si je nabral ogromnega znanja.

Ko je narod zadela nesreča, da sta ga hotela zbrisati z zemlje dva dedna sovražnika obenem, ni Mesesnel pomišljal, ampak je stopil v borbo. Sodeloval je pri Slovenski narodni pomoči, bil pri organizaciji kulturnih delavcev in pri odboru za ugotavljanje belogardističnih zločinov. Nikakršnega dela se ni plašil, vztrajal je v njem vzlic opozorilom, da je v največji nevarnosti. Učenjak, ki je izšel iz delovnega ljudstva, mu je ostal zvest do zadnjega, dasi se je zavedal kako tvega življenje. Mnogokaj je imel še povedati, poln bogatih načrtov za delo, a dal je prednost težki borbi za osvoboditev podjarmljenega ljudstva.

♦

France Mesesnel je bil z vsem srcem navezan na svojo ožjo domovino, na Primorje, in je z največjim zanimanjem zasledoval bor-

bo ljudstva, ki je četrto stoletja prenašalo fašistični jarem. Ves srečen je bil, ko nam je koncem poletja 1943 zasijala prva zarja in naša primorsko ljudstvo enodušno strnjeno proti tujcu.

Leto pozneje je videl našo zemljo poslednjič. Od 16. do 23. avgusta 1944. se je mudil v Trstu, kjer si je ogledoval umetnostne znamenitosti. Kdor ga je vodil po mestu, učenjak tujega rodu pripoveduje, kak sijajen vtis je napravil tedaj nanj kot znanstvenik in kot človek. Mesesnel je skušal dobiti tudi stik z delavci na terenu, gotovo za oni čas, ki smo ga pričakovali in ki je prišel.

Franceta Mesesnela ni našel več, njega, ki je bil vrednejši od marsikaterega izmed nas, da bi šel s slovenskim ljudstvom v lepšo bodočnost kot svetovalec in nesebičen delavec, kot mož, kakršnih je le malo rodila slovenska zemlja.

ANDREJ ČOK

V nedeljo 11. novembra t. l. je bil na Opčinah pogreb moža, ki se je mrtev vrnil iz tujine, da bi počival v svoji rodni zemlji, ki jo je tako ljubil in ki ji je daroval svoje življenje. Velika množica ga je spremljala na zadnji poti, saj je bil pokojnik znan širom domovine kot rodoljub in vzgojitelj naše mladine na takem mestu, ki je bilo do skrajnosti izpostavljeno in ki je končno zahtevalo od njega tudi največje žrtev.

Andrej Čok je bil dolgoletni upravitelj bivše Ciril-Methodove šole pri Sv. Jakobu v Trstu, kjer je v najtežjih časih zvesto čuval plamen slovenstva, ga gojil in skrbel, da nikdar več ne ugasne v srcu naše mladine. Iz te šole je prihajala mladina, ki se je zavedala svojega rodu in ki je bila pripravljena, boriti se za pravice slovenskega ljudstva proti komurkoli. Iz te šole so izšli Bidovec, Marušič in drugi, ki niso nikdar klonili pred nasiljem in ki so s svojo krvjo zapečatili svojo vero. Kaj čuda, če je prišla končno vrsta tudi na njega, ki je vcepljal mladim srcem ljubezen do podjarmljenega, poniževanega ljudstva, kaj čuda, če se je sovraštvo nasilnikov obrnilo tudi proti značajnemu, neupogljivemu možu. Sovražni bes je šel do skrajnosti, strl je dragoceno življenje, v prepričanju, da bo z uničevanjem naših najboljših mož strl tudi naš odpor in nas poteptal v tla.

Ni se mu posrečilo, ostali smo gospodarji na svoji zemlji, toda za ceno največjih žrtev.

Andrej Čok je bil rojen v Lonjerju l. 1884. Učiteljišče je dovršil v Kopru l. 1903 in je nato poučeval pri Sv. Ivanu in v mestu. L. 1921. je postal upravitelj CMD šole pri Sv. Jakobu, kjer je ostal do 6. sep-

tembra 1930. Ta dan je bila šola ukinjena, v zvezi z dogodkom, ki je odjeknil tedaj širom Evrope in pokazal v ostri luči, kako živi podjarmljeno slovenstvo v verigah fašističnega nasilja.

Dasi je bilo odslej pokojniku onemogočeno delo za našo mladino, vendar ni miroval kot prosvetni delavec. Širil je slovensko knjigo, ki je bila neusmiljeno preganjana, med našim ljudstvom in si je pridobil novih zaslug na težkem, nevarnem bojišču.

Prvi tržaški proces l. 1930. je prekinil delo Andreja Čoka, drugi proces l. 1941. ga je zapisal smrti. Nasilniki so ga zaprli in obsodili na 12 let ječe. Drejček je bil takrat že bolan, vendar je ostal veder in je bodril tovariše, naj ne klonejo. Začela se je bila vojna in trdno je verjel, da prihaja veliki dan odrešenja. Nič ga ni potrla, tudi ne ve-

rige, ki jih je nosil na poti v S. Gimignano, kamor so ga odpeljali v kaznilnico. Na verigo so bili z njim vred priklenjeni tudi njegovi učenci.

Toda že 1. 1942. v aprilu je prišla žalostna vest, da neupogljivega moža ni več. Ječa in trpljenje v njej sta izčrpala njegove moči. Andrej Čok je ležal na mrtvaškem odru, daleč od ljubljenskih svojcev,

daleč od drage rojstne zemlje. On, ki je trdno verjel v naše vstajenje, ni dočakal velikega dne, ko se je zrušil nasilnik.

Šele po treh letih se je vrnil domov in z ljubeznijo, ki je je vreden, je mrtvega sina sprejela domača gruda v svoje naročje.

Počivaj mirno v domači zemlji, Drejček, nikdar ne bomo pozabili Tvoje žrtve!

VRAČAM SE . . .

JOŽE PAHOR

Blizu sem bil in vendar neskončno daleč, tako daleč, da se nisem mogel vrniti skoro dvajset let. Le čez gore sem se včasih oziral, pa mi je bilo, kakor da segajo do neba, neprestopna stena. Potem sem stopil doli, vse moje misli so se vrnile tja v daljno zarjo, v prvo mladost. O čudo! Vse je bilo tako živo pred menoj, moja mati, bori, ki šumijo v vetru, pomlad na Krasu, cvetoče češnje, rožnati cvetovi breskev, da celo mavričnobarvni petelinčki in bele šmarnice v dolini in moja tiha samotna. Vse, vse se je vračalo, le jaz nisem mogel nazaj . . .

A končno je prišla ura. Vrnij sem se v svoj rojstni kraj. Našel sem drage ljudi, toda mnogih ni bilo več. Vedel sem, da jih ne bom videl in vendar, toliko bolj jih je klicalo srce. Zdaj sem čutil, da je nemogoče, da bi jih ne bilo. Da se bo mirni, dobri France, ki je bil tako zdrav in močan, pokazal kar naenkrat na klancu, da bo Tone Opatov stopil pred me, mi dal roko, počasi, na svoj premišljen način in dejal: Poglej, čakali smo te! In da bo invalid Joško, s palico v naročju, dvignil kozarec in z veselim licem napil: Ne, niso nas in nikoli nas ne bodo! Nisem jih našel več, njih in še drugih, in hlad in praznота sta bila okoli mene. Pelineve kaplje so padale v pričakovanje tolikih let, in še obrazi so se mi zdeli žalostni. Tisto noč sem dolgo

zrl v temo in sem prebil tiho, brez besed ž njimi, ki jih nisem več našel.

Zjutraj me je razveselila novica, da bom videl prijatelja, s katerim sva dokaj let stala skupaj v isti borbi in v istih nevarnostih. Toda še ta vest je bila skaljena. Prijatelj je v bolnici, tako je govorila novica, vendar ne bo nič hudega. Vsaj on, ki sem ga v dolgih letih tolikokrat želel videti, ki sem mu hotel tako srčno stisniti roko, neupogljivo desnico! Kako ponosno je nosil glavo, kako je kljuboval vsem silam! Ni ga bilo viharja, da bi se mu uklonil.

Iščem ga v bolnici, izprašujem. Nekdo ve zanj, saj je prišel iz Barija, z letalom. Osem let internacije! A kaj je to! Zdaj je svoboden in spet bo stopil v javnost, z odločnim, bojniškim korakom.

Nestrpen sem, polno posteljo z bolniki je okrog mene. Glej, tu na tleh so nosila in na njih mlad človek. Tamle je postelja št. 6. Nekdo sedi na njej. Ali je res on? Gledava se, nekaj trenutkov, res, on je. Ah, to ni svidenje, kakršno sem si mislil, kakršnega sem toliko let pričakoval.

Kar sva pripravljala, davno, v temnih dneh, v kar sva verjela neomajno, tu je, velika resnica, doživela sva! Takrat, — davno je že, — sva videla prav, danes vidijo vsi! Toda, kaj je tebi, prijatelj?

»Hoditi ne morem, pogledj!« In vzame bergljo s postelje in stopi na mrtvoudno nogo, ki jo potem s težavo premika na mestu. Osem let internacije, pomislim, osem let trpljenja, pomanjkanja, osem let muk in končno udarec, ki zlomi zrahljano telo in borca.

Pričakoval sem neupogljivega moža, prijatelja, čigar moči še prekipevajo. Tu je. Polovica telesa se bori z zavratno boleznijo. Njegove sile so načete, kje je njegov lepi ponos?

»Ozdravil boš!« pravim. Kaj bi dal, če bi se spnilo, kar želim! Prijatelj molči, z bergljo si nekaj pomaga, moja beseda je kakor zlomljena, v grlu me stiska, v očeh tišče solze. Roko mu dam in zunaj na hodniku se razjočem. O, kakšna je vrnitev po dvajsetih letih! —

Vračam se in vse me zanima. Še pod nebo sem stopil, ponoči, ko se je svetila od severa proti jugu bela rimska cesta in so gorele zvezde. Več jih je in lepše so tu, doma, kot tam gori na severu, kjer sem tako dolgo čakal, da jih bom videl še enkrat. A vendar: tudi to čudovito nebo, te prelepe zvezde ne morejo vrniti dragih, ki so odšli k pokoju, v večni mir.

Vračam se. S sinom, ki je prvič stopil na rojstno zemljo svojega očeta, greva po klancu. Na obeh straneh star, siv zid, bogve od kdaj, in zelen bršljan po njem. Tako značilno je to za naše vasi na Krasu. Onostran zidovi ždiyo trte, trpka kraška zemlja. Pred večerom je. Komaj opazno se spušča mrak od nekod. Toplo je, veselje se čuti, skozi mrak lije od raznih strani. Naenkrat — čuj! Pesem udari čez strehe, čez vrtove, ubrana, močna pesem. Postojim in iz glasov čujem poedinca, njegovo voljo do življenja, njegovo odločnost, njegovo mladost. Neugnana življenjska volja! Poslušam, pesem narašča, premaguje me.

Roko položim sinu na ramo — pojdiva! Tja greva, kjer pojo. Prostran

trg je, na sredi pevci in pevke v polkrogu. Veselo se odbijajo glasovi od vseh strani, svobodno, kljubovalno. O vse drugače je, kakor nekoč! Takrat se je morala še beseda skrivati. Takrat je bilo, kakor da se mora vsaka naša kal zadušiti pod kamnom, pod tuječevim stopalom. Ko sem bil na pogrebu Srečka Kosovela, pevcra kraške vasi, brinjevih gmajn in rožnatega šipka, pevcra, ki je slutil bližnjo smrt in izpel svoj pretresljivi labodji, žalni spev, so mu prijatelji prinesli cvetja z ljubljanskega polja. Še to drobno cvetje, povito s slovenskim trakom, so mu mogli le skrivaj — kakor hudodelci — vreči v prezgodnji grob.

Danes, ta večer, odmeva naša pesem svobodno na vse strani. Padli so, ki so nekdanj varovali drobni plamenček, živi svit pred strupeno sapo, a tu je nova mladina. Nismo izumrli, niso nas zadušili, še v naši trdi gmajni je življenje, v naših kamnih. Vkljub mrazim viharjem so zrasli in stoje, mladi, močni, nove, zveste straže našega sončnega sveta.

Nismo sami. Kamioni prihajajo, petje se bliža in gre z njimi dalje, v polje in mrak, na daljne ceste. Od kod vse te množice?

Z onega mesta, kjer so padli Bidovec in tovariši. Iz Bazovice se vračajo na svoje domove. Ne gredo s sklonjenimi glavami, pojo in vriskajo. Kakšna razlika med onim jutrom 6. septembra 1930 in današnjim večerom! Dvoje svetov: prvi, krvav in mrk je padel, drugi vstaja mlad in svoboden. Po dolgi, težki noči je prišel naš dan, v vso boleost lijeta radost in luč, življenje zmaguje nad smrtjo.

Vračam se...

Nekaj me vabi, sam ne vem, kaj. Nisem še vsega videl. Še toliko drobnih stvari je, ki me morda še čakajo. So še? Jih ni več? Kakšne so?

V dvajsetih letih se je toliko zgodilo, da bomo še le polagoma vse

pregledali. Kamor koli stopim, povsod toliko nenavadnega. Da, velik vihar je šel čez Kras in je vsega pretresel. Ko sem bil daleč, nisem tega doživel. Zdaj, ko se je mirno nebo sprostrlo nad nami, doživljam vse toliko globlje.

Oni dan sem šel na romanje. Nikdar prej bi se ne bil niti v sanjah mislil, da bom doživel pravljico. Da, živo pravljico. Vsa vas se je odela v praznično; vse poti zravnane, vsa vrata, vsa okna v zelenju, zeleni veneci prek poti, mlaji, zastave, napisi. Tu te pozdravlja peterožarna zvezda, tam znaki delovnega ljudstva. Nikdar nisem tako občutil, kakor ta dan, kako velike stvari so se dogodile, kako so segle v poslednjo hišo, do poslednjega našega človeka.

Ko smo dospeli v hrib — poldan je oznanjal nedeljski zvon — smo umolknili ob globeli, kjer so komaj pred letom štirje sinovi Krasa žrtvovali svoja življenja. Tudi to trpko zemljo smo morali odkupovati s trpljenjem in krvjo. Zato pa smo se do dna zavedli strašne cene, ki smo jo plačevali. Naj se zgodi jutri kar koli,

PO TABORIŠČIH IN GORAH V ABRUCIH V JUŽNI ITALIJI

ZORKO JELINČIČ

Čudna otožnost se me loteva, ko grebem v spomine in zapiske iz internacijskih taborišč, iz življenja po abruških gorah, iz blodenj po mestih in taboriščih južne Italije. Preveva me tesnoba pred negotovostjo, pred neznano, morda usodno bodočnostjo. Toda v zapiskih o tem ni besede. Preplavljala nas je takrat, spremljevalka na vsaki poti, ob sebi razumljiva kot zrak, svetloba za življenje. Zato se nihče ni ustavljal pri njej.

Prva misel se ustavi pri Tebi, Tratnik Ivan, učitelj, angeljsko potrpežljivi vzgojitelj, pevovodja, zadružnik v Črnem vrhu nad Idrijo. Zvezana na isto verigo sva se

odločitev je padla neizprosno. Zdravi, krepki rod je prenesel vse, kar mu je bilo usojeno, in je prišel do edinega spoznanja, da je, da bo in da mora biti na svoji zemlji sam gospodar. Tista imena, vsekana v planini pod gozdom v živo skalo, so prisega, ki bo vezala prihodnje rodove. Nikdar več ne bodo pozabili, kaj se je godilo s človekom, ki ni mogel še dalje prenašati teptanja.

Zvečer sem bil sam na široki cesti. Dohajali so me in prehitevali, možje, žene, dekleta, mladeniči, otroci. Čudovito so se skladale njihove misli in čustva. Vsa srca, vse vasi, vsa pota so polna istih klicev, istih odmevov:

Bratje, le k soncu, svobodi,
bratje, le k luči na plan!

Zdaj vidim: mnogi so padli, mnogi so izločeni iz borbe, mnogi so legli k počitku in jih zaman išče solzno oko. Toda na njihova mesta so se zgrnili novi, da so jih polni trgi in ceste. Ne poznam jih, a družijo me z njimi ista misel, blizu so mi, srce jih vroče pozdravlja. Uteha so za vso dolgo noč, ki smo morali skozi njo.

vozila po neskončni jadranski železniški progi na jug. Še misel ne bo mogla za nami v to tujino, se nam je takrat oglašalo malodušje. Ostal si sam v Iserniji v samotnem grobu.

Kje si Hrovatin, molčeči mladenič s Pivke? Iz »našega« taborišča so te odpeljali v zapor in te ustrelili z osmimi tovariši, menda v Fortu Bravetta pri Rimu.

In ostali, kdo ve za vašo usodo?

Ob vojni napovedi Italije, 1940. leta...

Mesec dni čakanja v zaporu v Gorici, odhod v megleno negotovost, vendar z vedrim zaupanjem v bodočnost, z zavestjo, da je začel

smrtni ples s fašizmom, da je začela borba za svobodo naše Primorske.

Isernija, staro revno mestece sredi abruškega pogorja, sto km od Neaplja. Star samostan — v pretekli svetovni vojni so bili v njem nastanjeni avstrijski ujet-

Ivan Čargo: Naslovna stran lista bivših internirancev

niki — nekak velik podstrešni skedenj. Okrog nas Slovencev, Hrvatov, Srbov, Italijanov, Francozov, Grkov, Angležev, Arabcev, Kitajcev (našteli smo 13 narodnosti), z očmi uprtimi v borbo domovine, pa policijski agenti, karabinerji, vohuni in borba za kruh in življenje.

Sestanki po samotnih kottiških taborišča, v zvezi z vestmi iz domovine in časopisja, potegovanje in nastopi za lastne potrebe, skupna pomoč vsem našim, to je bila ena stran življenja: križev pot tovarišev v zapore, bolnice, smrt, v malarijo v Pisticce, v stradež na

Tremite, prihajanje novih iz domovine ali iz drugih taborišč, je bila druga stran in vsebina življenja med starimi stenami.

Vrstile so se zime. pomladi in poletja, trikrat zaporedoma in preko. Padla je med tem Francija, stara Jugoslavija, vsa Evropa, ogrožen London in končno Moskva. Zrastel pa je Stalingrad, izkrcali so se zavezniki na Siciliji, v Kalabriji. Bližal se je naš čas.

Nekega večera, krik in hrup na ulici: 25. julij 1943, padec fašizma. Prvi skoro svobodni, odkriti »miting« z govori, petjem naše jugoslovanske skupine v našem skednju. Naš nastop pri ravnatelju za osvoboditev ni uspel, toda pisemska cenzura je padla, vohunska in policijska sodrga je postala uslužna, celo petolizniška.

Hrup, kričanje na večer 8. septembra 1943. po vsem mestecu, ob kapitulaciji fašistične Italije, »miting«, praznik v našem skednju.

»Doslej smo bili vaši jetniki, odslej smo zmagovalci«, je bahato izjavilo naše odposlanstvo v brk našemu ravnatelju, vohunski in policijski nravi podkvestorja, in karabinjerskemu stotniku, prihitelemu na pomoč na ravnateljev poziv.

Blažena pijanost svobode prvega dne, vendar mešana s težino usodnih odločitev. Zavezniško-nemška fronta je bila odaljena komaj še stotino km, in nemški avtomobili so prihajali vedno češče skoz naše gorsko mestece, ležeče na važnem prehodu čez Apenine, z železnico in cesto. Kako bodo nastopili Nemci proti svojemu včerajšnjemu zavezniku, fašistični Italiji, o tem pač ni bilo mnogo dvomov. Ali se obrniti po več kot tisočkilometrski poti proti domu skozi vso nemško nevarnost ali se pretihotapiti skozi bojno črto?

Skoro brez izjeme smo se nagibali k tej zadnji rešitvi, vsaj mi Slovenci.

Naslednjega dne v dopoldanskih urah so zagrmelave zavezniške bombe na Isernijo. Zdele so se prijateljski pozdrav, pomoč.

Ravnatelj s policijskimi agenti je tičal skupaj z interniranci pod starim obokom v veži, bled kot zid. Agenti enako blede, kot brez življenja.

»Pred bombami je dobro poklekniti tik ob zidu«, je zaklical agent Ricciardi ravnatelju.

Omrtnel od strahu, kot cunjica brez moči, je zlezal na kup oblastni možak, ki je še pred malo tedni grozil, da nas bo streljal kot pse, in je hladnokrvno pošiljal tovariše v ječo, v malarijo.

V desetih minutah je bil glavni del mesta v ruševinah. Prah je legel kot megla in za prst na debelo pokrival ulice. Ženske so kričele, kot zblaznele od strahu in bolesti, tekale po ulicah, mnogo stotin ljudi je obležalo pod ruševinami. Vse je brezglavo drvelo iz mesta na prosto. V tem trenutku je prestala vsaka oblast, karabinjerji so slekli uniforme, njih orožje je obležalo v njihovih sobah na razpolago komur koli.

Krik in ječanje ranjencev pod ruševinami, ki se nihče ni brigal zanje. Četa internirancev, večjidel Slovencev se je vrgla na delo. V nekaj urah je bilo rešenih nad 35 ranjencev. Le en sam interniranec je bil ranjen ob napadu.

Na večer je bilo mesto mrtvo. Na cesti je ležal ubit konj. Čez balkonsko ograjo je z zgornjim delom telesa visela mrtva ženska.

Naslednjega dne so bombe zatekle naše novo taborišče pod oljkami na gričku, nedaleč od mesteca. K sreči nam je padajoča zemlja le enega samega tovariša, iz Nemškega Ruta na Tolmin-

skem, toliko obtokla, da istega dne še ni bil za na pot.

Razteplili smo se potem tudi Slovenci po malih skupinicah po pobočjih gričev, večjidel na vzhodni strani mesta, zaradi bombardiranja in lažje prehrane. V suhem in še toplem jesenskem vremenu je vse spalo pod drevesi, pod železniškimi predori, po stajah, kar ni moglo v hiše gorskih vasi: Longano, Trignete, Castelpizzuto, Sant' Agapito...

V jutranjih urah, pred časom, primernim za zračno obstreljevanje, so se našli v mestu bolj pogumni, bolj prizadevni, pri razdeljevanju kruha ali drugih živil, če jih je vlak pripeljal iz Campobassa, kar je postajalo vedno bolj skupna plenitev.

Nekega dne so začele preletavati skupine nemških vojakov od hiše do hiše, kakor trope lačnih podgan, plenile in odnašale. Za zaklenjena vrata je služil železen drog, — semintja je odmeval tresk ročnih granat. Naslednje dni so postavili ob dohodih v mesto patrulje, ki so branile s strojnicami ali ročnimi granatami vsako približanje.

Po desetih dneh je postalo mestece strašna grobnica. Dva, tri kilometre daleč na razglednih krajih po lepi dolini je topel jesenski veter prinašal valove neznoznega smradu stotin mrličev pod ruševinami. Po mestecu so se srečavale izgubljene, fantastične prikazni ljudi, z robcem, privezanim čez nos in usta.

Grmenje fronte se je polagoma bližalo. Bombardiranje iz zraka se je nadaljevalo tudi po vaseh. Nemci so zasedli dolino ob železnici. Protiletalska obramba je trošila izstrelke na vse strani, da človek nikjer ni bil varen glave. Nemci so se vozili pleniti živino in vse, kar jim je prišlo pod roko, vse višje v gore, in prirejat lov na

moške. Nalovljene so pošiljali ko sužnje na delo v Nemčijo ali popravljat ceste, razkladat municijo na kolodvore.

V hišici, nekdanji šoli, v Trignette pri cesti je postalo pretoplo. Avtomobili, lahki tanki so se često prepeljavali mimo. Polovica skupinice se je preselila v podzemno klonico, ki je tudi domačini večji del niso poznali, druga polovica pa v Castelpizzuto. Čez teden dni pa višje v gore, na razvodje dolin proti Cantalupu.

Na obisk k družbici v Sant' Agapitu, čez kamenit hrib nad Longanom. Pod vrhom nas zateče kratka vihra protiletalske obrambe proti jatam zavezniških letal. Na zapadu se vije ogromen steber dima iz vasi na gričku. Divje razrvana kamenita pokrajina Apenina, z globokimi dolinami in vasicami, čepečimi po vrhovih ali obešenimi po pobočjih kot lastavičja gnezda.

Izza ovinka pod vasjo opazujemo divji beg moških na vse strani: Nemci prihajajo. Naši interniranci odhajajo podnevi v grapo k potočku. Križajo se za hrano, za denar, ki gre h koncu.

Na večer hodimo poslušat radio v občinsko poslušalnico, fašističnega spomina. V Longanu je bilo iz programa jasno razvidna še stara fašistična usmerjenost vodečih občanarjev. V Castelpizzuto so domačini prvič očitno pokazali svoje simpatije za zaveznike, ko so se njihove čete približale Campobassu.

V vasi se je skrivala tridesetorica italijanskih oficirjev v civilnem, brez orožja, s pravimi konspirativnimi metodami. Prijazno se pozdravljamo, če se srečamo.

*

Na obronkih Monte Mileta (2040 metrov nadmorske višine), na razvodju med dolino Isernije in Cantalupa, v višini 1200 m je ob de-

ževnih dneh proti koncu meseca oktobra postalo hladno. Kamenita, slabo zgrajena pastirska kočja je postala vedno bolj neprimerna za bivanje, — tudi iz drugih razlogov.

Onstran male dolinice, na komaj kilometer oddaljenem brdu so si Nemci postavili svojo postojanko SS-ovskih čet. Ta je bila tu, na severni strani Monte Mileta vezni člen med drugimi sličnimi, ki so stvarno predstavljali prvo nemško bojno črto proti zaveznikom. Res, da je bil ta osrednji, slabo pristopni del gorovja skoro brez prometnih potov, torej vojaško malo pomemben v moderni premikalni vojni, vendar so vsepovsod krožile nemške izvidnice.

»Ali ste vi tisti, ki dajete angleškemu letalom znamenja?« — je zvedavo pobaral mlad pastirček, ko sem se vračal iz Rocca-Mandolfi-ja, na pašniku v dolinici pod našo kočjo.

Kaj mislijo šele Nemci o nas, oni, ki po vaseh obešajo ljudi, osumljene vohunstva.

Zavezniška fronta se je silno počasi približevala, bodisi na zapadu preko Monterodunija proti Iserniji, ali na jugovzhodu iz Campobassa proti Cantalupu, če tudi so bili tu oddaljeni komaj 4 km. Zato smo bili zadnje dni oktobra obvestili že vse tovariške skupine nekaj ur peš hoje naokrog, da poskušamo preiti fronto. Sedaj je sklep naglo dozorel.

Dobre pol ure hoje od hiše gospodarja naše kolone gremo prosit vodnika preko Monte Mileta, in če mogoče, oslička ali mezga za našo prtljago.

Dva nemška SS-ovca, košato primizi sedè, otepata pečeno, pred hišo ustreljeno kokoš, in po hišah zaplenjenih pol drugo desetko ocvrtih jajc na širokem »okvirju« pečenega krompirja.

Dolga razmršena brada, zane-marjena obleka in v grmu odlomljena palica ne daje slutiti interniranca, ki prisede kot znanec k domačim.

Nemca zbijata šale na račun vaščanov, ki sta jim odpeljala navrh še osla. Vendar v jedru razpoloženja ni tako rožnato: dolga je še pot umikanja do Nemčije, in še mnogo prilik, da položita svoje kosti, tako zveni iz njunega pogovora.

Že ob kasnem jutru odrinemo, dež počenja rositi. Osliček pohlevno topota po samotnih dolinicah gori in doli in vse višje v goro do višine preko 1600 m nadmorske višine, skozi grmičje in redke gozdič. Nekaj zlokobno težkega pritiska na to brezmejno tišino. Nemška patrola bi nam mogla vsak trenutek prestreči pot, vsaj na mestih, kjer se najbolj približamo vsem, od njih zasedenih.

Po vaseh mirno pasejo črede konj in goved, pripeljanih sèm za večjo varnost pred Nemci iz dolin, in nato dalje pod okrilje zavezniške vojske.

Na brdu zablišči pred nami v dolini proti jugozapadu gorsko jezerce: tam je že svoboda, varnost, življenje. Proti severozapadu se razteza tipična apeninska pokrajina z divje razbitimi vrhovi, z idiličnimi dolinicami, poznanimi iz nabožnih slik jaslic, potovanj sv. družine. V ozadju kot v strahu pod goro čepeča vasica. Pretekle dni so tu Nemci obesili vso družino zaradi vohunstva.

Tod gospodarijo Nemci. Izvidnice hodijo celo do jezera.

Spuščamo se po pobočju proti jezeru, po stezi med grmičjem, včasih po jasah, vidnih iz doline. Pol ure, in še pol.

»Alt«, zazveni tri korake pred nami izza grma. Čelade, naperjene brzostrelke.

Nemci! — nas je spreletelo.

Ne, rjavkaste uniforme. Zahtevata, bila sta dva, legitimacije, po angleško. Ni več dvoma, prva Amerikanca. Živela svoboda, živelo življenje!

Pri jezercu še kratko zasliševanje in zopet smo na brezkončni poti po divje slikovitih tovornih poteh Apenina, vse nižje v dolino. Dež je prenehal, po Monte Miletu se vlačijo megle, proti zapadu neprestano grme topovi, semintja brne jate letal preko nas.

Piedimonte... V temi topota naš osliček po ulicah; s težavo je vodnik našel AMG, sedež zavezniške vojaške uprave.

»O!« — znanci iz prejšnjih časov. Standardizirana ameriška večerja iz škatelj, prenočišče po klopeh, mizah. Topovi grme neprestano. Naslednje jutro, po srečnem naključju, na zavezniškem tovornem avtomobilu, po silno razvoženi cesti, skozi razbite in cele vasi, med neskončnimi kolonami avtomobilov, po dolgih stranpoteh, da se izogne podrtim mostovom, v Benevento. Mesto je strašno razbito.

Dež, blato... Od vojaškega poveljstva do AMG, od urada do urada, pogajanja, prošnje. Prenočevanje v zaseženi, napol zapuščeni zgradbi.

Kamioni v Neapelj. Zavezniški uradi, AMG, — v mestu ni zastopnika NOV — Jugoslavije. Le 6, 7 km daleč iz mesta je zavezniško taborišče z nekaj Jugoslovani. Glavno zbirališče je v Bariju, na obali Jadrana, bliže domovini.

Obleganje zavezniških uradov za prevoz, po dnevi, skrb za preživljanje. Ponoči pogosti nemški zračni napadi.

Čas se pomiika proti sredini novembra 1943. leta. Končno smo uspeli. Jutri zjutraj odleti prva skupinica z letalom v Bari, naslednji dan ostali.

Nad Apeninom smo, včasih v brezmejni jasnini, včasih v viharni megli. V vetru se letalo neprijetno ziblje, pada v zračnih prazninah. Od daleč, silno daleč že blešči Jadran.

Bari! — to je pomenilo za nas Jugoslovane takrat toliko kot zavezniško zbirno taborišče v vasi ali premestju Carbonari. Ogrom-

V Gorico 1. maja 1945

ne, pol zidane barake na desni in na levi strani blatne ceste, — vas, obdana z žičnimi ovirami, s stražniki, prve tedne Angleži, nato Indijci.

Vojni ujetniki, interniranci, begunci vseh narodnosti, osvobojeni ali sami pribežali sèm. Židje, Francozi-Grki, Rusi, imajo vsak svojo barako.

Nas Jugoslovanov je največ. Toda politična in duhovna babilonija, to je prvi vtis za novodošlega, posebno za Primorca, četrto stoletja zaplankanega za rapalsko, fašistično mejo. NOO je bil sicer malo dni prej aretiran, vendar je bila narodno osvobodilna propaganda v polnem zaletu, okrog radijskih aparatov, z lističi, mitingi. Pristaši kraljevine Jugoslavije, četniki, so

se zbirali po drugih barakah, spletkarili in begali duhove z vestmi o Mihajlovičevi fronti, fantastičnih bojih. V sredi med njima pa še siva, neodločena plast, največ Primorcev, ki se še ne znajdejo, če tudi so v glavnem že na Titovi strani.

Zdravi odhajajo v večjih skupinah v taborišče blizu Altamure, v zbirno bazo in vežbališče za prvo, drugo, tretjo prekmorsko brigado, nato v borbo po dalmatinskih otokih z Nemci, ustaši.

Ostale pa so zavezniki, Angleži in Amerikanci, prepeljali v druga taborišča, v Santa Maria dei Bagni ali Santa Maria di Leuca, ko so prišle iz Dalmacije velike množice naših beguncev, ki so bile deloma že tudi razmeščene po vseh teh krajih.

Santa Maria di Leuca, belo letoviško in ribiško mestece v najjužnejšem delu Apulije, ob krasnem modrem Jonskem morju, južnem podaljšku Jadrana, — kos Orienta, prenešenega v ta kos Italije s svojimi zgradbami, ravnimi strehami, s svojimi slikovitimi »trulli«, kamenitimi hišicami predpotopnih oblik... Kdo te bo pozabil in tvoje mitinge doli na nabrežju, preden te je usoda vrgla preko morja v taborišča v Egiptu, ali si uspel vrniti se v Bari, Monopoli, da bi bil bliže domovini, da bi sodeloval s svojim narodom v tragični borbi za svoje vstajenje.

Baza NOV — Jugoslavije v Bariju je bila mala partizanska država v Italiji z lastnim življenjem: štab, zbirna baza, ambulanta RK, bolnice, pomorske luke in skladišča, taborišča, oddaljena 100 do 200 km od mesta, z lastnimi avtomobili, ladjami, lastnimi »tehnikami«. Da, »tehnika« je pomenila pravzaprav nekaj osrednji živec z izdajanjem slovenskega »Dnevnega vestnika«, in nekaj časa celo tiskanega tednika »Domovina«,

raznešenega vsak dan na vse štiri vetrove po vsej južni Italiji. Okrog njega se je nizalo vse kulturno in mitinško življenje. In kakšno živahno življenje!

Vse to življenje smo vendar občutili le kot začasno, zasilno, kot v veliki čakalnici. Vsa pozornost je bila gori, v domovini. Prvo zanimanje podnevi je bilo, kdo se je pripeljal iz domovine z ladjo ali z letalom, kdo odhaja. Da, kdo odhaja v domovino, — srečnik. Če tudi je bilo srce zamračeno od za-

vesti grozot nacistične zasedbe, se je vzburkal sleherni kotiček v duši, ko smo spremljali s pogledi male ladje s partizansko zastavo, ko so naravnale svoja jadra proti severovzhodu.

Prišla je Velikanoč 1945. leta in z njo letalo, namenjeno v našo slovensko prestolnico Črnomelj, takrat še obkroženo od nacifašističnih zavojevalcev vseh narodov. A s tem je končala petletna vojna odiseja po Italiji in začelo se je drugo življenje — v domovini.

Gledališka skupina IX. korpusa

Srečku Kosovelu v svobodi

Buhun

*Kar sanjal si, tovariš, se je izpolnilo,
svoboden grob je Tvoj v domači grudi
in zase zdaj se kmetič kraški trudi,
okove ljudstvo težke je razbilo;*

*pregnala je sovraže ljute puška,
zdaj v večnosti zapoj, batiuška,*

*najlepšo pesem o svobodi večnotajno,
Tvoj duh nevidni gre čez polja,
gmajno.*

OTROK

ČRTOMIR A. ŠINKOVEC

Ko ga še ni bilo v hiši, so mladi mamici peli vse večere slavci pod oknom v vonjavah nageljnov in žita. V blesku mesečine in v šepetih božajočega vetra je prosil mladega očeta in mamico, če sme vstopiti...

In mamica je slišala in oče je razumel njegove prošnje... V noči, ko je bila v dveh telesih samo ena duša, sta zapela najveličastnejši spev:

Otrok!

Že davno se je oblikoval v punčki z rdečim trakom v laseh, s katero se je igrala deklica v pesku ob potoku in ob njivah v soncu na zeleni travi... Že davno je bil ljubljjen, že davno se mu je mlada mamica razdajala z brezmejno vdanostjo, ko jo je v pomladnih večerih zavijal v tance prve ljubezni v svetlih samotah dekliških sanj... Vse noči ji je šepetal z nageljni na oknih, naj ga počaka na bregu življenja, kamor bo prijadral čez morje skrivnosti...

Otrok,

Slovenski fant, zdrav in lep, ga je snoval ob lesenem konjičku, ga sprovajal z vriski fantovstva, življenja in moči v sonce, s plugom in brano, ob košnji, setvi in žetvi, v ljubezen do zemlje in kruha, ki ga je zemlja rodila za novo življenje.

Od zorne mladosti je opajal dvoje ljudi, prižigal blesk sreče v tople oči in klical proseče:

»Poklič me, mamica, da grem s teboj v življenje, posvečen za rast!«

In dvoje mladih ljudi je stalo na bregu življenja... Dvoje mladih ljudi je hrepenelo preko zlatega morja v mesečini, da povabita dete v kočico na bregu Soče...

Prišel je težko pričakovani, kot uresničene sanje, na bregove Soče in mlada mamica mu je za gostijo pripravila beli kruh belih grudi, kruh srčne krvi...

In v koči na bregu Soče se greje dvoje mladih ljudi ob ognjišču tihe družinske sreče...

Pomlad brsti

Ludvika Kalan

*Pomlad svoj rožni plašč povsod razteza,
škrjančki o ljubezni žvrgolè
in sončne njive, ploda žejne, ždè,
zamaknjena je v sonce mlada breza...*

*Blesti v zelenju nežnem gozdna steza,
vetrovi na pomladni ples brzé.
Zaljubljeni narcis molči drhte...
Pomlad v srce z božansko roko seza...*

*Poljubljam tvoje ustnice ljubeče,
po žilah mlado vino vriska. tli
v telesih nama brstje hrepenéche...*

*Darilve medsebojne plamen rdi,
te vroče ljubijo roke drhteče,
naročje moje pije tvojo kri...*

Mati

Ludvika Kalan

V blaženi noči,
v najsvetejši noči
mojega življenja
si mi vzklił
v naročju,
in vriskajoč te je
neznaneга
duša prvič poljubila...
Tedaj je moja sreča
vzkipela do zvezd
in moja ljubezeň
kriknila do neba...
O, zlata čaša mojih hrepenenj,
moj skrili cvet!
Si li čutil
utripe mojega vročega srca,
ki te je objemalo
v trudnih, bolnih nočeh?
Si li čul
vse moje ljubeče misli
v dolgih, pričakujočih dneh?
V koliki slasti
mi je zadrhtelo telo
ob prvem nihljaju
tvojega skrivnostnega življenja...

Dozorel si...
in v jutranjem soncu,
po divji, boleštni noči,
so te prvič zazrle
moje izmučene oči...
Blagoslovljen trenutek!

Odpoved

Ludvika Kalan

Prinesel si mi rdečih rož,
smehljal in vrisk v očeh
in neoskrunjen, dragocen
spomin o mladih dneh.

Za hip omamil je srce
ljubezni plamen žgoč,
a v zadnjo zarjo gre mladost,
v samoto, v mrak in v noč.

Ne maram jih, rdečih rož,
saj veš, da ni več maj,
da ni več sanj, ne belih cest
ne ciljev kot nekđaj.

Prinesi krizantem, da jih
pritisnem na srce,
da v njihov bleđi, tožni cvet
se skrijejo solzė!

Idrijski rudarji na festivalu v Trstu 21. okt. 1945

Idrijski rudarji

Črtomir A. Šinkovec

*Z lučmi za pasom v jaške gredo,
z lučmi brlečimi v zemljo.
Stiskajo v nemiru roke žuljave,
oči jim gorijo v zlate daljave:
radi bi sonca v bajte, v brežove
in rdečega cvetja v plodne vrtove...*

*Na pragih bajt v sive megle
vzdihujejo žene, ko poslove se možje,
v podzemlje morajo, v noč potovati
po kruh usakdanji dober kot mati...
A nekateri se ni vrnil in je v globinah
ostal,*

kruhu življenje je daroval...

*Z lučmi se vračajo, z lučmi v obeh
čakajo družine jih v podstrešjih,
v kletih;
ni megle v poljanah, le veter v
jablanah do ure jutranje
dehti v stanovanje, ko svete Barbare
zvon premoti jim sanje
in spet gredo, kot kresnice na trate
z lučmi za pasom po kruh tudi zate.
Tako je vsak dan, tako vse noči,
dokler ne ugasnejo v srebru oči...*

UTRJENI DOM

ANDREJ BUDAL

Vsaka pot domov, na nekdanji skupni dom, — je rekel Mavrič — mi je bila vselej nekaj slovesnega, posebno odkar so me novi oblastniki pahnili predaleč od njega. Tako tudi zadnjič.

Ovinek s postaje razkaže človeku Gore in Brda, a komaj smuk-

neš pod progo proti Krasu, imaš vso vas kakor na dlani. Ravnica nad Sočo je precej drugačna ko nekdanj, ni več pašnik ovcam, kravam in puranom. Vendar planejo iz nje spomini na človeka, obsujejo ga prizori iz šolskih let, da ne hote zateza korake. Lepa je hoja

po mehki travi ob robu. Slana je obilna in trda in se krhko drobi pod stopinjami. Kakor po tenki sneženi plasti se dvignem po rebri do zgornje poti.

Tam se sivkasto beli domača hiša. Streho si je pomaknila na oči in dremlje v jutranjem mraku, še zmeraj pogreznjena v sanje. Zadelana okna se zdijo temna; počasi razbira oko, da so prav za prav zelena. Nedavno utrta steza se požene kvišku med vdolbinami od bomb. Tu se je zgodil tisti čudež, ki so mi pisali o njem: prezgodnje bombe, namenjene progi na koncu njive, so treskale spredaj, zadaj in severno od hiše, ena je sosedu odpihnila strešnjo, započila en tram poševno v streho — hiša pa je ostala. Vse to je zdaj že daleč, zemlja pa še kaže svoje rane.

Prestopim zgornjo pot in pritisnem na kljuko med stebričema v ograji. Zaklenjeno. Nekdaj ni bilo ključavnice na lesi in vsakdo je lahko vstopil ob katerikoli uri. Vse tiho, dasi je že dan. Ob takih urah je bil navadno dom že davno pokonci.

Ali sem prezgodnji? Počakam. Nekdo se bliža iz vasi, mlajši človek; morda gre na delo. Ugibljem po obrazu, kateri hiši bi ga prisodil. Čim dalje blodim po tujini, tem rajši obrazi uhajajo spominu; mlajši vobče nimajo mesta, ker se niso še nikoli vtisnili vanj. Prestopam se ob ograji. Vidim, da so vratca založena s hlodi in velikimi kosi zrazorčane pločevine. Ne mogel bi noter, tudi če bi ne bilo zaklenjeno.

Kukam v prednje dvorišče. velika lesa je tudi založena, prav tako vhod v prednji vrtič. Po vrhu ograje je napeta dvojna bodeča žica. Vidi se, da skrbijo za varnost.

Ali naj močno potrkam, stresem lesa, zaropočem? Iz hiše me ne bodo videli, tudi če so vstali. Psa ni-

majo, da bi zalajal? Morda pa še spijo? Tiha zagonetnost prede okrog hiše. Nekdaj ni bilo tako.

Mimo drsa ženska z jerbasom na glavi. Iz vasi se guglje možič v kučmi, z dvokolnico pred seboj. Tlačim slano in se zamikam v gradiški kot, kjer tone Krasu hrbet v rahlo napetem loku za obzorje. Od zapada se bolj in bolj beli Ločnik.

»Ti si?« mi zvonko zapoje veselo začuden ženski glas za hrbtom. Tončka je, domačica. Hiti proti vratcem in se opravičuje: »Še naš človek ne more noter. Tako smo se zaprli. Kaj napravi strah! Ni drugače. Vojne ni več — mi pa šele zdaj delamo utrdbe.« Skuša odriniti domače barikade. Pretrdne so. Šklepečejo, a se ne ganejo. »Janko!« zakliče proti hiši. Pribevska važno, kakor bi klical na odgovor, in priskače črn psiček z belo liso čez oči in čelo. »Zaspal si, Dodež — slab si varuh«, ga kara Tončka. »V senu ti je toplo, kaj? Zaspané — kakor mi. Janko, ali te ne bo?«

Janko že gre in se spotoma prizanesljivo huduje:

»Kolikokrat sem ti že rekel? To je možko opravilo. Tega se ne lotevaj! Zakaj imaš moža — zaspanca sicer in počasneto, pa vendar moža?«

»Si rekel. A gost ne bo na cesti zmrzoval.«

Oba odkladata in odpirata. Oba mi stisneta roko.

»Živite v trdnjavi?« se nasmehnem.

Njima ni na smeh. Janko se loti tudi barikade pri vrtiču in kaže v druge kote in na drugo dvorišče:

»Govorijo o miru. Mi pa smo v novi vojni. Na vrat se nam je isedla, okoli hiše preži na nas, iz mraku in iz noči. Borba za svobodo je končana. Začenja se borba za obstanek, za vsakdanje življenje — za gržljaje. Pogled naše

obraz! Ni odpočitka, ni prespanosti. Proti jutru smo zadremali — zaspali smo dan.«

»Zvečer zgodaj ležemo, že ob osmih — za eno uro. slabo uro«, pojasnjuje Tončka. »Spimo pri luči in pri pol odprtem oknu. Tudi z lučjo jih odganjamo.«

»Jih odganjate«, sem zategnil. »Ali jih poznate?«

»Poznamo in ne poznamo«, skomizga Janko. »Ali si bral tisto o Šlorencu? Ne? Veš, kako je bilo tam? Hudo je bilo. Da bi se nam kaj takega ne naplelo! Vdrli so — zahtevali denar. ‚Brž stopim ponj‘, dé gospodar. Gre — dva pa za njim, v majhni razdalji. Odklene skrinjo, dvigne pokrov, počene za pokrov, ko blisk pomeri, sproži. (Puška je čakala za skrinjo.) Prvi pade, drugi zbeži. Gospodar za njim — na dvorišču vrže dve bombi v noč. (Imel ju je za skrinjo.) Zunaj beganje, hrup. Zbežali so, odvlekli par ranjenih s seboj. Orožniki so pozneje pobrali prvega padlega. Ni bil našega jezika. Odpeljali so tudi gospodarja; zjutraj so ga izpustili. Oba ranjenca so zavlekli daleč v šumo. Tam ju zdravijo skrivaj. Pravijo, da sta našega jezika in — sramota — iz naše vasi. Zdaj pa vedi!«

»Te dni je vas miklavževala«, pove Tončka. »Tisti večer so Brejcu odnesli vseh šestnajst puranov. Težki tisočaki. Prejšnji mesec so jih domači odgnali. Zdaj so pa le spazili priliko. Pa si pomagaj! Nam in mnogim drugim so polje skoraj počistili. Kaj nas čaka? Klali bi, a si ne upamo. Shramba ni tako varna; pri severnem zidu je, pri vrtiču. Taka reč bi nas vrgla za vso zimo ob tla.«

»V shrambo bi težko prišli«, meni Janko. »Tam visijo železne

škatile. Brž bi zazvonile, opozorile...«

»To jih ne ustavi«, podvomi Tončka.

»Krepelo ustavi prvega«, zamahne Janko s stisnjeno pestjo, kakor da je krepelo v njej; »tisto, ki čaka pri postelji.«

»Ne govori!« prosi Tončka. »Jaz te ne pustim. Misliš, da so brez orožja?«

»Upajmo, da jih ne bo«, tolaži Janko. »Mi nismo slabo zapisani. Pravijo, da se ozirajo na to.«

»Pri Brejcu se niso. Tudi Breje ima zasluge zanje in za skupno stvar«, namiguje Tončka plašno.

»Tam je morala biti druga skupina.«

»Druga skupina? To je tisto! Ali veš, katera bodi tvoja skupina? Če te ne počí ena, te lahko druga. Koliko je skupin? Pri kateri si v zameri? Pri kateri nisi?«

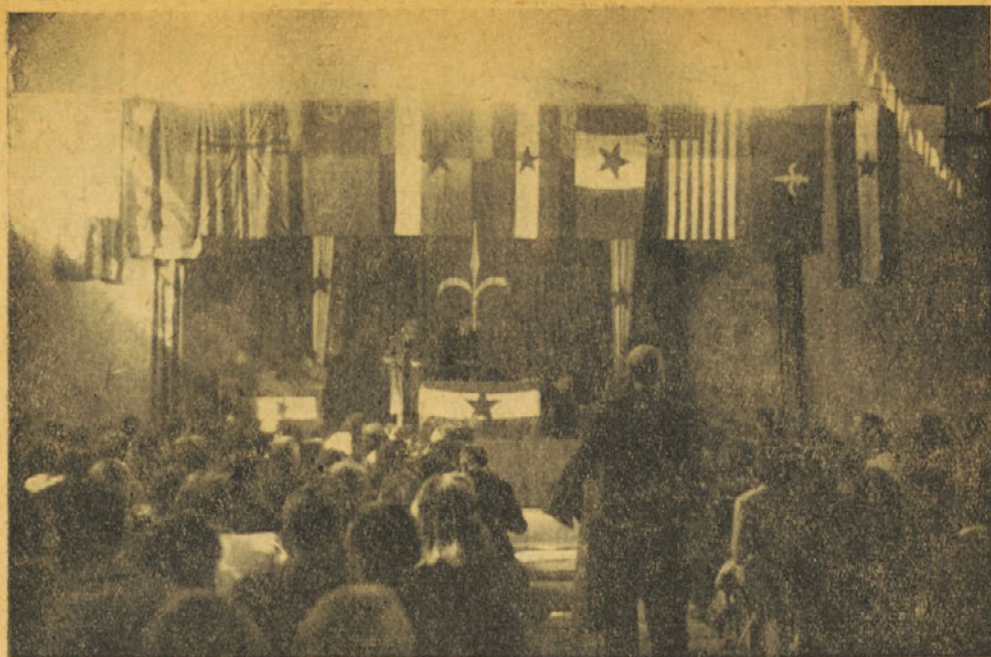
Iz hiše je počasi stopila stara mati. Dala mi je uvelo roko, pomignila z očmi na mlada dva in zinila: »Da, da, tako se dajeta, vsak dan. Po vojnah je že tako. Tudi po prejšnji je bilo. Prašiča si nismo upali imeti v hlevu. V hiši smo mu postlali, sredi nas. Vsi smo ga stražili. Prvi čas. Pa se je uneslo. In se bo uneslo tudi zdaj.«

»Da bi se kmalu!« je zazehala Tončka. »Tako ne moremo nikamor.«

»To je mora, ki nas tlači vse«, je zazehal Janko. »Ni le strah in škoda. Hujša je sramota. Iz vasi so — pa ne veš, kdo. Koga naj sumim? Kdo me oprezuje? Koga naj se bojim? Kdo se me loti? Kdaj?«

Smilil se mi je utrjeni dom — je sklenil Mavrič: — a stokrat, tisočkrat huje so se mi smilili tisti, ki so krivi, da mora biti utrjen.

Ustainovni občni zbor Slovenske prosvetne zveze v Trstu 7. okt. 1945

VEDEŽ OB JADRANU

IZ ZAPISKOV KRAŠKEGA SAMOTARJA LOJZE REBULA

Prve dni maja leta Gospodovega 1945 je Vedež ob Jadranu spet doživel eno svojih najburnejših prebujenj. Vzdramil se je med kapniki kraške votline, do katere vodi, kakor pravi ljudski glas, dolg podzemski rov, za katerega ne ve in ne bo nikdar vedel nihče. V tej votlini je Vedež že tisočletja in tisočletja, in sicer od prvih geoloških dob sem. V večni tišini podzemlja, ki jo moti le enakomerno kapljanje deževnice, ki se skozi votlino odceja v globine, je Vedež prespal vso dobo od časa, kadar je Jadran še pljuskal v Predalpjje, pa do dne, ko so električne lokomotive stekle po obmorski železnici. Domnevanja, kje naj bi bila ta votlina, so med ljudstvom različna. Nekateri trde, da bi jo bilo treba iskati v skalovju Sv. Lenarta drugi mislijo, da se odpira v pod-

zemlju devinske obale, in sicer pod razvalinami gradu Tibanjcev. Spet drugi so mnenja, da ta votlina ni nič drugega nego ogromna ponikalnica Timave, v kateri da se v skalo razširja vdolbina, ki naj bi služila za dom sivolasemu tisočletniku. Enaka razdvojenost mnenj vlada tudi zaradi imena, ki naj bi najverneje označalo osebno bistvo ali življenjsko poslanstvo tega starca. Podpisani poročevalec mora priznati, da se mu vkljub marljivemu brskanju po starih dokumentih in primerjanju raznih ljudskih izročil ni posrečilo, da bi našel ime, ki naj bi izčrpno podajalo skrivnost tega bitja. Vsekakor so najznačilnejši nazivi, ki jih je srečal v svojih proučevanjih, sledeči: Duh dobe, Tehtalec stoletij, Čarovnik resnice, Um globočin. Druga imena, na katera pa je naletel le

poredkoma, zvenijo malone nerazumljivo: Genij sredotežnosti, Skala na dnu, Pesem lahkotnosti, Igralec z bitnostmi. Tu je velike važnosti pergament, ki ga je omenjeni poročevalec iztaknil v arhivu vaškega župnišča. Listina, ki sega v Napoleonove čase, se glasi v najvažnejšem odstavku takole: »Leto Gospodovo 1797. Bernardottovi polki v deželi južnih Slovencev. Vedež ob Jadranu se je prebudil in naznanil vstajenje tukajšnjemu ljudstvu. Potem je zopet zaspal. Prerokba: ne bo se prebudil poprej, dokler kraški gozd ne vstane nad Trst.« Iz navedenega je razumljivo, da je Vedež ob Jadranu, kakorkoli že naj ga nazivajo, nekak prerok, ki se prebujajo iz svojega trdnega spanja le ob največjih dogodkih zgodovine, ki preusmerjajo življenje tukajšnjega ljudstva. Ob teh prilikah zapusti svojo podzemsko votlino, se povzpne na hrib, s katerega sega pogled široko po Krasu, in zapoje svojo pesem narodu, ki biva med Alpami in morjem. Njegov glas je glas velikana, ki prevpije s svojo pesmijo vsak drugi šum okolice. Toda tudi ta glas ni vedno enak. Vedež sočustvuje z usodami, ki doletajo ljudstvo. Kljub svoji nadčloveški bitnosti ima Vedež popolnoma človeško čustvovanje.

Prve dni maja leta 1945. se je zopet prebudil. Moč prerokbe ga je predrnila, da se je dvignil izpod karnikov, prehodil dolge rove, ki vodi iz votline pod sonce, se povzpnel na hrib in spregovoril. Tokrat je bil njegov glas doneč in svečan, kipeč od poguma in življenjske vedrosti.

»Nad mojo glavo — kot nekdanj — umito kraško nebo, pred mojimi očmi — kot nekdanj — sinji Jadran, pod mojimi stopali pa plast posušenega borovega igličevja, ki rahlo pošumeva pod mojimi koraki.

Čutila so mi otopela v temi podzemlja. Teža stoletij se je polegla nad moje truplo, da mi je uplahnilo. Vzpenjam se na tistile vrh, da se osvežim za svojo veliko budnico.

O čudovitost kraških zatišij! Tema borov in hrastov, gabrov in jensenov, iz katere se oko prebije v daljo, da počije nad morjem!

Zdravje valovi v mene od vseh strani. Nosnice mi drhtijo od ozračja, skozi katero se skoraj vidoma pretakajo vonji smole in prežgane brinja. V moje noge lije svežost cvetočega žepka in zelene ostrice. Ah, s tako slastjo ju more tlačiti le bosa noga gozdnega boga.

Tu se ustavim, na tem vrhu, na tej skalnati vzboklini, krog katere se razprostira Kras kakor odprta dlan.

Semkaj obrnite svoj pogled vsi, ki ste dočakali to jutro. Poslušajte psalem Vedeža, ki ga je navdihnili razburjenje izpolnjene prerokbe.

Kraški gozd se je dvignil nad Trst. Iz slednjega grma je nekaj vstalo, se zlilo med obzidane klanče, ki sta jih preplavila železo in pesem, in se v mogočnem valu zgrnilo nad mestom.

Srečni, ki ste dočakali današnji dan, ki ste doživeli vzvretje naroda, nad katerim je od pamtiveka donelo povelje: »Izgini, nedoletnik in capin, ki nisi vreden mesta pod soncem.«

To je dan, s katerim bo Vedež pričel nove letopise o vsem dogajanju in nehanju v tem izgubljenem koščku sveta.

Mojemu duhu se hoče globin in višin, širokosti in dolžin, da bi se potopil v nje kakor riba v morju. Kajti zopet in zopet me mika do umeti usodo teh ribičev in kmetov, kamenarjev in delavcev, pogumnih in brezupnih siromakov, ki tvorijo ta rod.

Drugih slojev ni, da bi jih Vedež naštel. Zato so se dotlej tuji zlahniki, ako so srečali na mestnih

pločnikih katerega od naštetih, obračali v stran. »Narod mlekaric in kozarjev. Po gnoju diše.«

Kratkovidni objestneži! Sodili so moške po žuljastih dlaneh in po nerodnosti v občevanju, ženske pa po siromašnih copatah in po modrih prepasnikih.

Površneži! Tako se ne tehta človeška snov. Posmehovanje in pomilovanje nista na mestu tam, kjer gre za narod, ki je imel vedno pretrdo usodo, da bi še nadalje ostal nedorasel.

Kajti ta narod ni dobil v delež dežele, kjer bi lahko po vseletnem lenarjenju ljudje naskočili samorasle, od datelnov upognjene palme. Tudi mu ne namaka polj božja reka, ki bi v pravočasnih poplavljanjih gnojila setev.

Ne, usoda je podelila temu narodu le kamenito plan brez vode in na tej plani skopo potrošeno rdečo prst. In pri tem mu je rekla: »Pomagaj si ali umri.«

In poleg tega si je moral še enkrat odkupiti svojo lastnino s krvjo nešteti dvajsetletnikov. Ta kri je zalila doline in klance, ceste in gozdna zakotja. Prelevila se je v sokove trav in divjih cvetk, poživila rast stoletnih hrastov. Zemlja in kri sta postala eno.

Zdaj stoji ta narod na pragu svoje velike osvestitve. Kajti doslej je vstalo le Primorje, toda njegov genij še ni vstal.

Ni še vstal genij, ki bi dolgoval moči tega laporja, burji tega ozra-

čja, trpki duševnosti teh ljudi svojo edinstvenost. Toda vzburkana zavest tega ljudstva kliče po posebitvi v tem geniju.

Hodil sem med tem ljudstvom in izsledil v njegovih dvomljivcih in obupancih, v njegovih delavcih-samoukih in še v mnogih drugih zametke velikanov. Vsa ta neizrabljiva sila vpije po tistih, ki bodo strnili vase darovitost tega rodu in jo prerasli.

Kras bo ostal Kras, njegove skale ne bodo tekle v morje, po njegovih shojenih in kamnito rebratih klancih se bo še vil rod ljudi, ki si bo moral vsak dan sproti izvojevati svoj delež v življenju. Toda z današnjim dnem vstaja doba, v kateri mora ta zemlja vreči na dan vse, kar ima nenadomestljivega in neminljivega. V tem bo njegov največji razcvet.

Prešla je noč. Napočila je zora. Priti mora dan in poldan.

S to zavestjo ležem Vedež ob Jadranu k svojemu zopetnemu počitku.«

Ko je Vedež spregovoril zadnje besede, je stopil s skale, se še enkrat ozrl na Jadran, ki je blestel v vsej svoji sinjini, ter se napatil po stezi, po kateri je bil prišel na vrh hriba. Nekje pod bori je izgubil v rov, po katerem se je povrnil v svojo podzemsko votlino. Tam je naslonil glavo na kapnik, ki ga je bila voda izdolbla v obliki vzglavja, in se pogreznil v globok sen.

Iz materinega venca

Gema Hafner

Mati, kako lepo je bilo takrat,
ko hodili sva na božjo pot,
ne vem, je mar res bila to božja pot ...
bili sva sami.

Pred nama dremala je prostrana
ravan
usa v vijoličasti luči, umiral je dan
in brisal iasne obrise.

Bili sva utrujeni, a cesta pred nama,
kot nit brez konca.

Sedla si na cestni kamen — jaz k
tvojim nogam,
zajokala bi bila najraje — a bilo me
je sram! ...

Mati, kje si, kje, da kot nekdam
stisnem se k tvojim nogam!
Cesta je danes moj dom, nikjer ni
obmejnega kamna,
ne vračam se z božje poti,
a v duši brezmejna bol mi drhti ...

Mati, ko bi le mogla, ko bi le mogla,
kakor takrat

položiti glavo ti v naročje,
mati, ko bi le mogla, kakor takrat,
biti tvoj majhen, prav majhen
otrok ...

Žminj

Gema Hafner

Še sedaj te vidim s soncem oblito
mesece,
na vrhu griča bleščiš, kot bela
piramida,
ali v višini spleteno orlovsko gnezdo!
Žminj, domači kraj moje matere!
Vsaka misel na te je nežna in
bolna ...

Hotel bi pogladiti tvoje stare hiše,
stopnišča, kjer se je igrala moja mati,
stara polpriprta okna, skozi katere
zeva praznina
in dih starih, dobrih časov!

Žminj, sedaj si sivo, staro porušeno
gnezdo;
jeklene ptice so sejale smrt, ki je
zrasla na vsakem pragu
in ob njeni ledeni sapi ugasnilo
življenje!

Zlomljeno stebrovje leži preko
stopnišč,
ozke ulice so zasute in neme.

kvišku strme razkrita domovja,
kakor iznakaženo telo, ki so mu
odrobili glavo.

Okna so slepe oči — brez solz,
preveč je bilo gorja, tudi te so
usahnile,
v požaru sovraštva.

Od minulih dni ostal je sredi trga —
stari hrast;
mati včasih mi o njem pripoveduje,
drag je tudi njej.

Gledal je njene prve igre
in kasneje njene prve solze.

Žminj, ugasnil na tebi je smehljal,
podobno si staremu izoranemu licu,
ki ga je bičal vihar življenja!

Mati, mnogo prevaranih nad je vtonilo
v tvoji duši

in tihih solza je kanilo v tvoje srce —
podobna sta si v trpljenju!

Zato so moje misli na te — Žminj,
tako mehke in bolne ...

SLOVENSKO NARODNO GLEDALIŠČE V TRSTU

ČRTOMIR A. ŠINKOVEC

Ob ponovni otvoritvi Slovenskega narodnega gledališča v Trstu, ob zgodovinsko pomembnem dogodku, se oziramo nazaj v preteklo stoletje, oziramo se v leta slovenskega preporeda, v »čitalniško dobo«, ko se je

Ferdo Delak

vzporedno z ostalim prosvetnim delom v Trstu, razvijalo tudi prosvetno delo na odru.

Dolga in zgodovinska je pot od prvih skromnih početkov, dolga je pot razvoja od prvih zasnutkov »Dramatičnega društva« do otvoritve »Slovenskega gledališča« v letu 1904., ki je postalo gledališče v pravem smislu besede in pričelo z rednimi predstavami v »Narodnem domu«. Dolga je bila pot od tedaj, polna trpljenja, preganjanja in neuklonljivega dela, polna svetlih ciliev k višjemu umetniškemu ustvarjanju mimo prve svetovne vojne, pod fašističnim jarmom, mimo bridkega požara »Narodnega doma« in popolne ukinitve tržaškega gledališča do danes.

V pričetku tržaškega gledališča je značilno kumovala »čitalniška doba« s svojimi veselicami in burkami, ki so jih razni ljudje pisali iz potrebe same in ne iz umetniškega nagiba. Te burke so bile več ali manj le časovne vrednosti. A narodni prepored je stremel k večji umetniški popolnosti. To prebujenje v duhovnosti se je

odražalo tudi na odru s predavanjem boljših dramskih del, kot n. pr. »Županova Micka«, ki je bilo uprizorjeno kot prvo delo neminljive svežine in vrednosti.

Vodja in steber takratnega tržaškega gledališča je bil agilni Jaka Štoka, kateremu gre največja zasluga za nagel razvoj in napredek, kakor in v kolikor so dopuščale tedanje razmere. Bil je režiser, igravec in hkratu pisatelj raznih burk. Na njegovo pobudo so bili že takrat uprizorjeni »Rokovnjači«, ki jih je po istoimenskem Jurčičevem romanu dramatiziral Fran Govekar. Igralci so bili sicer diletantski, a niso zastajali za poklicnimi igralci. Pozneje so uprizorili že »Desetega brata« od istega pisatelja. Že tedaj je na trža-

Mario Sila v »Legionarjih«

škem odru gostoval nadarjeni Nučič, ki ga je tržaško občinstvo sprejemalo z velikim navdušenjem.

Kakor že omenjeno, se je leta 1904 preosnovalo »Dramatično društvo« v »Slovensko gledališče«, ki se je preselilo v tedaj dozidani »Narodni dom« v lepo akustično gledališko dvorano.

Šele ko je bilo »Slovensko gledališče neodvisno in samostojno, se je pričelo uspešno in nemoteno delo. Ansambel se je pričel izpopolnjevati s poklicnimi igralci. V eni izmed teh sezon je prevzel režijo Anton Verovšek, do zdaj najboljši slovenski gledališki umetnik. S tem je bil uspeh zagotovljen in že tedaj so igralci Shakespearjevega »Hamleta« v Cankarjevem prevodu. V komediji je nastopala slavna hrvatska igralka Ružička-Strozzi. V tej dobi je gostoval na tržaškem odru slavni Ignac Borštnik. Nepozaben je njegov dovršeni lik ritmojstra v Strindbergovem »Očetu«.

Modest Sancin

Od ustanovitve »Slovenskega gledališča« pa do prve svetovne vojne, so bili nastavljeni razni dobri in tudi nadpovprečni režiserji, med katerimi je bil Hrvat Leon Drugutinovič, najboljši. V teh letih so pod njegovim vodstvom podajali na tržaškem odru najrazličnejša dela od Shakespearja in Molierja, Gogolja ter drugih slovenskih in neslovenskih dramatikov večjega ali manjšega slovesa.

Vse predstave, ki so se vprizarjale s spremljevanjem tedaj ustanovljenega slovenskega orkestra, so bile zelo dobro obiskovane in sprejete z razumevajočim odobravanjem. V zadnjih letih pred prvo svetovno vojno beležimo višek uspehov in dovršenosti slovenskega gledališča v Trstu. Na

sporedu so bile razne opere in opere svetovnega slovesa. Če pogledamo, da je bilo samo v sezoni 1913-14 nič manj nego 86 predstav, nam je jasen napredek gledališke umetnosti v Trstu.

Just Košuta

Toda prva svetovna vojna je ta silni razmah zelo zavrla in onemogočila. Igralci so po večini zamenjali oder za bojišče. Le nekateri, ki so še ostali, so poizkušali ohraniti gledališče pri življenju. V tem času se je na pobudo Srečka Kumarja uprizorila

Ema Starčeva kot Hana v »Via mala«

Ribičičeva otroška igra: »V kraljestvu palčkov«. Velika je bila na tem področju delavnost bratov Alberta in Karla Široka. Toda razen uprizoritve »V kraljestvu palčkov« ni bilo širšega razmaha do leta 1918 ko je v Trstu gostovala zagrebška opera z bogatim programom ter med drugimi

uprizorila »Giocondo«, »Rigoletta« in »Prodano nevesto«.

Ob zaključku vojne istega leta so se igralci vrnili in ponovno oživeli tržaško gledališče. Sestavil se je odbor »Dramatičnega društva«, ki je

Rado Nakrst v Moliere-
jevi »Soli za žene«

privabil k sodelovanju Milana Skrbinška kot režiserja. Gledališče je pričelo z rednimi predstavami, ki so bile nekatere na visoki umetniški stopnji. V režiji Milana Skrbinška so se uprizorila vsa dramska dela Ivana Cankarja, ter razna druga dela iz svetovne književnosti.

Središče vsega tržaško-slovenskega kulturnega dela je bil tedanji »Na-

Milan Košič

rodni dom«, ki ga je zločinski fašistični bes 13. julija 1920. požgal in s tem zatrl slovensko gledališko umetnost. Sicer je »Dramatično društvo« še životarilo do leta 1926 ko je bilo

z razpustitvijo slovenskih prosvetnih društev zatrto vsako prosvetno delo. Igralci so se razšli po odrih širom Jugoslavije, kjer so čakali in upali na tisti srečni čas vrnitve v rodni kraj, ko bodo oživili na novih osnovah novo slovensko gledališče v Trstu in s tem usmerjali življenje našega ljudstva na pot k višjim in lepšim vrednotam človeštva.

Joco D. Turk, vodja gledališke skupine
IX. korpusa

Poleg važnih zgodovinskih dogodkov, ki bodo pospeševali naša stremjenja je nedvomno najpomembnejši dogodek otvoritev slovenskega narodnega gledališča v Trstu 2. decembra 1945. s Cankarjevo dramo v kolektivni priredbi, režiji in scenografiji Ferda Delaka: »Jernejeva pravica«. Ob ogromni udeležbi tržaškega ljudstva je bila uresničena dolgoletna želja pregnanih igralcev in vsega naroda, da smo kljub nepremagljivi-

vim oviram otvorili svoj Talijin hram, kjer bo živila naša beseda, kjer se bo oblikovalo naše življenje po smernicah novega duha.

Vprizoritev »Jernejeve pravice« je krik po svobodi, bratstvu in je smer dejanj živih, ki so izšli iz nečloveških borb prikrajsani za najosnovnejšo pravico, da bi prosto govorili svojo besedo in v njej izražali to, kar od nas zahteva novi čas.

Tudi v tej otvoritvi so skromni nasledki še skromnejših začetkov odrske umetnosti pri partizanih; tu-

di zdaj nimamo lastnega gledališkega prostora, tudi zdaj smo morali preko 30 krat prositi naše zaveznike za dovoljenje prireditve in za dvorano - komaj, da smo bili uslišani. Naši igralci, ki so se po večini vrnili na oder iz partizanskih borb, niso omagali, šli so preko zaprek z odprtimi očmi in zaverovani v bodočnost ponovno na oder, kjer nam bodo oblikovali naše življenje kot skrbni negovalci naše prave, žive besede po geslu Maksima Gorkega: »Vedno naprej in navzgor!«

IMENA — POJMI

Mnogo imen je postalo kratko malo — pojem. Da ne popisuješ na dolgo in široko, zadostuje, če poveš pravo ime in razumejo te. Taka imena so večinoma vzeta iz grškega bajeslovja, so izgubila tako rekoč svojo bajeslovnost in se nam prikazujejo kot lastnosti, da človek prej misli na to kot na bitje, na človeka, ki je svoje dni nosil tisto ime.

Imenu sledi kratka razlaga, v oklepaju pa pomen, ki ga je dobilo ime in kaj se z njim označuje.

Abderiti = prebivalci starogrške naselbine ob trakiški obali. Že v starem veku so bili na glasu kot abotneži. (Trapasti ljudje, ki se imajo za pametne, a niso.)

Adonis = v grškem bajeslovju sin kipriškega kralja, ljubljenec boginje ljubezni (zelo lep mladenič).

Ahilova peta = Tetida, mati slavne grškega junaka Ahila, je pomočila v vodi podzemske reke Stiksa svojega sina, da postane neranljiv. Držala ga je za peto, ki je postala radi tega ranljiva in kamor ga je tudi zadela smrtna puščica. (Najbolj ranljivo, občutljivo mesto pri posameznem človeku.)

Amaconka = v grškem bajeslovju članica ženskega ljudstva, živečega ob Črnem morju in preživljajočega se z lovom in vojno. (Drzna jahalka, moško nastopajoča, bojevita ženska.)

Argus = v grškem bajeslovju stoki velikán, ki ga je postavila ljubosumna boginja Hera kot varuha moževi ljubici, kraljčini Io. (Ljubosumen varuh, ki mu nič ne uide.)

Ariadnina nit = Ariadna je dala svojemu ljubimcu, v labirintu zaprtemu Tezeju, nit, ki mu je omogočila rešitev. (Vodilna nit iz blodnjaka, iz zadrege, iz stiske.)

Aristarh = aleksandrijski slovničar (216.—144. pred Kr.), znan kot ocenjevalec in razlagalec Homerjevih spisov. (Učen in strog presojevalec umetnosti.)

Avgijev hlev = elejski kralj Avgij je imel velikanski hlev, 3000 glav živine je bilo v njem. Trideset let ni bil hlev očiščen. (Zanemarsjen, neočiščen prostor, velika nesnaga.)

Babilon = mesto v Mezopotamiji, leta 689. pred Kr. je uničil mesto asirski kralj Sanherib. (Zmeda, zmešnjava.)

- Cerber** = triglavi pes in vratar v podzemlju, grškem peklu. (Srdit, robot, oduren, hud vratar.)
- Coilos** = Zoilos je bil grški govornik, kritik in sofist. Živel je v 4. stoletju pred Kr. Homerja je razmesaril, od tod njegov nazdevek Homeromastiks = Homerjev bič. (Zvijačen kritik, prostaški zdražbar in kovaren grajač.)
- Damoklejev meč** = sirakuški tiran Dionizij je posadil lizuna na svojem dvoru, Damokleja, na svoj stol in mu pripravil sijajen obed. Nad gostom je visel na tanki niti meč. (Sredi največje sreče neprestano grozeča nevarnost.)
- Danaidski sod** = kralj Danaos je imel 50 hčera, njegov brat Egiptos pa 50 sinov. Ko so ti le zasnubili svoje bratranke, so te pomorile v svatovski noči svoje ženine. Za kazen so morale Danaidke v podzemlju nalivati vodo v luknjičav sod. (Zastonjski, brezplodni trud..)
- Danajski dar** = Danajci, Grki, so pustili pred svojim dozdevnim odhodom izpred Troje lesenega konja. V konju je bil sovražnik skrit. (Zlonosen, sumljiv dar, ki obljublja koristi, za katerim se pa skriva izdajstvo, škoda.)
- Diogen** = modrijan iz Sinopa je zavrgel vse kulturne vrednote, običaje. Spal je v sodu. (Učen, a čudak.)
- Efialt** = Grk je pokazal Perzijcem pri Termopilah (480. pred Kr.) gorsko stezo, da so napadli Grke tudi v hrbtu, od nepričakovane, nezavarovane strani. (Izdajica.)
- Epikurejec** = pristaš nauka grškega modrijana Epikura (342.—270. pred Kr.), ki je spoznal v zabavi, veselju užitek, največjo dobrotno. (Lahkoživec, razkošnik, pohotnež.)
- Eridino jabolko** = Erjda, boginja spora, je vrgla pri poroki Peleja v dvorano jabolko, ki naj ga dobi najlepša med zbranimi svati. Iz tega je izvirala dolgoletna trojanska vojna. (Vzrok prepira.)
- Farizej** = član stranke židovskih pismoukov, ki so zanemarjali glavne, notranje zadeve in gledali le na zunanost. (Svetohli-nec, hinavec.)
- Feniks** = ptič v Starem Egiptu, ki je živel 500 let, se sam sežgal na grmadi in priletel iz plamena popolnoma obnovljen. (Podoba pretvarjanja, pomlajevanja, neminljivosti.)
- Filipika** = se je imenoval vsak izmed dvanajstih govorov največjega govornika starega veka, Demostena (384.—322. pred Kr.), naperjenih proti makedonskemu kralju Filipu II. (Oster, napadalen govor.)
- Ganimed** = Ganimed je bil sin trojanskega kralja Trosa. Bil je najlepši med umrljivimi. Od Zena, kralja boov, je bil radi lepote ugrabljen in postavljen za točaja bogovom v Olimpu. (Nepopisno krasen mladenič, uporaben za vse; tudi natakarak.)
- Gordijski voz** = Gordej, po Frigicah za kralja izbran, je združil oje in jarem z vozlom nerazdružljivo skupaj in določil: kdor razvozla voz, bodi kralj. Aleksander Veliki je presekal l. 333. pred Kr. voz z mečem. (Nerazdružljiva, umetno zamotana zadeva.)
- Hanibal** pred durmi = prislovnično grozen vzklik Rimljanov, ko se je kartaginski vojskovodja Hanibal l. 211. pred Kr. bližal Rimu. (Sovražnik, nevarnost se bliža.)
- Herostrat** = Herostrat, Efezijec, je leta 356. pred Kr. zažgal krasno Artemidino svetišče v svojem

- rodnem mestu iz golega slavo-hlepja. (Nesmiseln, slavohlepen sanjač.)
- Homerski smeh = po Homerju (v Ilijadi in Odiseji) planejo bogovi večkrat v prisrčen smeh. (Neugasljiv, nepotolažljiv smeh.)
- Ikarov polet = Ikar je spremljal očeta Dedala na poletu iz suženstva na Kreti preko morja. Oče mu je branil polet v višjih legah, a neposlušni sin se je dvigal višje in višje, dokler mu ni sonce raztopilo voska njegovih peruti in je letalec telebnil v morje. (Blazno smel, ponesrečen čin.)
- Janova politika = Jan je bil starorimski bog z dvema obrazoma. (Nestalna, omahljiva politika.)
- Krez = Krez, zadnji lidijski kralj, v šestem stoletju pred Kr. je bil slaven radi naravnost pravljíčnega bogastva. (Zelo bogat človek.)
- Ksantipa = Ksantipa je bila žena grškega modrijana Sokrata. (Huda, nestrpljiva, hudobna, prepirljiva ženska.)
- Mecen = Mecen je bil rimski bogataš (74.—8. pred Kr.) in kot tak podpornik pesnikov Vergila, Horaca, Properca (zaščitnik, pokrovitelj lepih umetnosti.)
- Mentor = Mentor je bil po Homerju dobrohotni učitelj in svetovalec Odisejevemu sinu Telemahu. (Dober vzgojitelj, dober svetovalec.)
- Nesova srajca = Nes, centaver (pol konj pol človek), je izročil, zadet po Heraklejevi puščici, umirajoč svojo okrvavljeno srajco ugrabljeni Heraklejevi ženi Dejaniri kot izvrstno, ljubavno, čarobno sredstvo. S to srajco se je Heraklej zastrupil. (Nekaj, kar povzroča najhujše bolečine.)
- Nestor = Nestor se je udeležil trojanske vojne, bil je najstarejši in najmodrejši med Grki. (Odličan, izkušen, častitljiv starček.)
- Penelopina tkanina = Penelopa, Odisejeva žena, je imela v desetletni mozevi odsotnosti mnogo snubačev. Obljubila je, da izbere med njimi moža, ko si stke ohlačilo. Kar je čez dan stkala, je ponoči razdrla. (Delo, ki se vedno znova začenja, a nikdar ne napreduje.)
- Protej = Morski zli duh, bil je tudi prerok, toda izprašujočim ga se je skušal izmuzniti s tem, da se je zaporedoma izpreminjal. (Nestalen, izpremenljiv značaj.)
- Radamantis = Radamantis je bil eden izmed treh sodnikov v grškem podzemlju. (Strogo sodeč človek.)
- Sardonski smeh = Sardo je bil otok Sardinija. (Roganje, smeh obupa v najskrajnejši nevarnosti.)
- Semiramidini viseči vrtovi = Semiramida, asirska bajna kraljica, je zgradila Babel in tako zvalne viseče vrtove. (Razkošni nasadi.)
- Sirene = Sirene so bile morske deklice, ki so mornarje s svojim čarobnim petjem privabliale in jih nato ob pečinah raztrgale. (Ljubke, zapeljive ženske.)
- Sisifovo delo = Sisif je bil grozovit pretkanec, skušal je celo bogove varati, ko je predložil povabljenim sina, ubitega in pripravljenega za obed. V podzemlju vali navzgor veliko skalo, ki se mu z vrhunca zopet zakotali v dolino. (Utrudljivo, naporno delo, ki nikdar ne dovede do cilja, do uspeha.)
- Stentorski glas = Homer navaja v svoji Ilijadi v oblegovalni vojski pred Trojo Ahajca Stentorja, ki je imel tako krepak glas za 50 vojakov skupaj. (Gromki glas.)
- Tantalove muke = Tantal je kot vsakokrat gost Olimpa odnesel bogovom ambrozijo in nek-

tar in izblebetal skrivnosti božanskega zbora. Razkosal je tudi svojega sina in ga pripravil bogovom za obed. Za kazen je stal v podzemlju sredi vode in trpel neznansko žejo, stal pod težko obloženimi vejami sadnih dreves in trpel strašno lakoto. (Hrepenenje, ki ga ne utegne nič zadovoljiti.)

Tercit = grd in zloben Grk pred

Trojo. (Zelo grd, predrzen opravljivec.)

Titan = Titani so bili bogovi, ki so jih Olimpijci treščili z Olimpa. (Orjak, velikan.)

Tuskulanum = Tuskulum se je imenovalo letovišče slavnega rimskega govornika Cicerona v albanskem gorovju. (Miren dom kakega učenjaka, državnika na deželi.)

KMEČKO DELO PO MESECIH

Januar

Kolikor dopušča vreme, izvažamo gnoj, kompost, trosimo umetna gnojila in apno. Poglejmo podsipnice, če so v redu. Prekopljimo kompostni kup. Očistimo in poglobimo jarke. Preglejmo drenaže in zlasti njihove odtoke.

Ob premrzlem vremenu nadaljujmo s snaženjem sadnega drevja; odstranimo suhe veje in gnezda gosenice belina in zlatnice ter zaradi boleznih osušene plodove. Prebirajmo sadje v shrambi.

Spopolnujemo orodje, okna toplih gred, pregledamo gomolje in čebule cvetic, ki so v shrambah, ter zelenjavo (zelje, endivijo, radič i. dr.).

Februar

Ozimine, ki so trpele zaradi hude zime, gnojimo z gnojnico ali z umetnimi gnojili (čilski soliter, superosfat). Če je mraz rastline dvignil iz zemlje, jih z valjarjem pritismemo nazaj. Ob južnem vremenu napravimo na polju jarke, da voda lahko hitro odteče.

Travnike vlačimo s travniško brano, zravnamo krtine, čistimo, posekamo nepotrebno grmovje, pobiramo kamenje.

Ob ugodnem vremenu nadaljujemo čiščenje dreves, posebno moramo odstraniti lišaje in mah raz debla. Ob suhem vremenu poškopimo breskve s 3%no raztopino

modre galice (bordoško brozgo) in 3% apna ali s 15%no žvepleno-apneno brozgo, da preprečimo koderavost listov. Narežemo cepiče jabolk in hrušk. Pripravimo luknje za sajenje drevja.

Na vrtu navadno zaradi neugodnega vremena skoraj ni dela. Konec meseca ob suhem, bolj toplim vremenu obrežemo lepotično grmovje, pripravljamo kompost in gnoj za toplo gredo.

Marec

Zemljo plitvo obdelajmo za spomladansko setev. Boljše kot oranje je vlačenje z brano ali obdelovanje s kultivatorjem, če je bila njiva že jeseni pripravljena za to. Ne obdelujmo v mokrem!

Zadnji čas je za gnojenje! Zemljo preorjemo in obdelamo z brano ali s kultivatorjem. Pri globokem obdelovanju se zemlja preveč izsuši. Sejemo oves in druga jara žita, a ne pregosto! Podsejemo deteljo in korenje, sadimo bob, sejemo grašico in lan.

Kolikor jih še nismo, vlačimo s travniško brano ter jih, kjer nam je mogoče, namakamo, toda ne pretirano, tako da se zemlja lahko tudi ogreje. Preglejmo mostiče, če so v redu.

Sajenje in obrezovanje sadnega drevja; preden začne brsteti, ga poškopimo s 5—6%nim arborinom ali s 15%no žvepleno apneno

brozgo. Kjer nastopa cvetožer, je edino učinkovito sredstvo tole: Ko nastopi prvo toplo vreme, navsezgodaj razgrnemo rjuhe pod drevesi in stresemo veje; odpadle hrošče takoj uničimo. Gnojenje sadovnjaka, če ga nismo opravili jeseni. Ko drevje zbrsti, ga poškopimo s $\frac{3}{4}$ % no bordoško brozgo. Precepljanje sadnega drevja.

Na vrtu v dobrih legah setev peteršilja, korenčka, špinacije, čebule, zgodnjega česna, graha. V tople grede ali zabojčke, ki jih postavimo na sončen in topel prostor, sejemo za vzgojo sadik seme solate, vseh kapusnic, zelene in seme cvetic. Presaditev jagodnih sadik.

April

Pšenico pobranajmo, ko zemlja ni presuha, a tudi ne premokra. Sadimo krompir, ter sejemo peso, nemško deteljo in druge krmске rastline. Ne sejmo ali sadimo pregesto, pa tudi ne prezgodaj, da mráz in vlaga ne bosta škodovala. Za vse te rastline je čas tudi še v maju. Plevel (mlado repico in gorčico) pod ovsom uspešno zatiramo z neoljenim apnenim dušikom. Oplevemo žitna polja in lan.

Na travniku pulimo ob vlažnem vremenu plevel, ki ima debele korenine, zlasti pa jesenski podlessek.

Obrezovanje, precepljanje, gnojenje sadnega drevja in škropljenje pred brstjem, če ga nismo mogli prej opraviti. Če drevje proti koncu meseca odcvete, ga takoj po cvetju poškopimo zaradi zatiranja škrlupa in jabolčnega zavijača z 2% no žvepleno-apneno brozgo ali s $\frac{3}{4}$ % no bordoško brozgo in vsaki dodamo še 300 g aresina ali meritola ali pa samo s polodstotnim nospraitom.

Na vrtu nadaljujemo s setvijo; sejemo pritlični fižol, paradižnike, rdečo peso, sadimo ohrovt, kole-rabo, zgodnje zelje, solato. začasno presadimo (pikiramo) paradižnike,

karfijole, vzgojene v topli gredi ali v zabojih. Začenjamo iz plevela in drugih odpadkov napravljati nov kompost.

Maj

Sadimo ali sejemo še krompir, buče, fižol, proso, lucerno, travna semena in koruzo za krmo. Njivo, kjer je bil vsajen krompir, osem dni kasneje pobranamo, da uničimo plevel in zrahljamo zemljo. Začnimo z označevanjem krompirja za selekcijo. Pričnemo okopavati peso in krompir. Oplevemo žita. Na deteljiščih uničimo prede-nico. (Odkositi, ostanek zaliti z 18% no raztopino zelene galice!)

Na travnikih bomo kmalu kosili; pripravimo se na to. Prav zgodaj kosimo tam, kjer bi radi uničili plevel, ki se razširja s semenom (loščec!). Zgodnja košnja pa da tudi boljše krmo. Deteljo kosimo, kadar je v cvetju.

Če nismo mogli zaradi kasnega cvetenja škropiti v aprilu, škropimo sedaj z enakimi sredstvi kakor pri prvem škropljenju. V 2—3 tednih po tem škropljenju moramo drugič škropiti prav tako kakor prvič. V tem mesecu nastopajo listne uši, katere moramo zatirati z $1\frac{1}{2}$ %nim tobačnim izvlečkom. Kolobarje mladih dreves moramo prekopati, da uničimo plevel.

Na vrtu je poglavitno opravilo presajanje, pletev, okopavanje in zalivanje. Po 15. maju sadimo paradižnike, melone, papriko. Presajamo solato, karfijolo, pozno zelje; sejemo še solato. Presajamo poletne cvetice, sejemo nageljne in druge dvoletne cvetice.

Junij

Okopavanje in osipavanje koruze, pese in krompirja. Razredčenje pese in presajevanje. Škropljenje krompirja zaper plesni (prvič z 1%no, tri do štiri tedne pozneje z

1½%no bakreno-apneno brozgo). Vse bolne krompirjeve grme izkopljemo in uničimo.

Travo in vse krmske rastline kosimo, kadar začnejo cvesti. Pustimo primeren del detelje za seme! Na travnike po prvi košnji lahko izvažamo gnojnico ali kompost.

Pokosimo vse meje in robove ob njivah in travnikih, da se ne bo razmnožil plevel.

Če je bilo vreme preveč deževno, je potrebno še tretje škropljenje zaradi zatiranja škrlupa. Opravimo ga kakor drugo. Kdor ni tega naredil, naj vsaj uničuje zapredke jabolčnega molja, ki se v tem mesecu pojavi. Zatiramo listne uši. Pobiramo odpadlo črvivo sadje in ga uničujemo. Kdor sploh ni škropil, naj konec tega meseca ali v začetku julija obda debela s pastnimi pasovi, da polovi bube jabolčnega zavijača. Zalivanje drevesc!

Na vrtu je isto delo: pletev, okopavanje, rahljanje zemlje in izdatno zalivanje. Odstranjujemo zalistnike na paradižnikih, sejemo endivijo, kolerabe, grah in fižol za jesen.

Julij

Poglejmo krompirjeva polja ter izkopljimo vse, kar je bolnega. Na prazna mesta sadimo peso ali zelje. Nadaljujemo s selekcijo. Pri vseh okopaninah skrbimo, da se njive ne bodo zaplevelile in da bi zemlja na površini rahla.

Žito žanjemo, kadar je pravilno zrelo — ne prezgodaj, ne prepozno.

Strnišče takoj plitvo preorjemo. Sejemo ajdo, repo, krmske rastline, zeleno koruzo. Korenjenje je treba opletati. Za ajdo gnojimo s superfosfatom, za repo in krmske rastline s hlevskim gnojem.

Najboljše travnike konec meseca že drugič kosimo.

V sadovnjaku je manj dela: zalivanje sadnih drevesc, na precep-

ljenih drevesih očistimo vse poganjke, na cepiču pustimo le en poganjek in pritrdimo šibo, da se poganjek odlomi.

Na vrtu je zalivanje, na spraznjene grede sadimo endivijo, zelje, kolerabe, sejemo cvetice dvoletnice.

August

Spravljajmo oves, ponekod tudi še druga žita. Sejemo še kako krmsko rastlino, ogrščico in repico. Izkopavati začnemo zgodnji krompir.

Na travniku se je začela košnja otave. Kosimo semensko deteljo.

Spravljanje raznih jabolk in hrušk, breskev in sliv. Obirati moramo, preden je sadje drevesno zrelo. Vkuhavamo breskve, marelice, maline in borovnice. Pripravimo orodje za obiranje in sušenje sadja.

Na vrtu okopavamo, pleyemo, zalivamo, pripravljamo prazne gredice za novo setev. Konec avgusta sejemo motovilec; zimsko solato, špinačo; presajamo kolera-bo in jagodne sadike. Seme zelenjadi in cvetic odbiramo in spravljamo.

September

Ko je krompir dozorel, ga izkopljemo. Kdor je selekcioniral, bo sedaj imel glavno delo s pregledom pridelka pod posameznimi grmi. Tudi kdor ni selekcioniral, naj odbira semenski krompir že sedaj. Ne mešajmo posameznih vrst krompirja.

Spravljajmo fižol, koruzo, proso, ajdo, semensko deteljo; sejmo rdečo deteljo.

Ozimine sejmo na dobro uležano zemljo, ne pregosto in ne v mokro!

Zaključimo košnjo otave. Na travnikih se je začela paša.

Spravljamo in sušimo sadje, napravimo sadjevec. Pobiramo in uničujemo pastne pasove.

Na vrtu plevemo in okopavamo nove grede. Ako še nismo sejali, sejemo takoj sedaj zimsko solato, špinačo in motovilec. Privezujemo doraslo endivijo, ob suhem vremenu spravljamo pridelke. Pripravljamo gnoj. Sadimo dvoletne cvetice na trajno mesto.

O k t o b e r

Končamo s setvijo ozimin. Spravljamo peso, korenje, zelje, repo. Sprva pokrijemo podsipnice le malo, bolj šele, ko nastopi mraz.

Globoko orjemo za spomladansko setev. Odvažamo gnoj v kupe ali pa tudi že gnojimo za spomlad.

Travnike gnojimo z gnojem, kompostom ali na boljših zemljah tudi že z umetnimi gnojili. Ne pasimo v mokrem!

Kjer nastopa mali zimski pedic, obdamo drevesa z lepljivimi pasovi. Spravljanje zimskega sadja opravimo tedaj, ko je sadje na drevesu popolnoma dozorelo. Sadje shranimo v shrambi, da se spoti, in ga po desetih dnevih odberemo. Kolikor je mogoče, posušimo sadje za prehrano pozimi in spomladi! Izkopljemo jame za sajenje mladih drevesc, naročimo sadna drevesca.

V vrtu lahko sadimo zimski česen, šalotko in presajamo zimsko solato. Pripravimo shrambo za zimsko zelenjad. Vrt globoko prekopljemo in ga pustimo v grudah, da mraz opravi svoje.

N o v e m b e r

Spravljamo repo. Globoko orjemo za spomladansko setev. Pokrivamo podsipnice. Urejamo jarke za odtok vode ob njivah. Tudi na travnikih nas čaka še mnogo dela, ki pa smo ga že opisali v navodilih za januar in februar.

Sadnemu drevju gnojimo s hlevskim gnojem ali pa z umetnimi gnojili, ki učinkujejo dalj časa. Začetek snaženja sadnega drevja. Poberemo vse listje iz sadovnjaka in ga sežgemo, ker vsebuje kali škrlupa in drugih boleznih, ali pa ga, ker ima precej fosfora, kompostiramo in posujemo z apnenim dušikom, ki uniči bolezenske kali. Pregled sadja v shrambi, da nagnito odstranimo. Obramba zoper zajca.

Na vrtu spravljamo zimsko zelenjad. Ako prej nismo, sedaj globoko prekopljemo vso zemljo in jo pognojimo.

D e c e m b e r

Dokler zemlja ni zamrznjena, lahko še orjemo. Izvažamo gnoj, kompost. Pokrijemo podsipnice, če jih še nismo.

V sadovnjaku enako delo kakor v novembru. Pregled sadja in zelenjave v shrambi, pretok sadjevca.

Na vrtu moramo vrtnice pokriti in sploh vse občutljive lepotične grme zavarovati pred mrazom.

BREJOST DOMAČIH ŽIVALI

Kobila je breja povprečno 340 dni (48 tednov ali 11 mesecev). **Oslica** je breja povprečno 365 dni (52 tednov ali eno leto). **Krava** je breja povprečno 284 dni (40 tednov in pol ali devet mesecev). **Ovca** in

koza sta breji povprečno 152 dni (22 tednov ali pet mesecev). **Svinja** je breja povprečno 116 dni (17 tednov ali štiri mesece). **Psica** je breja 60 dni (devet tednov ali dva meseca). **Mačka** je breja povprečno

56 dni (osem tednov ali dva mese-
ca). **Zajklja** je breja povprečno 30
dni (štiri tedne ali en mesec).

Kokoš vali povprečno 20 dni 16
do 20 jajc, **gos** 30 dni 12 do 15 jajc,

raca 30 dni 15 do 18 jajc, **pura** 28
dni 15 do 20 jajc, **golobica** 18 dni
dva do tri jajca, **kanarčkova sa-
mica** 14 dni.

Če se začne brejost	s e k o n č a b r e j o s t (približno)			
	kobili	kravi	ovci ali kozi	svinji
1. januarja	6. decembra	12. oktobra	27. maja—1. junija	23. aprila
15. januarja	20. decembra	26. oktobra	10.—15. junija	9. maja
1. februarja	6. januarja	12. novembra	27. junija—2. julija	26. maja
15. februarja	20. januarja	26. novembra	11.—16. julija	10. junija
1. marca	3. februarja	10. decembra	25.—30. julija	23. junija
15. marca	17. februarja	26. decembra	8.—12. avgusta	7. julija
1. aprila	6. marca	10. januarja	25.—30. avgusta	24. julija
15. aprila	20. marca	25. januarja	8.—13. septembra	7. avgusta
1. maja	5. aprila	9. februarja	25.—30. septembra	24. avgusta
15. maja	19. aprila	23. februarja	8.—13. oktobra	6. septembra
1. junija	6. maja	12. marca	23.—28. oktobra	23. septembra
15. junija	20. maja	26. marec	8.—13. novembra	7. oktobra
1. julija	5. junija	11. aprila	24.—29. novembra	23. oktobra
15. julija	19. junija	25. aprila	8.—13. decembra	6. novembra
1. avgusta	5. julija	12. maja	25.—30. decembra	23. novembra
15. avgusta	20. julija	26. maja	8.—13. januarja	7. decembra
1. septembra	6. avgusta	12. junija	25.—36. januarja	24. decembra
15. septembra	20. avgusta	26. junija	8.—13. februarja	7. januarja
1. oktobra	5. septembra	12. julija	25. febr.—1. marca	23. januarja
15. oktobra	19. septembra	26. julija	10.—15. marca	6. februarja
1. novembra	6. oktobra	12. avgusta	26. marca—1. aprila	23. februarja
15. novembra	20. oktobra	26. avgusta	10.—15. aprila	9. marca
1. decembra	5. novembra	11. septembra	25. aprila—1. maja	25. marca
15. decembra	19. novembra	25. septembra	10.—15. maja	8. aprila

MERE IN UTEŽI

Dolžinske mere

Mednarodne

- 1 Mm (mirijameter) = 10 km =
10.000 m = 100.000 dm = 1.000.000
centimetrov
1 km (kilometer) = 1000 metrov =
10.000 dm = 100.000 cm = 1.000.000
milimetrov.
1 m (meter) = 10 dm = 100 cm =
1.000 mm
1 dm (decimeter) = 10 cm = 100
milimetrov
1 cm (centimeter) = 10 mm
1 mm (milimeter) = 1000 mikronov
1 geografska milja = 7.420 m
1 morska milja = 1.852 m
1 morski vozle = $\frac{1}{120}$ morske mi-
lje = 15,46 m
1 stopinja na ravniku = 15 geo-
grafskih milj = 111.307 km

Ploskovne (površinske) mere

Mednarodne

- 1 km² (kvadratni kilometer) =
100 ha = 10.000 a = 1.000.000 m²
1 ha (hektar) = 100 a = 10.000 m²
1 a (ar) = 100 m²
1 m² (kvadratni meter) = 100 dm²
1 dm² (kvadratni decimeter) =
100 cm²
1 cm² (kvadratni centimeter) =
100 mm² (kvadratnih milimetrov)
1 kvadratna geografska milja =
3,4289 km²

Stare

- 1 oral = 1 joh = 1 katastrsko ju-
tro = 1.600 kvadratnih sežnjev
= 57,5 a = 5.754,64 m²
1 kvadratni seženj ali kvadratna
klafta = 3,597 m²
1 kvadratni čevalj = 0,1 m²

Stare

- 1 seženj = 6 čevljev = 72 palcev = 864 črt = 1,8965 m
- 1 čevlj = 0,316 m
- 1 palec (cola) = 12 črt = 0,02634 m
- 1 vatel (laket) = 0,7775 m
- 1 pest (konjska mera) = 0,1054 m

Angleške

- 1 angleška milja (Statute Mile) = 1.760 jardov = 880 fathomov = 1.609 m
- 1 angleška milja (London Mile) = 5.000 čevljev = 1.523 m
- 1 angleški jard (yard) = 0,914399 metrov
- 1 angleški čevlj (foot) = 0,304799 metrov
- 1 angleški palec (inch) = $\frac{1}{12}$ čevlja = 25,39954 mm

Telesne, prostorninske in votle mere

Mednarodne

- 1 m³ (kubični meter) = 1.000 dm³ = 1.000.000 cm³ = 1 milijarda mm³ = 10 hl = 1000 l = 10.000 dl
- 1 dm³ (kubični decimeter) = 1000 cm³ = 1.000.000 mm³
- 1 cm³ (kubični centimeter) = 1000 mm³ (kubičnih milimetrov)
- 1 hl (hektoliter) = 100 l
- 1 l (liter) = 10 dl
- 1 dl (deciliter) = 10 cl
- 1 cl (centiliter) = 10 ml (mililitrov)
- 1 reg. tona (registrska tona) = 100 kubičnih čevljev = 2,83 m³

Uteži

Mednarodne

- 1 t (tona) = 10 q = 1.000 kg
- 1 q (meterski stot, cent, kvintal) = 100 kg = 10.000 dkg
- 1 kg (kilogram) = 10 g
- 1 g (gram) = 10 dg (decigramov) = 100 cg (centigramov) = 1.000 mg (miligramov)
- 1 karat = 205,6 mg (miligramov)

Stare

- 1 cent = 100 funtov = 3.200 lotov = 56,6 kg
- 1 funt = 32 lotov = 56 dkg
- 1 lot = 17,5 g

- 1 oka = 1,28 kg
- 1 unča = 31,1 g

Števnne mere

- 1 veliki ducat = 12 ducatov = 144 kosov
- 1 ducat (dvanajstica) = 12 kosov
- 1 kopa = 6 razstavk = 60 snopov
- 1 razstavka = 10 snopov
- 1 bala papirja = 10 risov
- 1 ris = 10 knjig
- 1 knjiga = 10 leg
- 1 lega = 10 pol

Časovne mere

- 1 leto = 12 mesecev = 52 tednov in 1 dan
- 1 teden = 7 dni
- 1 dan = 24 ur = 1.640 minut = 98.000 sekund
- 1 ura = 60 minut = 3.600 sekund
- 1 koledarsko leto = 365 dni in 6 ur
- 1 minuta = 60 sekund
- 1 lunin mesec = 29 dni, 12 ur in 44 minut

Delovne mere

- 1 kal. (kalorija) je množina toplote, ki segreje 1 liter vode za 1° C = 427 mkg
- 1 atm (atmosfera) je pritisk 1 kg na 1 cm²
- 1 mkg (metrski kilogram) je sila, ki dvigne 1 kg 1 m visoko
- 1 KS ali HP (konjska sila) je sila, ki dvigne 75 kg v eni sekundi 1 m visoko ali 1 kg v eni sekundi 75 m visoko = 632 kal.
- 1 človeška sila je približno ena tretjina konjske sile

Električne mere

- 1 V (volt) je enota električne napetosti
- 1 Amp (amper) je enota jakosti električnega toka
- 1 kiloamper je 1.000 Amp
- 1 Ohm je enota električnega upora
- 1 W (vat) je delo, ki ga izvrši 1 Amp močan tok pri 1 V napetosti v eni sekundi
- 1 KW (kilovat) = 10 hektovatov = 1.000 W = 1,53 KS
- 1 KWH (kilovatna ura) = 860 kal.

K A Z A L O

Koledar	
Veliki osvoboditelj	
Vojna Nemčije s Sovjetsko zvezo (Po S. Abalinu)	17
Na vrhuncu (Andrej Budal)	22
Ti, ki izzivaš (Andrej Budal)	22
Jugoslavija	23
Novo delo (Andrej Budal)	24
Boj Primorcev za ljudsko oblast (dr. France Škerl)	25
Pesem vstajenja (Crtomir A. Sinkovec)	50
Sredi bojev (Andrej Budal)	50
Naročilo hčerki (Igo Gruden)	51
Moja domovina (Zdravko Ocvirk)	51
V svetišče materinščine (Ljubka Bratuž)	51
Siromaštvo (France Bevk)	52
Brat moj... (Č. A. Sinkovec)	55
Pred težko odločitvijo (dr. J. Bežek)	56
Komen (Bohun)	57
Sveti večer v zaporu (Ivo Marinčič)	58
Talci (Igo Gruden)	59
Ciril Drekonja (Andrej Šavli)	59
Dr. France Mesesnel	62
Andrej Čok	64
Vračam se... (Jože Pahor)	65
Po taboriščih in gorah v Abrucih (Zorko Jelinčič)	67
Srečku Kosovelu v svobodi (Bohun)	73
Otrok (Č. A. Sinkovec)	74
Pomlad brsti (Ludvika Kalan)	74
Mati (Ludvika Kalan)	75
Odpoved (Ludvika Kalan)	75
Idrijski rudarji (Č. A. Sinkovec)	76
Utrjeni dom (Andrej Budal)	76
Vedež ob Jadranu (Lojze Rebula)	79
Iz materinega venca (Gema Hafner)	81
Zmij (Gema Hafner)	81
Slovensko narodno gledališče v Trstu (Č. A. Sinkovec)	83
Pojmi — imena	89
Kmečko delo po mesecih	89
Brejost	92
Mere in uteži	93

Gregorčičeva založba v Trstu

naslednica „Goriške Matice“

V naši založbi bodo izšle sledeče knjige:

- L. Megličeva:* MOJ OTROK. Poučna knjiga za mlade matere.
Anka Levec: METKIN DOM. Knjiga je namenjena mladim gospodinjam, dekletom in vsem ženam, ki se bavijo z gospodinjskimi posli.
IZ SPOMINOV NA SREČKA KOSOVELA. Ob dvajsetletnici smrti pesnika našega Krasa.
Sever Sonja: ČAROVNI NAKIT. Mladinska knjiga.
Mazelek-Budal: MAČEK-PAGLAVČEK. Zabavna knjiga za naše malčke-učenčke.

V pripravi je še vrsta knjig, mladinskih, vzgojnih in poljudno znanstvene vsebine. Med pripovednimi spisi bodo objavljena tudi dela naših, v osvobodilni vojni padlih pisateljev in vzgojiteljev, Cirila Drekonje, Karla Široka in drugih.

V zalogi je še nekaj izvodov knjig „Goriške Matice“ in sicer:

<i>Bevk:</i> Pesterna; Lir 40.—	<i>Majcen:</i> Zgodovina domačih živali; Lir 35.—
<i>Feigel:</i> Čudežno oko; Lir 35.—	<i>Vrbnjakov:</i> Prirodni pojavi in človeški izumi; Lir 35.—
Supervitalin; Lir 35.—	<i>Pravljice;</i> Lir 30.—
Okoli sveta; Lir 35.—	<i>Po svetu naokrog;</i> Lir 30.—
<i>Bevk:</i> Dan se je nagnil; Lir 30.—	<i>Slike iz prirode;</i> Lir 30.—
Vedomec; Lir 35.—	<i>Iz starih časov;</i> Lir 30.—
Dedič; Lir 30.—	<i>Majeva:</i> Duševna vzgoja otrok; L. 30.
Umirajoči bog Triglav; Lir 35.—	<i>Plemič:</i> Po krono, vino in dekle. L. 30.
Črni bratje in sestre; Lir 35.—	<i>Dr. Potrata:</i> Zdravje iz rastlin; L. 30.
<i>Reymont:</i> Pravica; Lir 35.—	<i>Šlibarjev:</i> Osončje in osvetje; Lir 50.
<i>Slavec:</i> Med srci in zemljo; Lir 35.—	<i>Košir:</i> Poljedelska kemija; Lir 35.—
<i>Ušaj:</i> Kmečko branje; Lir 40.—	<i>Daudet:</i> Tartarin v alpah; Lir 35.—
<i>Furlan:</i> Danska in Danci; Lir 35.—	<i>Orszekova:</i> Kmetavzar; Lir 35.—
<i>Trnovec:</i> Žarki in življenje; Lir 30.—	<i>Godyn:</i> Naseljenci divjaki; Lir 30.—
Z orodjem v rokah; Lir 30.—	
<i>Budal:</i> Na konju; Lir 40.—	
<i>Vremec:</i> Hrepenenje; Lir 35.—	

Trst K

Koledar Gregor
1946

050 92(450 361 Trst)

019770330

PERSONAL IN STUD
KNIZNICA TRST

COBISS